

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНА ЛЬОТНА АКАДЕМІЯ

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

ISSN 2522-1477

НАУКОВИЙ ВІСНИК ЛЬОТНОЇ АКАДЕМІЇ

SCIENTIFIC BULLETIN OF FLIGHT ACADEMY

Збірник наукових праць

Серія: Педагогічні науки

ВИПУСК 14

**Кропивницький
2025**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНА ЛЬОТНА АКАДЕМІЯ

ISSN 2522-1477

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ЛЬОТНОЇ АКАДЕМІЇ

Збірник наукових праць

Серія: Педагогічні науки

ВИПУСК 14

Кропивницький
2025

УДК 378:37.013

DOI 10.33251/2522-1477-2025-14

*Збірник наукових праць рекомендовано до друку
Вченою радою Української Державної льотної академії
(протокол № 11 від 24.09.2025 р.)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації КВ № 22644-12544Р від 26.04.2017 року
Міністерства юстиції України*

*Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б»
Наказом МОН України від 28.04.2025 р. № 641*

*Збірник реферується Українським реферативним журналом «Джерело» (засновники: Інститут проблем реєстрації інформації Національної академії наук України, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського), журнал індексується в міжнародній наукометричній базі **Index Copernicus** (ICV 2019: 86,45), Google Scholar, базі метаданих CrossRef, WorldCat, Research Bible, Fatcat.*

Рецензенти:

Завалевський Ю. І. – доктор педагогічних наук, професор;

Ткаченко О. М. – доктор педагогічних наук, професор.

Науковий вісник льотної академії. Серія: Педагогічні науки. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. В. Радул. Кропивницький: УДЛА, 2025. Вип. 14. 164 с.

У «Науковому віснику льотної академії. Серія: Педагогічні науки» зібрано статті авторів, що сприяють вирішенню існуючих проблем професійної підготовки фахівців різних галузей, аналізу зарубіжного досвіду фахової підготовки та застосуванню інноваційних підходів до професійної освіти у контексті євроінтеграції.

Публікації видання адресовано науковцям і практикам у галузі педагогіки. Збірник наукових праць буде корисним всім категоріям здобувачів вищої освіти та іншим зацікавленим особам.

Редакційна колегія публікує статті у авторській редакції. Автори несуть відповідальність за достовірність інформації, точність фактів, цитат, інших відомостей.

При використанні матеріалів, опублікованих у науковому віснику, збереження авторських прав обов'язкове.

Адреса редакційної колегії: 25005, м. Кропивницький, вул. Степана Чобану, 1,
тел. 38 (0522) 39-44-34; e-mail: naukvisped@sfa.org.ua

ISSN 2522-1477

© Науковий вісник льотної академії.
Серія: Педагогічні науки, 2025

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Радул Валерій Вікторович – доктор педагогічних наук, професор, Українська державна льотна академія, Україна

Члени редакційної колегії:

Герасименко Людмила Сергіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, Українська державна льотна академія, Україна

Гундаренко Олена Володимирівна – доктор філософії PhD, Жилінський університет, Словацька Республіка

Данилко Оксана Григорівна – кандидат педагогічних наук, доцент, Українська державна льотна академія, Україна

Данильчук Лариса Олексіївна – доктор педагогічних наук, професор, Хмельницький національний університет, Україна

Журат Юля Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

Кубілей Севда – доктор філософії PhD, Університет Нігде Омер Халісдемір, Турецька Республіка

Лелакова Ева – доктор філософії PhD, Жилінський університет, Словацька Республіка

Лещенко Геннадій Анатолійович – доктор педагогічних наук, професор, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Мішеніна Тетяна Михайлівна – доктор педагогічних наук, кандидат філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет, Україна

Подопригора Наталія Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, Українська державна льотна академія, Україна

Радул Сергій Григорович – кандидат педагогічних наук, доцент, Українська державна льотна академія, Україна

Савченко Наталя Сергіївна – доктор педагогічних наук, професор, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна

Тернавська Тетяна Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент, Українська державна льотна академія, Україна

Ткаченко Ольга Михайлівна – доктор педагогічних наук, професор, Українська державна льотна академія, Україна

Чичук Антонина Петрівна – доктор педагогічних наук, професор, Закарпатський університет імені Фкпенца Ракоці II, м. Берегово, Україна

Шандрук Світлана Іванівна – доктор педагогічних наук, професор, Українська державна льотна академія, Україна

MINISTRY OF SCIENCE AND EDUCATION OF UKRAINE

UKRAINIAN STATE FLIGHT ACADEMY

ISSN 2522-1477

SCIENTIFIC BULLETIN

OF FLIGHT ACADEMY

COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS

Section: Pedagogical Sciences

ISSUE 14

Kropyvnytskyi
2025

УДК 378:37.013

DOI 10.33251/2522-1477-2025-14

*Collection of scientific papers is approved by
Ukrainian State Flight Academy
(Protocol № 11 from 24.09.2025)*

*Certificate of state registration
Printed mass media KB № 22644-12544P from 26.04.2017*

*Ministry of Justice of Ukraine
Bulletin is included in Professional Publications List of Ukraine of category «B»
Order of MSE of Ukraine from 28.04.2025, № 641*

*Bulletin is reviewed by Ukrainian reviewed journal «Dzherelo» (founders: Institute of Information Registration Problems of National Academy of Science of Ukraine, Vernadsky National Library of Ukraine). The journal is indexed in the international scientific databases **Index Copernicus** (ICV 2019: 86,45), Google Scholar and CrossRef, WorldCat, Research Bible, Fatcat metadata database.*

Reviewers:

Zavalevskiy Yu. I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor;

Tkachenko O. M. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor.

Scientific Bulletin of Flight Academy. Section: Pedagogical Sciences. Collection of readings / editor-in-chief V. V. Radul. Kropyvnytskyi: USFA, 2025. Issue 14. 164 p.

«*Scientific Bulletin of Flight Academy. Section: Pedagogical Sciences*» represents the articles which highlight modern problems of specialists' professional training in different fields, the analysis of foreign experience of professional training and innovative approaches to professional education in the context of European integration.

The scientific publications are addressed to the scientists and practicing professionals in pedagogics. Collection of scientific papers may be useful for students, cadets, Master students, post-graduate students and all concerned.

Editorial board publishes the articles in authorial release. Authors bear responsibility for authenticity of information, accuracy of facts, quotations, other relevant information.

Provision of authors' copyright of the materials published in Scientific Bulletin.

Address of Editorial Board: 25005, Kropyvnytskyi, Stepan Chobanu Str., 1,
tel. 38 (0522) 39-44-34; e-mail: naukvisped@sfa.org.ua

ISSN 2522-1477

© Scientific Bulletin of Flight Academy.
Section: Pedagogical Sciences, 2025

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief:

Valerii Radul – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ukrainian State Flight Academy, Ukraine

Editorial Board Members:

Liudmyla Herasymenko – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Ukrainian State Flight Academy, Ukraine

Olena Hundarenko – Doctor of Philosophy (PhD), University of Žilina, Slovak Republic

Oksana Danylko – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Ukrainian State Flight Academy, Ukraine

Larysa Danylchuk – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Khmelnytskyi National University, Ukraine

Yulia Zhurat – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

Sevda Kubilay – Doctor of Philosophy (PhD), Niğde Ömer Halisdemir University, Republic of Turkey

Eva Leľáková – Doctor of Philosophy (PhD), University of Žilina, Slovak Republic

Hennadii Leshchenko – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Donetsk State University of Internal Affairs, Ukraine

Tetiana Mishenina – Doctor of Pedagogical Sciences, Candidate of Philological Sciences, Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University, Ukraine

Nataliia Podopryhora – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ukrainian State Flight Academy, Ukraine

Serhii Radul – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Ukrainian State Flight Academy, Ukraine

Natalia Savchenko – Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine

Tetiana Ternavska – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Ukrainian State Flight Academy, Ukraine

Olha Tkachenko – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ukrainian State Flight Academy, Ukraine

Antonina Chychuk – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Transcarpathian Uzhhorod Institute named after Ferenc Rákóczi II, Berehove, Ukraine

Svitlana Shandruk – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ukrainian State Flight Academy, Ukraine

ЗМІСТ

РАДУЛ Валерій Вікторович, РАДУЛ Ольга Сергіївна КОРЕЛЯЦІЙНІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ТА САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ	11
ПОДОПРИГОРА Наталія Володимирівна ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ЗАСОБАМИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ	21
ДАНИЛКО Оксана Григорівна ВИЗНАЧЕННЯ СТАНУ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ АВІАЦІЙНИХ ФАХІВЦІВ	29
ДЕМЧЕНКО Інга Володимирівна ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ МАГІСТРІВ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «АНГЛІЙСЬКА МОВА НАУКОВОГО СПРЯМУВАННЯ»	36
ЖУРАТ Юлія Василівна ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ У ДОШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ: КЛЮЧОВІ ФАКТОРИ ТА УМОВИ РОЗВИТКУ	44
ЗАХАРОВА Оксана Віталіївна, ДАРІЄНКО Андрій Валерійович КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ	52
КРАВЦОВ Віталій Олександрович, МИХАЙЛІЧЕНКО Ігор Володимирович МЕТОДОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ЯК ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ	61
КУЗЬОТЧЕВ Сергій Геннадійович ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНА ТЕХНОЛОГІЯ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	72
САРКІСОВА Олена Миколаївна, ЛЕФТОР Вадим Васильович ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ГУРТКІВ ТА СЕКЦІЙ АЕРОКОСМІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	80
ЛІШТАБА Тетяна Василівна, ПАНЧЕНКО Володимир Анатолійович НАУКОВА КОМУНІКАЦІЯ В СИСТЕМІ САМОМЕНЕДЖМЕНТУ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ	87
РАДУЛ Сергій Григорович ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ АВІАЦІЙНИХ ФАХІВЦІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ	93
РУДНИЦЬКА-ЮРІЙЧУК Ірина Романівна ВИКЛИКИ ТА ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ	104
СУРКОВА Катерина Вікторівна, ДОЛГОЄРОВА Катерина Валеріївна, КУКЛА Олександр Сергійович РОЗРОБКА РОБОЧОЇ КНИЖКИ З ТРЕНАЖЕРНОЇ ТА ЛЬОТНОЇ ПІДГОТОВКИ ДИСТАНЦІЙНОГО ПІЛОТА БЕЗПЛОТНОГО ПОВІТРЯНОГО СУДНА	112

ТЕРНАВСЬКА Тетяна Анатоліївна ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА ГОТОВНОСТІ ДО САМООРГАНІЗАЦІЇ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ	123
ЯКУНІНА Ірина Леонідівна, ЛЯШУК Роман Васильович, ПОЦІЛУЙКО Тетяна Анатоліївна ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК РОБОТОТЕХНІКИ ЯК ЗАСІБ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У ВИЩІЙ ОСВІТІ	130
ЗЕЛЕНСЬКА Лілія Михайлівна, МАРТИНЕНКО Надія Олександрівна, ТИМЧЕНКО Світлана Василівна ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS МАЙБУТНІХ АВІАФАХІВЦІВ В ІНШОМОВНІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ	139
ЛОМАКІНА Марина Євгеніївна, ЗЕЛЕНСЬКА Лілія Михайлівна, ТИМЧЕНКО Світлана Василівна РОЗВИТОК НАВИЧОК АУДІЮВАННЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ У МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ ЯК ЧАСТИНА ПРОФЕСІЙНОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВНОЇ ОСВІТИ	147
ЦАРЬОВА Людмила Василівна, МУРАВСЬКА Світлана Миколаївна МЕТАКОГНІТИВНА ІНСТРУКЦІЯ ДО СЛУХАННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ МІЖНАРОДНИХ АВІАПЕРЕВЕЗЕНЬ	156

CONTENTS

<i>RADUL Valerii, RADUL Olha</i> <i>CORRELATION BETWEEN SELF-REALIZATION AND SELF-ACTUALIZATION OF PERSONALITY.....</i>	<i>11</i>
<i>PODOPRYHORA Nataliia</i> <i>ORGANIZATION OF STUDENTS' INDEPENDENT WORK USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR PERSONALIZED LEARNING.....</i>	<i>21</i>
<i>DANYLKO Oksana</i> <i>DETERMINING THE STATE OF PROFESSIONAL READINESS OF FUTURE AVIATION SPECIALISTS.....</i>	<i>29</i>
<i>DEMCHENKO Inha</i> <i>ORGANIZATION OF THE INDEPENDENT WORK OF MASTERS OF AVIATION INDUSTRY DURING THE STUDYING OF THE DISCIPLINE «ENGLISH LANGUAGE OF SCIENTIFIC PURPOSES»</i>	<i>36</i>
<i>ZHURAT Yuliia</i> <i>PEDAGOGICAL MASTERY IN PRESCHOOL EDUCATION: KEY FACTORS AND CONDITIONS.....</i>	<i>44</i>
<i>ZAKHAROVA Oksana, DARIENKO Andriy</i> <i>KEY ASPECTS OF FORMING THE PROFESSIONAL POSITION OF A FUTURE SPECIALIST IN THE PROCESS OF TRAINING.....</i>	<i>52</i>
<i>KRAVTSOV Vitalii, MYKHAILICHENKO Ihor</i> <i>METHODOLOGICAL CULTURE AS A CHARACTERISTIC OF THE PROFESSIONAL CULTURE OF FUTURE AVIATION INDUSTRY SPECIALIST.....</i>	<i>61</i>
<i>KUZIUTICHEV Serhii</i> <i>AN ORGANIZATIONAL-AND-METHODICAL TECHNOLOGY FOR PREPARING FUTURE UNIVERSITY TEACHERS FOR SELF-REALIZATION IN DISTANCE EDUCATION: MODEL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS.....</i>	<i>72</i>
<i>SARKISOVA Olena, LEFTOR Vadim</i> <i>THE ORGANIZATION OF AEROSPACE CLUBS AND SECTIONS: CONTEMPORARY CHALLENGES AND WAYS OF ADDRESSING THEM.....</i>	<i>80</i>
<i>LISHTABA Tetiana, PANCHENKO Volodymyr</i> <i>SCIENTIFIC COMMUNICATION IN THE SELF-MANAGEMENT SYSTEM OF A HIGHER EDUCATION STUDENT</i>	<i>87</i>
<i>RADUL Serhiy</i> <i>EUROPEAN EXPERIENCE OF PROFESSIONAL SELF-REALISATION OF FUTURE AVIATION SPECIALISTS IN PROFESSIONAL TRAINING.....</i>	<i>93</i>
<i>RUDNYTSKA-IURIICHUK Iryna</i> <i>CHALLENGES AND PROBLEMS OF PRESCHOOL EDUCATION: THE UKRAINIAN CONTEXT.....</i>	<i>104</i>
<i>SURKOVA Kateryna, DOLHOIEROVA Kateryna, KUKLA Oleksandr</i> <i>DEVELOPMENT OF A WORKBOOK ON SIMULATOR AND FLIGHT TRAINING OF REMOTE PILOT OF UNMANNED AIRCRAFT.....</i>	<i>112</i>

<i>TERNAVSKA Tetyana</i> <i>PROFESSIONAL COMPETENCES AS A PREREQUISITE FOR READINESS FOR SELF- ORGANIZATION OF A TEACHER IN A HIGHER EDUCATION INSTITUTION.....</i>	<i>123</i>
<i>YAKUNINA Iryna, LYASHUK Roman, POTSELUIKO Tetiana</i> <i>INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ROBOTICS AS A MEANS OF INTERDISCIPLINARY INTEGRATION IN HIGHER EDUCATION.....</i>	<i>130</i>
<i>ZELENSKA Liliia, MARTYNENKO Nadiia, TYMCHENKO Svitlana</i> <i>THE FORMATION OF SOFT SKILLS FOR FUTURE AVIATION SPECIALISTS IN FOREIGN LANGUAGE PROFESSIONAL TRAINING.....</i>	<i>139</i>
<i>LOMAKINA Maryna, ZELENSKA Liliia, TYMCHENKO Svitlana</i> <i>DEVELOPMENT OF ENGLISH LISTENING COMPETENCE FOR FUTURE LAWYERS AS A PART OF PROFESSIONAL FOREIGN LANGUAGE EDUCATION</i>	<i>147</i>
<i>TSAROVA Liudmyla, MURAVSKA Svitlana</i> <i>METACOGNITIVE LISTENING COMPREHENSION INSTRUCTION FOR DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE INTERNATIONAL AIR TRANSPORTATION MANAGERS.....</i>	<i>156</i>

УДК 371.124

DOI: 10.33251/2522-1477-2025-14-11-20

РАДУЛ Валерій Вікторович,

доктор педагогічних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри педагогіки вищої школи та
соціально-гуманітарних дисциплін,
Українська державна льотна академія,
e-mail: valerijradul@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5354-9142>**РАДУЛ Ольга Сергіївна,**

доктор педагогічних наук, професор, професор
кафедри дошкільної та початкової освіти,
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
e-mail: olga.s.radul@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0627-1541>

КОРЕЛЯЦІЙНІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ТА САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

***Анотація.** Самоактуалізація та самореалізація в структурі онтогенезу є самостійними, але й «об'єктивно» зумовленими та невіддільними у своєму вияві процесами, які підпорядковані загальним законам розвитку «індивіда» в онтогенезі, зокрема законам розвитку «суб'єктності» «суб'єкта», його «суб'єктивності» та «самості» як базових властивостей людської системної визначеності, що вирізняє його з усього іншого живого. Водночас обидва процеси «самобудівництва» людини, які є умовою її відтворення та розвитку, віддзеркаленням її буття та відтворення «соціального світу» загалом, мають внутрішню специфіку та закономірності, зумовлені особливостями спрямованості розвитку кожного з них – себе в собі для себе в одному випадку та себе з-поміж інших для себе через інших, що полягає в реалізації себе не тільки носієм, але й творцем соціального в іншому.*

Реальні можливості самореалізації в оптимальній мірі її представлення виявляються в період дорослості, коли її розгортання відбувається на новому рівні реалізації людини в соціумі як реального «суб'єкта» розвитку. Потреба людини у творчій самореалізації в конкретній «соціально значущій» і «соціально оцінюваній» діяльності, потреба в творчому самовираженні і реалізації себе для себе завдяки представленості своїх здібностей суспільству та реальне прийняття такої представленості іншими з потребою передбачає реальну можливість її виконання. Така можливість забезпечується реальною «позицією» дорослої людини в соціумі, який «об'єктивно» бере участь у відтворенні, ступенем та рівнем її фізичного, психологічного, соціального й духовного розвитку.

В процесі самореалізації виражена потреба «індивіда» реалізуватися у своєму «особистому», «індивідуальному» творчому пориві, у реальному значущому для нього досягненні та поєднується з потребою прийняття його досягнення іншими, суспільством як реально соціально значущого, соціально оцінюваного, потреби бути причетним до цілого, брати участь у відтворенні соціального, надаючи йому свого «Я», відбуватися в людській належності як реального носія соціального.

Ключові слова: особистість, самореалізація, самоактуалізація, стратегія життя, середовище, професійний розвиток, якість.

RADUL Valerii,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Honored Worker of Education of Ukraine,
Head of the Department of Pedagogy of the Higher School
and Social and Humanitarian Disciplines, Ukrainian State
Flight Academy

e-mail: valerijradul@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5354-9142>

RADUL Olha,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Preschool and Elementary
Education,

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian
State University

e-mail: olga.s.radul@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0627-1541>

CORRELATION BETWEEN SELF-REALIZATION AND SELF-ACTUALIZATION OF PERSONALITY

Annotation. *Self-development and self-realization in the structure of ontogenesis are independent, but also «objectively» conditioned and inseparable in their manifestation processes. They are subject to the general laws of the «individual» development in ontogenesis, in particular to the laws of the development of the «subjectivity» of the «subject», its «subjectivity» and «self» as basic properties of human systemic certainty. Meanwhile, both processes of a person's «self-construction», which are condition for his / her reproduction and development, reflection of his / her existence and the reproduction of the «social world», have internal specificity and regularities. They are determined by the specifics of the direction of development of each of them – self-in-self for self in one case and self-among others for self through others. This consists in realizing oneself not only as a carrier, but also as a creator of the social in another.*

The real possibilities of self-realization in its optimal representation are revealed during adulthood, when its development occurs at a new level of human realization in society as a real «subject» of development. A person's need for creative self-realization in specific «socially significant» and «socially valued» activity, the need for creative self-expression and self-realization for oneself through the representation of one's abilities to society and the real acceptance of such representation by others with the need implies a real possibility of its fulfillment. This possibility is provided by the real «position» of an adult in society, which «objectively» participates in its reproduction, by the degree and level of his / her physical, psychological, social and spiritual development.

In the process of self-realization, the need of the «individual» to realize his / her «personal», «individual» creative impulse is expressed. It is also important to realize oneself in a real achievement that is significant for one and is combined with the need to have one's achievement accepted by others and society as something truly socially consequential and socially valued, the need to be involved in the whole, to participate in the reproduction of the social, giving it one's «I», to take place in human belonging as a real carrier of the social.

Keywords: *personality, self-realization, self-actualization, life strategy, environment, professional development, quality.*

Постановка проблеми. У процесі самореалізації вибудовуються свої вертикальні й горизонтальні рівні, зумовлені закономірностями її розгортання і

здійснення в онтогенезі, розбіжностями в ситуаціях розвитку людини, її «індивідуальними» особливостями, можливостями. Самореалізація забезпечує основи

для вияву сформованого саморозвитку «Я», його здібностей, потреб, творчих можливостей на кожному віковому етапові загалом, а також його прийняття соціумом, у якому він має змогу виявити себе у своєму творчому здійсненні, розвинути і реалізувати свою «самість», «суб'єктність», «суб'єктивність».

Саме в просторі між моїм і загальним створюється та зона розгортання самореалізації, яка слугує основою акмеологічного розвитку, тому самореалізація є підґрунтям і змістом акмеологічного розвитку, що полягає у формуванні потреби і здатності виражати себе у світі завдяки своїм задумам, можливостям, здібностям висловлювати своє «Я» в ньому.

Термін «самоактуалізація» означає, що людина самостійно переходить з рівня можливості на рівень дійсності, тобто розвивається; а термін «самореалізація» представляє, що людина втілює себе, свою сутність у предметній формі, тобто самоактуалізація завжди передуює самореалізації і є її обов'язковою умовою.

З огляду на аналізовані концепції та підходи, у своєму дослідженні ми під самореалізацією розуміємо спеціально організовану «суб'єктом» діяльність, метою якої є втілення ним власного призначення, а також результат цієї діяльності, тісно пов'язаний із саморозвитком та самоствердженням «особистості».

Самоактуалізацію можна вважати специфічним видом інтегративної «особистісної» компетентності, тобто інтегративною «особистісною якістю», яка опосередковує всі види цілеспрямованої активності людини, дозволяє їй діяти самостійно та відповідально, забезпечує формування продуктивного алгоритму життєдіяльності й забезпечує підвищення її ефективності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема самореалізації «особис-

тості» є і зараз актуальною для психолого-педагогічних досліджень, хоча вже у минулому столітті певні її аспекти зацікавили вчених (Л. Виготського, С. Рубінштейна), однак тільки із середини ХХ ст. вона стала предметом детального вивчення переважно гуманістичної й «екзистенційної» психології (А. Аньгял, Л. Бінсвангер, Дж. Б'юджен-таль, К. Гольштейн, А. Маслоу, Р. Мей, К. Роджерс, Е. Фромм).

Серед українських дослідників проблеми самореалізації досліджували та досліджують (І. Бех, А. Богуцька, І. Горнар, І. Лебедик, С. Максименко, Г. Мільчевська, О. Пінська, В. Роменець, Л. Сердюк та інші).

Самоактуалізація багатьма дослідниками розглядається вродженою властивістю (Г. Гольдштейн, Є. Вахромов, А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Фромм та інші). Вона розуміється як мета, як результат, як засіб. В одних випадках самоактуалізація пов'язується з потребою самовираження в діяльності, незалежно від рівня її суспільної значущості.

Серед українських дослідників проблеми самоактуалізації досліджували та досліджують (Г. Балл, М. Барчій, С. Грабіщук, О. Емішьянц, Р. Ляшенко, М. Московець, О. Пенькова, А. Ткаченко та інші).

Мета статті. Проаналізувати особливості взаємозв'язків самореалізації та самоактуалізації особистості, виявити їхні сутнісні характеристики та показати взаємодії та взаємовпливи на розвиток особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вищим і найбільш суттєвим механізмом самореалізації «особистості» є «стратегія життя», тобто забезпечення відповідності способу життя своїй «індивідуальності». «Стратегія життя» є інтеграцією, узагальненням у житті того, що є суттєвим для цієї «особистості», й узагальненням того, що в самій дійсності суттєво безвідносно до неї. Стратегія –

це реалізація життя як «індивідуальної» системи; стратегія це інтеракція з життям у процесі його здійснення. Вона може бути вищою життєвою здатністю «особистості» як її «суб'єкта», у якій інтегровано життєві здібності – свідомість, активність (ініціатива й відповідальність) та організація часу. Саме ці вищі, глобальні, життєві здібності інтегровано в загальну здібність до побудови стратегії [2]. У стратегії поєднуються особистість, індивідуальність, суб'єкт.

Більшість сучасних психологів та педагогів вважає, що справжнім досягненням життя є можливість у підсумку стати або залишитися собою.

Самореалізацію пов'язано із напрацюванням критеріїв оцінювання досягнень, з прагненням до морального ідеалу, з намірами реалізувати у власній поведінці свою уяву про цінності «індивіда», проте насправді йдеться про визначення себе в «соціальному світі». «Я» відповідаю за себе і за всіх, – писав Ж.-П. Сартр, – і «Я» створюю образ людини, що відповідає моїй уяві про те, якою людина повинна бути» [10, с. 165].

На думку А. Маслоу, «Самореалізація – це річ, яку можна мати чи не мати. Це процес, що не має закінчення, подібний буддійському шляху просвітлення. Це – спосіб життя, спосіб роботи і ставлення до світу, а не одиничне досягнення» [4, с. 82].

На думку А. Маслоу, автономність – це «відносна незалежність від фізичного та соціального середовища» [4, с. 236], здатність формувати власні враження та судження, активно шукати й приймати рішення, відповідати за них, прокладати свою життєву дорогу, «автономність – це не тільки незалежність, але й також самовизначення, самоврядування, здатність прийняття відповідальності» [8, с. 234]. Учений зазначав, що самоактуалізовані люди мають більшу «свободу волі» і менше «детерміновані» [8, с. 235].

Явище «індивідуальності» є можливістю – «шансом», «ресурсом», що закладено в розвиток людської цивілізації, зокрема в тенденції до змінюваності. Цей шанс, або можливість, «індивідуалізації» визначено тим ресурсом, яким володіє новонароджений «індивід» і який актуалізує (або ж ні) його «особистість». У цьому полягає механізм самоактуалізації, запропонований А. Маслоу [11]. Близька до цієї ідеї думка Л. Виготського про вищі психологічні функції як «оволодіння» нижчими. Передовсім йдеться не про співвіднесення вищих та нижчих психічних функцій, а про здатність «особистості» до організації всієї своєї психіки в «індивідуальну» систему, яка забезпечує її відтворення в життєдіяльності – на життєвому шляху [2].

Найглибше проблема самоактуалізації репрезентована у працях А. Маслоу. Учений визначав самоактуалізацію як безперервну реалізацію «потенційних можливостей, здібностей і талантів, як більш повне пізнання своєї місії чи покликання, долі тощо, як більш повне пізнання й прийняття власної початкової природи, як наполегливе прагнення до єдності, інтеграції, чи внутрішньої синергії «особистості»» [8, с. 49].

А. Маслоу розглядав людину як «істоту, що бажає», яка мотивована на пошук особистої мети. Характеризуючи «особистість», здатну самореалізовуватися, він надавав перевагу прагненню до досягнення метапотреб, які роблять життя людини осмисленим, наповненим, спричиняють вершинні хвилювання. Однак шлях до самореалізації відкривається тільки після того, як людина задовольняє дефіцитарні потреби (базові, сутнісні). Задоволення однієї потреби актуалізує іншу і т. д. Задоволення потреб нижчого й середнього рівнів (фізіологічних, безпеки й захисту, належності й почуттів) створює основи для виникнення в подальшому вищих

потреб: у самоповазі, самоактуалізації. Людина отримує можливість більш уважно ставитися до себе, прислуховуватися до власних відчуттів; брати на себе відповідальність за обраний шлях і, зрештою, досягати стадій самореалізації.

А. Маслоу [8] важливими особливостями «особистості» називає: ефектне сприйняття реальності й комфортну взаємодію з нею; прийняття себе, інших, природи; спонтанність, простоту, безпосередність; слугування; відреченість, потребу в єднанні; автономність, незалежність від культури й середовища, волю й активність; свіжий погляд на речі; містичні й вищі хвилювання; відчуття спільності; глибокі «міжособистісні» стосунки; демократичність; уміння відрізнити засіб від мети, добро від зла; філософське почуття гумору; креативність; керівництво у житті побутовими цінностями.

Науковець уважав, що самоактуалізована людина не конвекційна, гранично спонтанна у внутрішньому житті – думках, бажаннях, а через ритуали умовностей та стереотипів «часто проходить з гумором й максимально вишукуваністю» [8, с. 229], усвідомлюючи, що світ наповнений умовностями.

Згідно з Е. Фромом, наприклад, потреба в самореалізації є екзистенційною потребою – психічним станом, вічним і незмінним у своїй основі. «Соціальні умови» можуть змінити лише способи задоволення цієї потреби.

Самоактуалізацію вважають, з одного боку, мотивом, збудником, рушійною силою процесу, з іншого – процесом, стимулятором розвитку мотиву.

У процесі розроблення проблеми акмеологічного розвитку [4], визначено феномен самоактуалізації як потребу в реалізації своїх здібностей та талантів, творчих потенцій тощо.

У дослідженні Г. Оллпорта запропоновано два типи функціональної автономії: перша допомагає підтримувати організм у стані функціонування, і пов'язується із механізмами зворотного зв'язку в нервовій системі; друга, власне функціональна автономія належить до набутих інтересів людини, її цінностей, установок і намірів: «Це головна система мотивації, яка забезпечує постійність у прагненні людини до відповідності з внутрішнім образом себе й досягнення більш високого рівня «зрілості» та «особистісного зростання». Власна автономія передбачає також, що люди не потребують постійної винагороди за те, що вони не залишають своїх зусиль» [9, с. 287].

Спонтанність свідчить те, що людина яка самоактуалізується не використовує свою поведінку як інструмент впливу на інших людей, відмовляється від маніпуляцій. Відмова від маніпуляцій є основною думкою в працях Е. Шострома, у яких досліджено проблему актуалізації людини. Автор підкреслює важливість спонтанності у поєднанні із вільним вираженням та актуалізацією «особистісних потенціалів».

Сучасні бачення «особистості» в плані самореалізації вбачають у ній основний ресурс розвитку людства. Західноєвропейська традиція аналізу проблем «особистості» є багатовіковою традицією зі своїми тенденціями, підходами та засобами. В Україні теоретичне розуміння «особистості» значною мірою здійснюється в психології [7, с. 9].

Розглядаючи проблему самореалізації в психоісторичному контексті, окремі науковці зазначають: «...в прагненні до самореалізації відбивається діалектика людства, його поступальний розвиток, що досягає такого рівня, коли зовсім не стихійні, однак до цього часу нечіткі, тенденції розвитку, що стоять поза спиною суспільної свідомості,

починають усвідомлюватися не лише вузьким колом учених. Це масове первинне усвідомлення можливості застосування сутнісних сил людини до еволюції як на рівні окремої людини (онтогенез), так і на рівні людства (філогенез) і виявляється у феноменах прагнення людей до самореалізації, самоактуалізації, саморозвитку як ознак виокремленої активної участі свідомості людей у здійсненні еволюційного процесу» [7, с. 36].

Так, наприклад, Л. Коростильова зауважує: «Багато філософів зазначають, що самореалізація «особистості» – проблема не тільки міждисциплінарна, а й міжпарадигмальна через те, що сьогодні не існує єдиної парадигми уявлення про самореалізацію «особистості». Ця проблема також відрізняється маргинальним характером, оскільки охоплює теми, які відносяться до проблемного поля різних наук» [5, с. 10].

На підставі аналізу робіт, присвячених окремим аспектам самореалізації, Л. Коростильова зазначає, що в цій проблемі виділяються такі аспекти вивчення: самореалізація як мета (вивчаються досягнення як метацинності), як стан (розглядається у зв'язку з питаннями задоволення самореалізацією), як результат (як певний рівень «особистісного» розвитку за критерієм успіху – неуспіху, а також за наявністю властивостей, що сприяють самоздійсненню «особистості»), як підсумок (вивчається в дослідженнях, спрямованих на осмислення цільних часових проміжків життєвого шляху) [5].

Уважаючи самореалізацію необхідним атрибутом розвитку дорослої людини, Л. Коростильова, визначає цей феномен як «здійснення можливостей розвитку «Я» за допомогою власних зусиль, співтворчості, співдіяльності з іншими людьми (близьким і далеким оточенням), соціумом і світом загалом. Самореалізація передбачає збалансо-

ваний і гармонійний розвиток різноманітних аспектів «особистості» через адекватні зусилля, спрямовані на розкриття генетичних, «індивідних» й «особистісних» потенціалів [5].

Узагальнюючи різні погляди науковців щодо цієї проблеми, спостерігаємо, що більшість із них убачає проблему самореалізації сьогодні особливо важливою, оскільки вона пов'язується із самореалізацією людини, тому виникає потреба розгляду особливостей поєднання внутрішніх стимулів й зовнішніх умов саморозвитку.

Проблема самореалізації розглядається з різних «позицій», виокремлюються різні аспекти, напрямки її дослідження. Так, Д. Леонтьєв виділяє три рівні аналізу проблеми самореалізації «особистості» [6].

Мають рацію і ті дослідники, які виділяють в загальній проблемі: продуктивний аспект самореалізації; «особистісний» аспект, що дозволяє бачити проблему потенціалу самореалізації й рівня креативності «особистості», спрямованої на світ, на себе; процесуальний аспект, у якому виявляються проблеми процесу самореалізації в «суб'єктивному» часі й просторі життєвого світу «особистості»; діяльнісний аспект, який дозволяє виокремити проблеми спрямованості, вибіркової, мотивації, детермінації, регуляції діяльності, з допомогою якої «особистість» реалізується [6].

Самореалізація як процес реалізації себе – це «здійснення самого себе» в житті й буденній діяльності, пошук й ствердження свого особливого шляху в цьому світі, своїх цінностей і смислу свого існування будь-якого часу. Самореалізація здійснюється тоді, коли у людини є сильний збуджувальний мотив для «особистісного» зростання» [6, с. 52].

Найбільш переконливою є концепція самореалізації Д. Леонтьєва, який

розуміє творчу самореалізацію, прагнення до неї як одну із провідних рушійних сил розвиненої «особистості», що збуджують і спрямовують її діяльність. Тому він пов'язує проблему самореалізації із питаннями про походження, сутність й характер творчих сил людини й можливості їх діяльної реалізації [6, с. 156].

Самореалізація й розуміється процесом опредмечування сутнісних сил «особистості» у багатоманітності соціальної діяльності. Розглядаючи самореалізацію з погляду форм, у яких може відбуватися цей процес, Д. Леонт'єв використовує поняття «культуризація» (опредмечення людини в «об'єкті»; при цьому опредмечування не розуміється тільки виявленням речей: у «ролі» «предмета» можуть бути традиції, звичаї, фольклорні твори тощо) і «персоналізація» як дві взаємопов'язані форми реалізації людиною своєї родової сутності у вільній, творчій діяльності.

Вивчаючи самореалізацію в структурі потреб, Д. Леонт'єв пропонує зняти суперечності між двома «позиціями»: з одного боку, самореалізація не аналогічна іншим потребам; з іншого – не завжди потреби пов'язані із самореалізацією. Учений вважає, що суперечності між ними можна уникнути, якщо визнати зв'язок самореалізації із відповідним класом потреб. У цьому разі він спирається на власну «трирівневу типологію потреб». Перший рівень – це потреби у володінні предметом, його фізичному використанні. Другий рівень – це потреби у розпредмечуванні «світу людини», в освоєнні форм діяльності, кристалізованих у предметах матеріальної й духовної культури.

Третій рівень – це потреби в опредмечуванні, у втіленні своїх сутнісних сил, своєї живої діяльності у предметних внесках. Д. Леонт'єв вважає, що потребу в самореалізації можна ототожнити із третім рівнем потреб-

нісної структури (потреба творчості, в «особистісному» спілкуванні, у соціально-перетворювальній діяльності, у материнстві тощо). Цей підхід дозволяє здійснити розмежування самореалізації з такими родовими поняттями, як «самовираження», «самоствердження», «саморозвиток» і «само-актуалізація».

Самовираження розглядається Д. Леонт'євим як активність «суб'єкта», спрямована на самореалізацію, однак яка не досягла бажаного ефекту «особистісного» внеску (опредмечування), тобто не виявилась у діянні. Самовираження виникає тоді, коли потреба у самотрансляції виявляється недостатньо підкріпленою відповідною здібністю. Самоствердження має іншу мотиваційну основу: прагнення здобути суспільне визнання з боку інших, обов'язково реалізуватися так, щоб скористатися ефектом цієї самореалізації. Саморозвиток має тісний зв'язок із самореалізацією, але ґрунтується на дещо іншій мотиваційній основі: розвиватися, збагачувати власні сутнісні сили для кращої самореалізації у майбутньому. Тут діяльність людини спрямована на себе.

Як засвідчують проаналізовані вище дослідження, самореалізація – це прерогатива дорослої людини, про що, зокрема, зауважують психологи, стверджуючи, що самореалізація можлива лише тоді, коли самопізнання власних здібностей уже закінчене, повністю сформований «образ Я» і сформована готовність «особистості» забезпечити сукупність зовнішніх умов самореалізації.

Отже, самореалізація яскраво виявляється в юнацькому віці та в період переходу до дорослості, а її становлення за віковими характеристиками в цілому збігається з процесом професійного становлення «особистості». Узагальнення теоретичних засад розв'язання проблеми самореалізації дозволяє нам

стверджувати, що професійна самореалізація є інтегративною характеристикою «особистості», що фіксує стан її розвитку як професіонала, за допомогою професійної свідомості, мотивів досягнень у професії, спрямованості її діяльності на реалізацію професійного ідеалу у відповідних соціальних умовах засобами професійної самоосвіти, самовиховання, саморозвитку та самоствердження.

Ми погоджуємося із Д. Леонтьєвим, що мотивом цієї діяльності є прагнення продовжити своє буття як «особистості» в інших людях, трансляючи свою «індивідуальність» за допомогою тих творів, що створюються (культуролізація), а також через безпосередні зміни, що відбуваються в інших людях (персоналізація). Сутнісні сили людини, стосовно якої ми можемо говорити про самореалізацію, на думку Д. Леонтьєва, повинні переважати «історично накопичені родові здібності людства» і бути здатними «збагатити ці родові здібності» [6, с. 167].

Так, у роботі [3] зазначається, що потреба в самоактуалізації є основною, панівною, оскільки реалізацію будь-якої іншої потреби він розглядав як необхідну передумову для самоактуалізації. При цьому самоактуалізація подається як жорстко «соціально детермінована»: як здатність людини «використовувати усі свої можливості настільки, наскільки це дозволяє навколишній світ».

Метою самореалізації, за К. Роджерсом, є бажання особи стати «самою собою», причому це прагнення закладено в кожній людині від народження, і в кожного є сили, необхідні для розвитку власних можливостей. Практично всі актуальні потреби людини підпорядковано меті – розвивати всі свої здібності, щоб зберігати й розвивати власну «особистість» [12, с. 3].

У працях багатьох дослідників, також є опис особливостей «особистості», яка самореалізується, «особистості»-«актуалізатора»: чесність (прозорість, відвертість, аутентичність) – здатність бути чесними в будь-яких почуттях; усвідомленість (відгук, життєнасичуваність, інтерес) – здатність бачити й чути себе та інших, уміння людини сформулювати власну думку про щось у житті; воля (спонтанність, відкритість) – здатність вільно виявляти потенціал, бути господарем свого життя; довіра (віра, переконання) – віра в інших й у себе, прагнення встановлювати міцні контакти з людьми, зв'язок із життям, життя «зараз», здатність долати труднощі «тут і тепер».

«Самоактуалізація» і «самореалізація», рідше «саморозвиток» у дослідженнях зарубіжних і вітчизняних учених використовуються як синоніми (А. Маслоу, К. Роджерс та інші). Проте, згідно з поглядом Д. Леонтьєва, змішування самореалізації з процесами самовираження, самоствердження й саморозвитку має принципове значення, оскільки поняття «самоактуалізація» містить усі ці процеси, ігноруючи суттєві відмінності між ними. «Така теоретична аморфність поняття самоактуалізації стала одним із найсуттєвіших недоліків теорії А. Маслоу, спричинивши ускладнення можливості операціоналізації цього терміну» [6, с. 171].

На більш загальний характер терміну «самореалізація» стосовно понять «самоактуалізація», «самоствердження», «саморозвиток» указує й Л. Коростильова, зазначаючи, що деяка відмінність у термінах «самореалізація» та «самоактуалізація» пов'язана з різними акцентами з погляду існування «особистості» – «суб'єктивного», внутрішнього (самоактуалізація) і «об'єктивного», зовнішнього (самореалізація). Дослідниця доповнює: «Оскільки самоактуалізація – це завжди актуалізація,

тобто вираження себе, своєї істинної природи зовні, то й самореалізація – це завжди реалізація свого справжнього «Я» [5].

Висновки. Процес самоактуалізації передбачає усі сфери життєдіяльності «індивіда», але особливо яскраво може виявитися в професійній діяльності, якій людина присвячує більшу частину свого життя. Самоактуалізація містить реалізацію людиною своїх здібностей поруч із реалізацією «особистісного» потенціалу.

Виокремлюючи особистісне та професійне зростання особистості бачимо, що під «професійним» зростанням розуміється здобуття людиною нових знань, умінь, навичок завдяки розширенню числа ситуацій, в яких вони стають потрібними, цей бік має раціональне вираження. Під «особистісним» зростанням розуміється наближення до розуміння та здійснення смислу власного життя за допомогою оволодіння «особистісного досвіду», що містить самопізнання та привласнення більшою мірою загальнолюдських цінностей, таких як відкритість, довіра, прийняття, воля, природність, демократичність, співучасть, незалежність; ця категорія характеризується такою «якістю» як чуттєве сприйняття.

Отже, процес самоактуалізації є єдністю професійного та «особистісного» зростання людини.

Самоактуалізація є вищою формою саморозвитку «особистості», в якій інтегруються значущі смисли і мотиви. Тому, самоактуалізація – це вміння людини реалізувати те, що в ній закладено, виявити свій потенціал і використати його в житті.

Досліджуючи кореляційні взаємозв'язки самореалізації та самоактуалізації як якісних характеристик особистості, що реалізуються в діяльності, бачимо, що обов'язковою характеристикою такої діяльності є цілеспрямованість. то питання про критерії її

успішності є обов'язковим. За нашими уявленнями, становлення «особистості», що самореалізується, відбувається через самоактуалізацію, залучення її до спеціально організованих видів діяльності. Для оптимального протікання кожної із них притаманні: свій синтетичний період, свої особливі засоби, умови, критерії оцінки тощо, що мають загальну та статевовікову специфіку.

Перспективи наступних наукових розвідок щодо якісних характеристик особистості вбачаємо у виокремленні певних критеріїв соціальної зрілості.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вергелес К. А. Методологічні аспекти дослідження проблеми особистості. *Вісник Житомирського державного університету*. Випуск 1 (79). Філософські науки. Житомир. 2015. С. 9–13.
2. Лущикова Д. Цінність саморозвитку особистості в інформаційному суспільстві. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*, (10). 2010. С. 418–427.
3. Панок В. Г. Прикладна психологія. Теоретичні проблеми: монографія. Київ : Ніка-Центр, 2017. 188 с.
4. Пенькова О. І. Психологічні чинники процесу саморегуляції особистості у системі суспільних взаємин. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Том VI: Психологія обдарованості. Випуск 15. Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. 459 с., С. 290–297.
5. Радул В. В. Соціально-професійні проблеми сучасної педагогічної науки. Монографія. Харків. Мачулін. 2019. 332 с.
6. Сердюк Л. З., Шамич О. М. Психологічні основи самореалізації особистості. *Актуальні проблеми психології*. Том V. Випуск 16. 2016. С. 15-157.
7. Фоменко К. Трансгресивне «Я» у структурі самосвідомості особистості.

Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології», (26). С. 573–584.

8. Maslow A. New Frontiers of Human Nature. Copyright. 1954 by Harper & Row, Publishers, Inc. Copyright 1970 by Abraham H. Maslow Reprinted from the English Edition by Harper & Row, Publishers. 1954.
9. Hjelte L., Ziegler D. Personality Theories: Basic Assumptions, Research. New York : McGraw-Hill, 1992. 603 p.
10. J.-P. Sartre Being and Nothingness: An Essay in Phenomenological Ontology. Taylor & Francis. 2018. 918 s.
11. Maslow A. Motivation and personality. (2 nd ed.) N.Y. Harper & Row, 1970.
12. Rogers K. A Look at Psychotherapy. Becoming a Man. Robinson. 2016. 444 s.

REFERENCES

1. Verheles, K. A. (2015). Metodolohichni aspekty doslidzhennia problemy osobystosti [Methodological aspects of researching the personality problem]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu. Vypusk 1 (79). Filosofski nauky. Zhytomyr. S. 9–13. [in Ukrainian].
2. Lushchykova, D. (2010). Tsinnist samorozvytku osobystosti v informatsiinomu suspilstvi [The value of personal self-development in the information society]. Zbirnyk naukovykh prats «Problemy suchasnoi psykholohii», (10). S. 418–427. [in Ukrainian].
3. Panok, V. H. (2017). Prykladna psykholohiia. Teoretychni problem [Applied Psychology. Theoretical Problems]. monohrafiia. Kyiv : Nika-Tsentr, 188 s. [in Ukrainian].
4. Penkova, O. I. (2019). Psykholohichni chynnyky protsesu samorehulatsii osobystosti u systemi suspilnykh vzaiemyn [Psychological factors of the individual self-regulation process in the system of social relations]. Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats

- Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuks NAPN Ukrainy. Tom VI: Psykholohiia obdarovanosti. Vypusk 15. Kyiv-Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 459 s., S. 290–297. [in Ukrainian].
5. Radul, V. V. (2019). Sotsialno-profesiini problemy suchasnoi pedahohichnoi Nauky [Socio-professional problems of modern pedagogical science]. Monohrafiia. Kharkiv. Machulin, 332 s. [in Ukrainian].
6. Serdiuk, L. Z., Shamykh, O. M. (2016). Psykholohichni osnovy samorealizatsii osobystosti [Psychological foundations of the personality self-realization]. Aktualni problemy psykholohii. Tom V. Vypusk 16. S. 15–157. [in Ukrainian].
7. Fomenko, K. Transhresyvnne «Ya» u strukturi samosvidomosti Osobystosti [Transgressive «I» in the structure of self-consciousness of the personality]. Zbirnyk naukovykh prats «Problemy suchasnoi psykholohii», (26). S. 573–584. [in Ukrainian].
8. Maslow, A. (1954). New Frontiers of Human Nature. Copyright. 1954 by Harper & Row, Publishers, Inc. Copyright 1970 by Abraham H. Maslow Reprinted from the English Edition by Harper & Row. [in English].
9. Hjelte, L., Ziegler, D. (1992). Personality Theories: Basic Assumptions, Research. New York : McGraw-Hill, 603 p. [in English].
10. Sartre, J.-P. (2018). Being and Nothingness: An Essay in Phenomenological Ontology. Taylor & Francis. 918 s. [in English].
11. Maslow, A. (1970). Motivation and personality. (2 nd ed.) N.Y. Harper & Row. [in English].
12. Rogers, K. A. (2016). Look at Psychotherapy. Becoming a Man. Robinson. 444 s. [in English].

Стаття надійшла до редакції 04.09.2025 р.

Стаття прийнята до друку 17.09.2025 р.

УДК 378.147:004.8

DOI: 10.33251/2522-1477-2025-14-21-28

ПОДОПРИГОРА Наталія Володимирівна,
доктор педагогічних наук, професор, професор
кафедри інформаційних технологій та автоматизованих
робототехнічних систем,
Українська державна льотна академія
e-mail: npodoprygora71@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4092-8730>

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ЗАСОБАМИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

***Анотація.** У статті досліджено проблему організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти в умовах цифрової трансформації освітнього процесу. Актуальність теми зумовлена необхідністю пошуку нових студентоцентризованих підходів, що відповідають викликам, пов'язаним із широким впровадженням технологій штучного інтелекту (ШІ), та вимагають зміни ролі викладача з транслятора знань на фасилітатора.*

Метою статті є визначення та наукове обґрунтування напрямів організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти засобами штучного інтелекту під фасилітаційним супроводом викладача. Для досягнення мети було використано такі методи дослідження: теоретичний аналіз наукової літератури та нормативних документів у сфері освіти та цифрових технологій; порівняльний аналіз традиційних та інноваційних підходів до самостійної роботи; узагальнення; моделювання навчальних ситуацій та завдань.

Обґрунтовано три основні напрями організації самостійної роботи засобами ШІ: 1) індивідуалізація змісту та побудова адаптивної освітньої траєкторії з використанням інтелектуальних навчальних платформ; 2) фасилітація розвитку навичок самоорганізації та рефлексії через застосування ШІ-асистентів та персоналізованих баз знань, зокрема NotebookLM; 3) формування критичного мислення та академічної доброчесності шляхом розробки завдань нового типу, що передбачають інтегроване використання генеративних моделей ШІ. Наведено конкретні приклади завдань та інструментів для кожного напрямку. Особливу увагу приділено питанням етичного використання ШІ, зокрема необхідності декларування його застосування, та розробці адекватних критеріїв оцінювання, зміщених від контролю відтворення інформації до оцінки доданої вартості, створеної здобувачем, зокрема його навичок промпт-інжинірингу.

Висновки підтверджують, що запропонований підхід сприяє підвищенню автономії здобувачів, розвитку їхніх метакогнітивних навичок та створює умови для глибокого, усвідомленого навчання. Перспективою подальших наукових розвідок є проведення емпіричного дослідження ефективності описаних напрямів та розробка на його основі методичних рекомендацій для викладачів.

***Ключові слова:** штучний інтелект, самостійна робота, індивідуалізація навчання, викладач-фасилітатор, вища освіта, критерії оцінювання, академічна доброчесність, промпт-інжиніринг, здобувач вищої освіти.*

PODOPRYHORA Nataliia,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the
Department of Information Technologies
and Automated Robotic Systems,
Ukrainian State Flight Academy,
e-mail: npodoprygora71@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4092-8730>

ORGANIZATION OF STUDENTS' INDEPENDENT WORK USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR PERSONALIZED LEARNING

Annotation. *This article explores the challenge of organizing independent work for higher education students within the context of the digital transformation of the educational process. The topic's relevance stems from the need to find new student-centered approaches that address the challenges associated with the widespread adoption of artificial intelligence (AI) and necessitate a fundamental shift in the instructor's role from a knowledge transmitter to a facilitator.*

The aim of the article is to define and scientifically substantiate the directions for organizing students' independent work using AI tools under the facilitative guidance of an instructor. To achieve this aim, the following research methods were employed: theoretical analysis of scientific literature and regulatory documents in education and digital technologies; comparative analysis of traditional and innovative approaches to independent work; generalization; and modeling of learning situations and tasks.

The study substantiates three main directions for organizing independent work with AI: 1) individualization of content and construction of adaptive educational trajectories using intelligent learning platforms; 2) facilitation of self-organization and reflection skills through the use of AI assistants and personalized knowledge bases, such as NotebookLM; 3) development of critical thinking and academic integrity by designing new types of assignments that involve the integrated use of generative AI models. The article provides specific examples of tasks and tools for each direction. Special attention is given to the ethical use of AI, particularly the necessity of declaring its application, and to the development of adequate assessment criteria shifted from evaluating information reproduction to assessing the value-added by the student, including their prompt engineering skills.

The conclusions confirm that the proposed approach enhances student autonomy, develops their metacognitive skills, and creates conditions for deep, meaningful learning. The prospect for further scientific inquiry lies in conducting an empirical study on the effectiveness of the described directions and developing methodological recommendations for instructors based on its findings.

Keywords: *artificial intelligence, independent work, personalized learning, instructor-facilitator, higher education, assessment criteria, academic integrity, prompt engineering, higher education student.*

Постановка проблеми. Стратегічний курс України на модернізацію вищої освіти нерозривно пов'язаний з інтеграцією технологій штучного інтелекту (ШІ). Цей пріоритет закріплено в «Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні», яка визначає впровадження

технологій штучного інтелекту у сфері освіти одним із пріоритетних напрямів для забезпечення довгострокової конкурентоспроможності України на міжнародному ринку [8]. У відповідь на цей державний запит, освітні інституції, зокрема Українська державна льотна

академія, розглядають ІІІ як потужний інструмент, що «за умови етичного використання, прискорює навчання, поглиблює дослідження та сприяє професійному зростанню кожного учасника освітнього процесу» [7, с. 3].

Одним із провідних напрямів застосування ІІІ є організація самостійної роботи здобувача вищої освіти через формування його індивідуальної освітньої траєкторії, що докорінно змінює освітню парадигму. Акцент зміщується з традиційної передачі знань на розвиток освітньої автономії здобувача, що вимагає трансформації ролі викладача на фасилітатора – архітектора освітнього досвіду в тріаді «здобувач–викладач–ІІІ».

Однак, попри загальне розуміння цієї нової ролі, на практиці викладачі стикаються з відсутністю чітких науково-методичних рекомендацій. Існує суперечність між декларованою метою індивідуалізації освіти та браком практичного інструментарію для її досягнення, зокрема в частині обґрунтованого підбору ІІІ-інструментів та розробки критеріїв оцінювання їхнього впливу на продуктивність навчання. Це й визначає актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глобальний тренд останніх років – цифрова трансформація вищої освіти – актуалізував перехід від традиційних моделей до студентоцентризованих підходів, орієнтованих на індивідуалізацію та розвиток автономії здобувача. Дослідження сучасних науковців, зокрема Рівери-Гутьєррес, Ігери-Сімбронна та Аргуелло [10, с. 2], підтверджують, що ефективна цифровізація – це глибока трансформація освітньої стратегії, а не лише впровадження технологій. У цьому контексті праці українських дослідників, таких як Л. Гаєвська та ін. [2], підкреслюють, що уніфіковані методики викладання не враховують різнома-

нітних пізнавальних потреб здобувачів вищої освіти, що знижує ефективність освітнього процесу загалом та організації їхньої самостійної роботи зокрема.

У відповідь на цей виклик значна частина наукових розвідок зосереджена на потенціалі ІІІ як інструменту для реалізації персоналізованого навчання. Дослідження в галузі адаптивних навчальних технологій доводять, що ІІІ здатен створювати індивідуальні освітні траєкторії, динамічно адаптуючи контент відповідно до потреб здобувача. Цей підхід знаходить своє втілення в концепції «автономної індивідуалізації», яку ґрунтовно розробила Юліана Лавриш [4].

У реалізації цього контексту, провідні стратегії персоналізації та індивідуалізації в цифровому середовищі включають:

Адаптивні навчальні технології, що є основним інструментом персоналізації. Використовуючи ІІІ, ці платформи створюють індивідуальні освітні траєкторії, аналізуючи дані про успішність здобувача в реальному часі та адаптуючи контент відповідно до його потреб;

Гібридне та змішане навчання, що уможливають онлайн та мобільні формати. Це дозволяє здобувачам обирати між очним та дистанційним навчанням відповідно до їхніх особистих цілей та обставин.

Компетентнісну освіту, в моделі якої прогрес здобувача залежить не від кількості годин, проведених в аудиторії, а від демонстрації опанування конкретних навичок та компетентностей. Це дозволяє кожному рухатися у власному темпі, забезпечуючи глибоке засвоєння матеріалу.

Окремий вектор досліджень присвячений застосуванню цифрових технологій для організації самостійної роботи здобувачів. Так, досвід екстреного

переходу до дистанційного навчання, узагальнений у працях українських науковців [3], виявив гостру потребу в інструментах, що підтримують самостійну діяльність здобувачів та забезпечують її належний педагогічний супровід. У роботах О. Буйницької, Л. Варченко-Троценко та Б. Грицеляка розглядаються можливості SMART чат-ботів та інших компонентів «цифрового кампусу» для швидкого реагування на запити здобувачів та підвищення ефективності освітнього процесу [1, с. 73].

Однак аналіз сучасних публікацій засвідчує, що більшість досліджень зосереджені переважно на технологічних аспектах взаємодії «здобувач–ШІ». При цьому часто залишається поза увагою ключова фігура в цьому процесі – викладач. Як доводить у своєму дослідженні Алла Марчук, вимушена цифровізація спричиняє низку дисфункцій, що стосуються трансформації ролі викладача. Зокрема, викладач в умовах дистанційного навчання змушений боротися за увагу здобувача, перетворюючись на того, хто має «навчаючи розважати» [5, с. 83]. Така трансформація робить нову місію викладача як фасилітатора та архітектора індивідуального освітнього досвіду значно складнішою та методологічно неопрацьованою.

Таким чином, попри значну кількість робіт, присвячених окремим ШІ-інструментам, існує розрив у дослідженнях, що стосуються розробки цілісного науково-методичного підходу до організації самостійної роботи викладачем саме у ролі фасилітатора. Залишаються відкритими питання обґрунтованого підбору ШІ-інструментів та розробки критеріїв оцінювання їхнього реального впливу на продуктивність навчання в межах нової освітньої парадигми. Ця суперечність між технологічними можливостями та

методичною нерозробленістю визначає актуальність та перспективність подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

Мета статті – визначити та науково обґрунтувати напрями організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти засобами штучного інтелекту в умовах трансформації ролі викладача у фасилітатора освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Інтеграція ШІ докорінно змінює підходи до організації самостійної роботи здобувача, дозволяючи перейти від уніфікованих завдань до створення глибоко індивідуалізованого освітнього середовища, а також визначити сутність самостійної роботи здобувача вищої освіти. У контексті нашого дослідження ми розглядаємо її не просто як позааудиторну діяльність, а як складну, цілеспрямовану та керовану пізнавальну діяльність, що вимагає від здобувача високого рівня самоорганізації, самоконтролю та рефлексії. На основі аналізу інституційних політик [7] та рекомендацій МОН [9], можна виокремити три ключові напрями такої організаційної роботи.

Перший напрям полягає в індивідуалізації змісту та побудові адаптивної освітньої траєкторії. Якщо традиційна модель самостійної роботи передбачає однаковий набір завдань для всієї академічної групи, то ШІ дозволяє відійти від цієї парадигми. На цьому етапі викладач виступає в ролі архітектора освітнього досвіду, проєктуючи навчальний маршрут в межах адаптивної платформи (наприклад, Knewton, SmartSparrow). Він визначає ключові компетентності та налаштовує критерії, за якими система ШІ буде адаптувати контент. До прикладу, під час вивчення теми «Аеродинаміка» здобувач проходить вхідне тестування. Система, виявивши у нього слабкі знання з

рівняння Бернуллі, автоматично пропонує додатковий відеоурок та симулятор саме з цієї теми, тоді як іншому здобувачеві, який показав протилежний результат, система запропонує поглиблені задачі. Викладач-фасилітатор у цей час не проводить загальну лекцію, а аналізує дашборд успішності групи та проводить індивідуальні консультації.

Другим, не менш важливим, напрямом є фасилітація розвитку навичок самоорганізації та рефлексії. Однією з головних проблем самостійної роботи є невміння здобувачів ефективно планувати свій час. Тут ШІ-інструменти, такі як інтелектуальні планувальники (Motion, Reclaim.ai), можуть стати потужними асистентами. Особливий потенціал мають інструменти нового покоління, такі як NotebookLM, що дозволяють здобувачеві створювати персоналізовану базу знань на основі завантажених джерел (конспектів лекцій, наукових статей) та вести «діалог» із власними навчальними матеріалами, отримуючи узагальнення, відповіді на запитання та нові ідеї. Викладач-фасилітатор навчає здобувачів ефективно використовувати ці інструменти, розвиваючи навички рефлексії. Так, при отриманні комплексного завдання здобувачі використовують ШІ-асистент для його декомпозиції на менші етапи та встановлення реалістичних термінів. Наприкінці проекту проводиться рефлексивна сесія, де здобувачі не просто здають роботу, а презентують, як саме ШІ-інструменти допомогли їм у процесі самоорганізації та які висновки вони зробили щодо власних навчальних стратегій.

Особливої актуальності в епоху генеративного ШІ набуває третій напрям – формування критичного мислення та академічної доброчесності. Заборона генеративних моделей є контрпродуктивною, тому викладач-фасилітатор

стає дизайнером завдань нового типу, зміщуючи акцент з пошуку інформації на її аналіз та оцінку. Для цього він чітко визначає, на якому рівні можна використовувати ШІ для конкретного завдання: від Рівня 0 (використання заборонено) до Рівня 3 (інтегроване використання), як це передбачено інституційними політиками [7, с. 24]. Прикладом завдання Рівня 3 може бути наступне: «Використовуючи будь-яку генеративну модель, створіть план-проспект для авіаційного стартапу. Після цього, виступаючи в ролі критика, проаналізуйте згенерований план: визначте 3 найсильніші сторони та 3 потенційні ризики. Обґрунтуйте свою оцінку, спираючись на знання з курсу». У цьому випадку оцінюється не згенерований текст, а здатність здобувача критично проаналізувати його та сформулювати власну позицію.

Невід'ємною складовою цього напрямку є дотримання принципів етичного та доброчесного використання ШІ. Викладач-фасилітатор повинен не лише навчати, а й виховувати культуру академічної доброчесності. Це включає роз'яснення юридичних аспектів, зокрема того, що контент, згенерований ШІ, не є об'єктом авторського права користувача [7, с. 47]. Умовою доброчесного використання технологій стає обов'язкове декларування використання ШІ у всіх роботах. Здобувачі вищої освіти мають чітко вказувати, які саме інструменти, з якою метою та на якому етапі роботи вони використовували. До прикладу, декларація може мати такий вигляд: *«У процесі написання цієї роботи я використовував(ла) такі інструменти ШІ: 1) ChatGPT 4.0 на етапі мозкового штурму для генерування ідей та формування структури роботи; 2) NotebookLM для узагальнення ключових тез із завантажених наукових статей; 3) Grammarly для фінальної*

перевірки граматики та стилістики англomовної анотації. *Увесь фінальний текст, аналітичні висновки та формулювання належать мені*». Така практика привчає до прозорості та відповідальності за кінцевий результат, який, навіть за участі ІІІ, залишається інтелектуальним продуктом здобувача вищої освіти.

Завершальним і водночас визначальним аспектом такої організації самостійної роботи є розробка адекватних критеріїв оцінювання. Вони забезпечують перевірку досягнення програмних результатів навчання, а для їх формулювання доцільно послуговуватися дескрипторами Національної рамки кваліфікацій. Оцінюванню підлягає не результат, згенерований ІІІ, а додана вартість, створена здобувачем. Ключовою компетентністю тут стає вміння формулювати ефективні запити до ІІІ (промпт-інжиніринг). Ця навичка, по суті, є сучасною формою мнемотехніки, що дозволяє структурувати мислення та свідомо керувати діалогом із системою, спираючись на ті ж психолого-педагогічні засади, що й класичні ейдетичні прийоми [6]. Наприклад, замість поверхневого запиту «Напиши про самостійну роботу здобувача», який дасть лише загальну, нерелевантну відповідь, здобувач має продемонструвати здатність до уточнення та конкретизації: *«Виступи в ролі досвідченого викладача-методиста. Склади три поради для здобувача-першокурсника, як ефективно організувати самостійну роботу з технічної дисципліни. Поясни кожен пораду на прикладі вивчення опору матеріалів. Стил ь – доброзичливий, підтримуючий*». Саме ця здатність до переходу від простого запиту до складного, контекстуалізованого діалогу і є тією доданою вартістю, що підлягає оцінюванню. При цьому вся система оцінювання має бути

прозорою та доступною, а викладач-фасилітатор зобов'язаний довести її до відома групи перед початком вивчення дисципліни.

До прикладу, поширеними є такі методики, як R.O.L.E.S. (Role, Objective, Level, Extras, Scope) або P.R.O.M.P.T. (Purpose, Role, Output, Main Content, Parameters, Tone). Так, замість неефективного запиту «Розкажи про аеродинамічну трубу», здобувач, застосовуючи ці підходи, формулює значно більш потужний запит: *«[Мета] Створити навчальний матеріал для студентів. [Роль] Уяви себе інженером-аеродинаміком. [Основний зміст] Поясни принципи роботи дозвукової аеродинамічної труби, включивши її мету, компоненти та принцип створення потоку. [Очікуваний результат] Текст має бути структурованим, з використанням аналогій. [Параметри] Обсяг – до 300 слів. [Тональність] Стил ь – науково-популярний, доступний для розуміння*». Саме здатність до такого свідомого та структурованого діалогу зі ІІІ і є тим, що підлягає оцінюванню. Або методика, відома за акронімом P.R.O.M.P.T., де здобувач має чітко визначити: Purpose (Мета), Role (Роль для ІІІ), Output (Очікуваний результат), Main Content (Основний зміст), Parameters (Параметри), Tone (Тональність). Так, замість неефективного запиту «Як працює GPS?», здобувач, застосовуючи цей підхід, формулює значно більш потужний запит: *«[Мета] Підготувати коротку довідку для курсового проєкту. [Роль] Виступи в ролі експерта з авіоніки. [Основний зміст] Поясни ключовий принцип роботи системи GPS, зосередившись на методі трилатерації, ролі супутників та наземних станцій. [Очікуваний результат] Текст має бути чітким, структурованим та розділеним на пункти. [Параметри] Обсяг – до 250*

слів. [Тональність] Стиль – професійний, технічно точний, але без надлишкової складності». Саме здатність до такого свідомого та структурованого діалогу зі ШІ і є тим, що підлягає оцінюванню.

При цьому вся система оцінювання має бути прозорою та доступною для здобувача, а викладач-фасилітатор зобов'язаний довести її до відома групи перед початком вивчення дисципліни.

Висновки. Організація самостійної роботи здобувачів вищої освіти засобами ШІ під керівництвом викладача-фасилітатора є перспективним напрямом модернізації освітнього процесу. Запропонований підхід, що ґрунтується на індивідуалізації освітніх траєкторій, розвитку навичок самоорганізації та формуванні культури академічної доброчесності, сприяє не лише підвищенню автономії здобувачів, а й розвитку метакогнітивних навичок та критичного мислення. Трансформація ролі викладача з транслятора знань на архітектора освітнього досвіду створює умови для глибокого, усвідомленого навчання, де ШІ виступає потужним інструментом, а не засобом уникнення інтелектуальної праці.

Перспективою подальших наукових розвідок є проведення емпіричного дослідження ефективності запропонованих напрямів організації самостійної роботи. Таке дослідження має на меті розробку та валідацію деталізованого інструментарію для оцінювання рівня сформованості відповідних компетентностей здобувачів, а також створення на його основі методичних рекомендацій для викладачів щодо адаптації цього підходу до специфіки різних навчальних дисциплін.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Буйницька О., Варченко-Троценко Л., Грицеляк Б. Цифровізація закладу вищої освіти. *Освітологічний дискурс*. 2020. № 1 (28). С. 64–80.
2. Гаєвська Л., Рибак С., Мельничук В., Заяць Д., Кушнірюк В. Цифрова трансформація вищої освіти в контексті європейської інтеграції України. *Brazilian Journal of Education, Technology and Society*. 2024. Т. 17, № se4. С. 206–218.
3. Екстрене дистанційне навчання в Україні: колективна монографія / за ред. В. М. Кухаренка, В. В. Бондаренка. Харків: Вид-во КП «Міська друкарня», 2020. 409 с.
4. Лавриш Ю. Е. Індивідуалізація навчання іноземних мов студентів інженерних спеціальностей в умовах цифрового соціуму: дидактичний аспект: монографія. Київ: «Центр учбової літератури», 2020. 352 с.
5. Марчук А. Якість вищої освіти в надзвичайних умовах: освітні втрати й дисфункції цифровізації вищої освіти та дистанційного навчання. *Соціально-економічні відносини в цифровому суспільстві*. 2023. Т. 1 (47). С. 80–89.
6. Подопрігора Н. В. Хайку як мнемонічний засіб в ейдетичному навчанні фізики. *Актуальні питання природничо-математичної освіти*. 2025. Випуск 1(25). С. 84-90.
7. Політика використання штучного інтелекту в академічній діяльності Української державної льотної академії. URL: https://sfa.org.ua/images/docs/UDLA/Polozhennia/Polityka_vykorystannia_shtuchnoho_intelektu_v_akademichnii_diialnosti_UDLA.pdf.
8. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 р. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80>.
9. Рекомендації щодо відповідального впровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах вищої освіти / Міністерство освіти і науки України, Міністерство цифрової трансформації України. Київ, 2025. 32 с. URL: <https://cms.thedigital.gov.ua/storage/>

uploads/files/page/community/docs/Vykorystannya_AI_u_vyshchyy_osviti.pdf.

10. Rivera-Gutiérrez E., Higuera-Zimbrón A., Argüello G. Strategic approach to digital transformation in higher education institutions. *ECORFAN Journal-Spain*. 2024. Vol. 11, No. 20. P. 1–14.

REFERENCES

1. Buinytska, O., Varchenko-Trotsenko, L., & Hrytseliak, B. (2020). Tsyfrovizatsiia zakladu vyshchoi osvity [Digitization of a higher education institution]. *Osvitohichnyi diskurs*, 1(28), 64–80. [in Ukrainian].
2. Haievska, L., Rybak, S., Melnychuk, V., Zaiats, D., & Kushniriuk, V. (2024). Tsyfrova transformatsiia vyshchoi osvity v konteksti yevropeiskoi intehtatsii Ukrainy [Digital transformation of higher education in the context of European integration of Ukraine]. *Brazilian Journal of Education, Technology and Society*, 17(se4), 206–218. [in Ukrainian].
3. Kukhareno, V. M., & Bondarenko, V. V. (Eds.). (2020). *Ekstrene dystantsiine navchannia v Ukraini* [Emergency distance learning in Ukraine]. Kharkiv: Vyd-vo KP «Miska drukarnia». [in Ukrainian].
4. Lavrysh, Yu. E. (2020). Indyvidualizatsiia navchannia inozemnykh mov studentiv inzhenernykh spetsialnostei v umovakh tsyfrovoho sotsiumu: dydaktychnyi aspekt [Individualization of foreign language teaching for engineering students in a digital society: a didactic aspect]. Kyiv: «Tsentr uchbovoi literatury». [in Ukrainian].
5. Marchuk, A. (2023). Yakist vyshchoi osvity v nadzvychainykh umovakh: osvitni vtraty y dysfunksii tsyfrovizatsii vyshchoi osvity ta dystantsiinoho navchannia [The quality of higher education in extreme conditions: educational losses and dysfunctions of digitalization of higher education and distance learning]. *Sotsialno-ekonomichni vidnosyny v tsyfrovomu suspilstvi*, 1(47), 80–89. [in Ukrainian].
6. Podopryhora, N. V. (2025). Khaiku yak mnemonichniy zasib v eidetychnomu navchanni fizyky [Haiku as a mnemonic tool in eidetic physics education]. *Aktualni pytannia pryrodnycho-matematychnoi osvity*, 1(25), 84–90. [in Ukrainian].
7. Polityka vykorystannia shtuchnoho intelektu v akademichnii diialnosti Ukrainskoi derzhavnoi lotnoi akademii [Policy on the use of artificial intelligence in the academic activities of the Ukrainian State Flight Academy]. (2025). Retrieved from https://sfa.org.ua/images/docs/UDLA/Polozhennia/Polityka_vykorystannia_shtuchnoho_intelektu_v_akademichnii_diialnosti_UDLA.pdf [in Ukrainian].
8. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2020). Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini [On the approval of the Concept for the development of artificial intelligence in Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80> [in Ukrainian].
9. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, & Ministerstvo tsyfrovoy transformatsii Ukrainy. (2025). Rekomendatsii shchodo vidpovidalnoho vprovadzhennia ta vykorystannia tekhnolohii shtuchnoho intelektu v zakladakh vyshchoi osvity [Recommendations for the responsible implementation and use of artificial intelligence technologies in higher education institutions]. Kyiv. [in Ukrainian].
10. Rivera-Gutiérrez, E., Higuera-Zimbrón, A., & Argüello, G. (2024). Strategic approach to digital transformation in higher education institutions. *ECORFAN Journal-Spain*, 11(20), 1–14. [in English].

Стаття надійшла до редакції 06.09.2025 р.

Стаття прийнята до друку 19.09.2025 р.

УДК 378:656.7

DOI: 10.33251/2522-1477-2025-14-29-36

ДАНИЛКО Оксана Григорівна,кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри
інформаційних технологій та авіаційних
робототехнічних систем,

Українська державна льотна академія

e-mail: danylkoksana20@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7942-8012>

ВИЗНАЧЕННЯ СТАНУ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ АВІАЦІЙНИХ ФАХІВЦІВ

***Анотація.** У статті розглядається актуальна проблема визначення стану професійної готовності майбутніх авіаційних фахівців у процесі здобуття ними освіти у закладах вищої школи авіаційного профілю. Підкреслюється, що формування професійної готовності є однією з ключових умов підвищення ефективності майбутньої професійної діяльності та забезпечення належного рівня безпеки в авіаційній галузі. Авторка аналізує напрацювання сучасної психолого-педагогічної науки щодо розуміння феномену готовності людини до праці, її структури, динаміки та критеріїв оцінювання. Наголошується, що професійна готовність трактується як суб'єктивний стан особистості, яка вважає себе здатною до виконання професійних завдань та прагне реалізувати свої можливості у конкретній сфері діяльності.*

Особливу увагу зосереджено на комплексному підході до діагностики готовності здобувачів вищої освіти авіаційного напрямку, що ґрунтується на трьох критеріях: мотиваційному, процесуальному та результативному. Для дослідження застосовано методи анкетування, тестування, індивідуальних бесід, що дозволило виявити специфіку професійних орієнтацій, інтересів, майбутніх фахівців, а також сформованість компетентностей, необхідних у майбутній діяльності. Отримані результати свідчать про переважання середнього рівня розвитку професійної готовності у більшості здобувачів. Так, значна частина респондентів демонструє зовнішню мотивацію навчання, недостатньо активно виконує творчі завдання, уникає публічних форм представлення знань та не виявляє стійкої зацікавленості у самостійному поглибленні фахової підготовки.

Аналіз результативного критерію показав, що у респондентів сформовані загальні та спеціальні компетентності на середньому рівні, що не забезпечує повною мірою вимог професійної діяльності авіаційного фахівця. У висновках акцентується на тому, що підвищення рівня професійної готовності потребує комплексних педагогічних заходів, спрямованих на посилення внутрішньої мотивації, розвиток самостійної роботи, формування рефлексивних умінь та орієнтації на професійне вдосконалення. Результати дослідження мають практичну значущість для розробки методичних рекомендацій і освітніх програм авіаційного профілю, що дозволить підвищити якість підготовки майбутніх авіаційних фахівців, діяльність яких безпосередньо пов'язана із забезпеченням безпеки польотів.

Ключові слова: авіаційні фахівці, готовність до професійної діяльності, критерії сформованості, діагностика, професійні компетентності, комплексний підхід, підготовка у закладі вищої освіти.

DANYLKO Oksana,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Information
Technologies and Aviation Robotic Systems,
Ukrainian State Flight Academy
e-mail: danylkoksana20@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7942-8012>

DETERMINING THE STATE OF PROFESSIONAL READINESS OF FUTURE AVIATION SPECIALISTS

Abstract. *The article considers the current problem of determining the state of professional readiness of future aviation specialists in the process of obtaining their education in higher education institutions of aviation profile. It is emphasized that the formation of professional readiness is one of the key conditions for increasing the effectiveness of future professional activity and ensuring an adequate level of safety in the aviation industry. The author analyzes the achievements of modern psychological and pedagogical science in understanding the phenomenon of human readiness for work, its structure, dynamics and assessment criteria. It is emphasized that professional readiness is interpreted as a subjective state of an individual who considers himself capable of performing professional tasks and seeks to realize his capabilities in a specific field of activity.*

Particular attention is focused on a comprehensive approach to diagnosing the readiness of applicants for higher education in the aviation field, which is based on three criteria: motivational, procedural and effective. The research used methods of questionnaires, testing, individual interviews, which allowed to identify the specifics of professional orientations, interests, future specialists, as well as the formation of competencies necessary for future activities. The results obtained indicate the prevalence of an average level of development of professional readiness in the majority of applicants. Thus, a significant part of the respondents demonstrates external motivation for learning, does not actively perform creative tasks, avoids public forms of knowledge presentation and does not show a stable interest in independent deepening of professional training.

Analysis of the performance criterion showed that the respondents have formed general and special competencies at an average level, which does not fully meet the requirements of the professional activity of an aviation specialist. The conclusions emphasize that increasing the level of professional readiness requires comprehensive pedagogical measures aimed at strengthening internal motivation, developing independent work, forming reflective skills and orientation towards professional improvement. The results of the study have practical significance for the development of methodological recommendations and educational programs of the aviation profile, which will allow to improve the quality of training of future aviation specialists, whose activities are directly related to ensuring flight safety.

Keywords: *aviation specialists, readiness for professional activity, criteria of formation, diagnostics, professional competencies, comprehensive approach, training in a higher education institution.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Одним з ключових завдань сучасної вищої школи авіаційного профілю є розробка та впровадження надійних методів, які суттєво покращують

професійну підготовку здобувачів вищої освіти (ВО). Це дозволяє не лише підвищити якість їх майбутньої роботи, але й забезпечити формування необхідних професійних компетентностей та

готовності до майбутньої професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На даний час у психолого-педагогічній літературі накопичено досить великий теоретичний та експериментальний матеріал про феномен готовності людини до праці, до різних видів діяльності, сформульовано поняття готовності, визначено зміст, структура, основні параметри готовності та умови, що впливають на динаміку, тривалість та стійкість її проявів (С. Вітвіцька, Г. Костюк, С. Мул, П. Рудик, Л. Кондрашова, В. Уруський, Л. Карташова, А. Гуржій тощо).

З точки зору філософії готовність можна розглядати як прояв діалектичної єдності сутності (діяльності) та форми (певного рівня готовності до її здійснення); постійності та змін (перехід від постійного стану до зросту рівня готовності в результаті цілеспрямованого впливу освіти та виховання); необхідності (необхідність бути готовим до здійснення певного виду діяльності) та можливості (прояв різного рівня готовності до здійснення діяльності) [1, с. 64].

Аналіз психологічної сторони досліджуваного явища свідчить, що наука напрацювала об'ємний теоретичний і практичний матеріал з дослідження проблеми психологічної готовності людини до професійної діяльності, обґрунтовано поняття готовності, діяльності, структури, умови, що впливають на розвиток, стійкість і довготривалість її функціонування [5].

П. Рудик розглядає готовність як складне психологічне утворення, де пізнавальні психічні процеси відображають найважливіші сторони виконуваної діяльності, а також до його складових належать емоційні та вольові компоненти, які впливають на активність людини [9].

У нашому дослідженні готовність цікавить нас, передусім, як професійна готовність, тобто суб'єктивний стан

особистості, яка вважає себе здатною та підготовленою до виконання певної професійної діяльності та прагне її виконувати.

Так, Л. Кондрашова розглядає готовність як усвідомлення специфіки професії, особистісної здатності її виконання та прагнення досконалості, наголошуючи, що морально-психологічна готовність є її основою, а професійна готовність включає в себе як внутрішню сутність, так і здатність досягти професійної майстерності [4].

А. П. Войченко професійну готовність трактує як властивість та стан особистості, рівень професійної підготовки випускника закладу вищої освіти [6].

Варто зазначити, що рівень готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності визначається певними критеріями та показниками, співвідношення яких свідчить про якість його професійної підготовки.

На думку Т. Дурєєвої, в загальному вигляді суб'єктивна оцінка особистості своєї готовності до конкретної професійної діяльності має здійснюватися з урахуванням таких критеріїв як:

- професійна придатність як відсутність протипоказань до професії;
- професійна підготовленість, як набір спеціальних теоретичних знань, практичного досвіду та навичок;
- професійна компетентність, як здатність вирішувати поставлені завдання у професії (для майбутнього авіаційного фахівця – здатність швидко приймати рішення в нестандартних ситуаціях);
- особистісна мотивація (чинники, що забезпечують вибір та становлення у професії та рух у професійному розвитку);
- демотивуючі фактори (чинники, що створюють негативне сприйняття обраної професії);
- професійне покликання (природжені чи щеплені вихованням якості,

необхідні для вибору тієї чи іншої професії);

- професійно важливі якості особистості (певні якості/властивості особистості, що забезпечують успішне існування людини у професії);

- професійна спрямованість як інтеграційна компонента, що характеризує професійний вектор розвитку особистості;

- операційна сфера (інтегративна компонента аналізу, планування та реалізації професійної спрямованості);

- організаторські якості (психоконструктивна компонента);

- особиста амбітність у складі мотиваційного компонента як необхідна якість, що забезпечує рух у професійному розвитку особистості [2].

У ракурсі нашого дослідження заслуговує уваги позиція Овсянникова І.В. Дослідником запропоновано такі критерії оцінки ефективності процесу формування професійних компетенцій у курсантів військових командних закладів вищої освіти: мотиваційно-цільовий, змістовно-процесуальний, технологічний, результативний [8].

Ковалькова Т. О. в якості критеріїв сформованості готовності майбутніх психологів до професійної діяльності в галузі цивільної авіації виділяє: особистісний, знаннєвий, діяльнісний та рефлексивний [3].

Для оцінки рівня сформованості професійної готовності майбутніх авіаційних фахівців у попередніх дослідженнях нами визначено три критерії: мотиваційний, процесуальний, результативний.

Мета статті: здійснити аналіз стану готовності здобувачів в закладі вищої освіти авіаційного профілю до майбутньої професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою з'ясування стану професійної готовності майбутніх авіаційних фахівців освітньо-професійної програми «Авіаційний транспорт» на

другому (магістерському) рівні вищої освіти та діагностування рівня визначених критеріїв нами було використано систему методів дослідження, з-поміж них: анкетування та опитування здобувачів ВО, індивідуальні уточнювальні бесіди, тестування тощо.

Діагностика мотиваційного критерію була спрямована на виявлення прагнення до оволодіння професійними знаннями, наявності особистого інтересу до можливих способів їх застосування у навчально-виховному процесі, усвідомлення важливості оволодіння вміннями застосовувати набуті знання у майбутній професійній діяльності; чітко визначеної програми саморозвитку; здатністю проявляти творчість у створенні нових знань; ставлення до додаткового навчального навантаження, прагнення поділитись набутим знанням з іншими тощо.

Робимо висновок, що мотиваційний критерій сформованості професійної готовності майбутніх авіаційних фахівців – це міра для оцінки ступеню усвідомлення здобувачами необхідності опанування системою програмованих результатів навчання і їх використання у майбутній професійній діяльності.

У процесі дослідження мотиваційного критерію особлива увага надавалась наявності вираженого пізнавального інтересу як форми прояву потреб і мотивів навчання, домінування зовнішніх або внутрішніх, відповідно до навчальної діяльності, мотивів та оцінку особистісної значущості освіти (позитивні інтелектуальні почуття). Сукупні результати діагностичного обстеження мотиваційного критерію представлено у таблиці (табл. 1.).

Майбутнім фахівцям було запропоновано відповісти на запитання анкети, орієнтованої на виявлення рівня пізнавальних мотивів здобувачів до навчальної діяльності.

Таблиця 1
Узагальнені результати мотиваційного
критерію сформованості професійної
готовності майбутніх авіаційних
фахівців, %

Рівень показник	високий	середній	низький
потреба у пізнанні нового	18,7	61,4	19,9
ставлення до додат- кового навчального навантаження	52,0	35,0	13,0
прагнення поділи- ти набутим знан- ням	13,0	60,9	26,1

Аналіз відповідей виявив, що лише 18,7% опитаних мають мотивацію до занять, оскільки отримують задоволення від процесу навчання і отримання нового знання. Більшість здобувачів (61,4%) мотивуються лише під впливом додаткових факторів, таких як оцінка викладача, ступінь готовності до заняття, настроїв тощо. 19,9% опитаних не мають мотивації до навчання та не бажають виявляти активність на заняттях, оскільки вважають це прерогативою та ініціативою викладача.

Глибше дослідити мотивацію професійної готовності майбутніх авіаційних фахівців можна, з'ясувавши їхнє ставлення до додаткового навчального навантаження. Позитивним є те, що за результатами анкетування більшість (52,0%) опитаних розуміють самоцінність самостійної пізнавальної роботи та виконують додаткові завдання через їх творчий, нестандартний характер.

35,0% переконані у необхідності засвоєння такої інформації через можливість її контролю з боку викладача у подальшому. У них переважають зовнішні мотиви виконання самостійної роботи. Прикро, що 13,0% опитаних взагалі вважають матеріал, що відведено на самостійне опрацювання – втраченим.

Дослідження такого показника мотиваційного критерію як прагнення поділитись набутим знанням засвідчило, що 13,0% респондентів відчують

задоволення від можливості продемонструвати свої знання і виступити перед одногрупниками. 60,9% опитаних уникають публічних ситуацій. Вони відчують страх і хвилювання під час виступів на аудиторію. 26,1% категорично не приймають можливість ситуацій, що вимагають відкритої демонстрації обізнаності з предмету.

Наступним етапом нашого експерименту було діагностування процесуального критерію професійної готовності майбутніх авіаційних фахівців у процесі їх професійної підготовки. Ними було використано анкету, що дала змогу виявити, як здобувачі оцінюють власну професійну готовність.

Визначаючи, яким завданням надають перевагу респонденти на заняттях, ми виявили, що найчастіше майбутні авіаційні фахівці обирають наступні:

- 1) проведення дослідження із використанням інформаційних технологій – 14,3 % усіх виборів;
- 2) підготовка повідомлення-доповнення – 18%;
- 3) розробка проєкту – 13,3%;
- 4) пошук цікавих фактів – 6,5%;
- 5) виступ з підготовленим питанням – 11,2%;
- 6) знаходження оптимального рішення в стандартних умовах і при виникненні особливих ситуацій – 8,3%;
- 7) прогнозування перебігу подій певної авіаційної ситуації, яка дала б матеріал для певних рекомендацій щодо забезпечення безпеки польотів;
- 8) розробка «електронного портфоліо» для прямого та зворотного зв'язку з авіакомпаніями – по 8% усіх виборів кожна;
- 9) дати відповіді на питання – 12,4 % усіх виборів.

Запропоновані завдання ми поділили на групи: репродуктивні (2,5,9); пошукові (1,3,4) та творчі (6,7,8).

Розподіл груп пізнавальних завдань між майбутніми авіаційними фахівцями показано на рис. 1.

Як бачимо, на I місці за результатами виборів опинилися завдання репродуктивного типу, на II – пошукові, а творчі завдання зайняли найнижчу – III сходинку виборів, що

говорить про досить низьку готовність здобувачів, незважаючи на усвідомлення її важливості у навчальній та пізнавальній діяльності.

Вибір видів пізнавальних завдань майбутніми авіаційними фахівцями

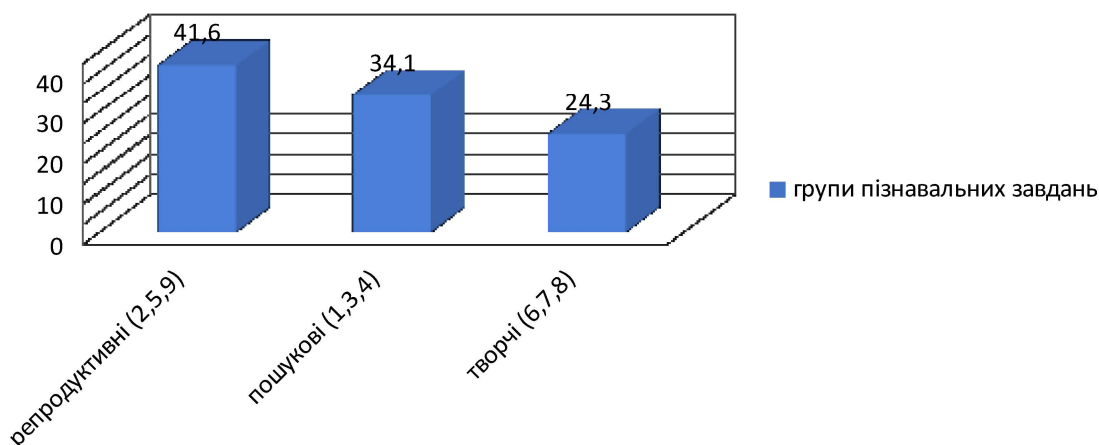

Рис. 1. Розподіл груп пізнавальних завдань між майбутніми авіаційними фахівцями

Щодо результативного критерію професійної готовності майбутніх авіаційних фахівців, то для нас важливо було виявити, наскільки розвинутими у здобувачів є загальні та спеціальні (фахові, предметні) компетентності, оскільки, в силу особливостей професійної діяльності майбутніх фахівців сформованість даного критерію, на нашу думку, є надважливою [7].

Отримані результати проведеного дослідження свідчать, що у здобувачів ВО переважає середній рівень сформованості результативного критерію професійної готовності.

Таблиця 2
Розподіл груп по блокам між майбутніми авіаційними фахівцями

	Загальні компетентності	Спеціальні компетентності	Загальний бал
Високий	3	2	3
Середній	11	12	9
Низький	1	1	3

Висновки. Однією з неодмінних умов ефективності професійної діяльності є професійна готовність фахівця,

під якою розуміють ту чи іншу ступінь відповідності змісту і стану його психіки і фізичного здоров'я, якостей вимогам виконуваної діяльності. Отже, формування професійної готовності майбутнього авіаційного фахівця є актуальною і складною проблемою в ракурсі їх професійної підготовки, ступінь вирішення якої визначає розв'язання цілого ряду проблем, таких як наявність сформованої системи професійних компетентностей у майбутніх фахівців.

Результати експериментальної роботи практично відображають одну тенденцію – недостатній рівень розвитку професійної готовності здобувачів. При перевірці кожного критерія домінує середній рівень розвитку критеріальних показників. Як наслідок, майже половина обстежених не виявляє інтересу до вивчення навчальних дисциплін, ігнорує додаткове навчальне навантаження, має посередні успіхи у навчанні, має низький рівень мотивації до навчання, не вміє застосовувати набуті знання у практичній діяльності, має достатньо посередній рівень сформованості програмних

компетентностей та не вважає за потрібне покращувати власні результати.

Підвищення рівня професійної готовності потребує комплексних педагогічних заходів, спрямованих на посилення внутрішньої мотивації, розвиток самостійної роботи, формування рефлексивних умінь та орієнтації на професійне вдосконалення. Результати дослідження мають практичну значущість для розробки методичних рекомендацій і освітніх програм авіаційного профілю, що дозволить підвищити якість підготовки майбутніх авіаційних фахівців, діяльність яких безпосередньо пов'язана із забезпеченням безпеки польотів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вітвіцька С. С. Формування готовності магістрів освіти до науково-дослідницької діяльності у процесі вивчення педагогіки вищої школи. *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. Вип. 46. С. 262–268. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpviknu_2014_46_41
2. Дурєєва, Т. В. Критерії формування готовності до професійної діяльності фахівця. *Молодий учений*. 2018. № 43 (229). С. 62–66. URL: <https://moluch.ru/archive/229/53406/>
3. Ковалькова Т. О. Проблема формування структури готовності майбутніх психологів до професійної діяльності в авіаційній галузі. URL: https://nau.edu.ua/site/variables/docs/docsmenu/SpecializovaniVcheniRady/d-26-062-15/Kovalkova_aref.pdf
4. Кондрашова Л. В. *Морально-психологічна готовність студента до вчительської діяльності*. К.: Вища школа, 1987. 54 с.
5. Мул С. А. Психологія готовності офіцера-прикордонника до професійної діяльності: автореф. дис. ... д-ра психол. наук 19.00.01 / Київ. 2016. URL: http://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/avtoreferat_mul_01_06_1465324060.pdf
6. Огністий А., Огніста К., Маляр Е. Дефініція «готовність» у контексті майбутньої професійної діяльності учителів-предметників у напрямі фізичного

виховання учнів. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: збірник наукових праць*. № 3 (19), 2012. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/2231/1/anot23.pdf>

7. Освітньо-професійна програма «Авіаційний транспорт» другого (магістерського) рівня вищої освіти, за спеціальністю J6 Авіаційний транспорт, галузі знань J Транспорт та послуги. URL: https://sfa.org.ua/images/docs/Sylabusy2025/Magistr/Katalog_OPP_NP/OPP_J6_mahistr_Aviatsiyniy_transport_2025.pdf
8. Осьодло В. І., Ковальчук О. П., Лисенко Д. П. та ін. Психологія управління військами: підручник; вид. 2-ге, перероб. та допов. Київ: НУОУ, 2024. 532 с.
9. Рудик П. А. Психологія: Підручник для інститутів фізичної культури. М.: ФиС. 1976. 239 с.

REFERENCES

1. Vitvits'ka, S.S. (2014). Formuvannya hotovnosti mahistriv osvity do naukovo-doslidnyts'koyi diyal'nosti u protsesi vyvchennya pedahohiky vyshchoyi shkoly [Formation of readiness of masters of education for scientific and research activities in the process of studying pedagogy of higher school], *Zbirnyk naukovykh prats' Viys'kovoho instytutu Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka* – Collection of scientific works of the Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv. 46, 262–268. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpviknu_2014_46_41 [in Ukrainian].
2. Duryeyeva, T. V. (2018). Kryteriyyi formuvannya hotovnosti do profesynoyi diyal'nosti fakhivtsya [Criteria for the formation of readiness for professional activity of a specialist]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 43 (229), 62–66. Retrieved from: <https://moluch.ru/archive/229/53406/> [in Ukrainian].
3. Koval'kova, T. O. Problema formuvannya struktury hotovnosti maybutnikh psikhologiv do profesynoyi diyal'nosti v aviatsiyniy haluzi [The problem of forming the structure of readiness of future psychologists for professional activity in the aviation industry] Retrieved from: https://nau.edu.ua/site/variables/docs/docsmenu/SpecializovaniVcheniRady/d-26-062-15/Kovalkova_aref.pdf

- edu.ua/site/variables/docs/docsmenu/SpecializovaniVcheniRady/d-26-062-15/Kovalkova_oref.pdf [in Ukrainian].
4. Kondrashova, L.V. (1987). Moral'no-psykholohichna hotovnist' studenta do vchytel's'koyi diyal'nosti [Moral and psychological readiness of a student for teaching activity]. K.: Vyshcha shkola. [in Ukrainian].
 5. Mul, S.A. (2016). Psychology of readiness of a border guard officer for professional activity: PhD thesis abstract. K. Retrieved from: http://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/avtoreferat_mul__01_06_1465324060.pdf [in Ukrainian].
 6. Ohnystyy A., Ohnysta K., Malyar E. (2012). Definiitsiya «hotovnist'» u konteksti maybutn'oyi profesiynoyi diyal'nosti uchyteliv-predmetnykiv u napryami fizychnoho vykhovannya uchniv [Definition of «readiness» in the context of future professional activity of subject teachers in the direction of physical education of students]. Fizychno vykhovannya, sport i kul'tura zdorov'ya u suchasnomu suspil'stvi: zbirnyk naukovykh prats' – Physical education, sports and health culture in modern society: collection of scientific works. 3 (19). Retrieved from: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/2231/1/anot23.pdf> [in Ukrainian].
 7. Osvitn'o-profesiyna prohrama «Aviatsiynny transport» druhoho (mahisters'koho) rivnya vyshchoyi osvity, za spetsial'nistyu J6 Aviatsiynny transport, haluzi znan' J Transport ta posluhy [Educational and professional program «Aviation Transport» of the second (master's) level of higher education, specialty J6 Aviation Transport, areas of knowledge J Transport and Services]. Retrieved from: https://sfa.org.ua/images/docs/Sylabusy2025/Magistr/Katalog_OPP_NP/OPP_J6_mahistr_Aviatsiinyi_transport_2025.pdf [in Ukrainian].
 8. Os'odlo, V. I., Koval'chuk, O. P., Lysenko, D. P. (2024). Psykholohiya upravlinnya viys'kamy: pidruchnyk [Psychology of military management: textbook]. K.: NUOU. [in Ukrainian].
 9. Rudyk, P.A. (1976). Psykholohiya: Pidruchnyk dlya instytutiv fizychnoyi kul'tury [Psychology: Textbook for Physical Education Institutes]. M.: FiS. [in Ukrainian].
- Стаття надійшла до редакції 03.09.2025 р.
Стаття прийнята до друку 16.09.2025 р.*

УДК 378.147

DOI: 10.33251/2522-1477-2025-14-36-43

ДЕМЧЕНКО Інга Володимирівна,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри професійної та авіаційної мовної підготовки,

Українська державна льотна академія

e-mail: ingademchenko1976@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6155-9065>

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ МАГІСТРІВ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «АНГЛІЙСЬКА МОВА НАУКОВОГО СПРЯМУВАННЯ»

Анотація. Стаття присвячена проблемі організації самостійної роботи магістрів у авіаційних закладах вищої освіти. Проаналізовано сучасні підходи, шляхи, недоліки організації самостійної роботи магістрів авіаційної галузі, які співвідносяться із загальними завданнями модернізації вищої освіти. Автор зазначає, що основним завданням вищої освіти є підготовка майбутнього фахівця, який уміє

ініціативно та творчо мислити, самостійно опрацьовувати отриману інформацію та поповнювати її, застосовувати на практиці; фахівця, який здатний до самовдосконалення, саморозвитку, самоосвіти. Окрім того, магістри авіаційної галузі мають здобути не лише якісні знання, сформовані уміння й компетенції та бути готовими застосувати їх у подальшій професійній діяльності.

В статті було зауважено, що від вдало підібраних видів завдань самостійних робіт, методів, форм залежить рівень засвоєння професійних знань, умінь та навичок, якість виконання, вміння планувати власний час та працювати самостійно. Самостійна робота сприяє формуванню професійної компетентності (знань, умінь й навичок), розвиває мислення, мовленнєву діяльність, пізнання нового, навички самоорганізації й самоконтролю, здатність самостійно вирішувати професійні завдання, взаємодіяти у цифровому суспільстві тощо.

Автором зазначено, що для ефективної організації самостійної роботи магістрів є розробка навчально-методичного комплексу. Мета та завдання, якого призначається для вирішення першочергових завдань: надання методичної допомоги магістрам при вирішенні завдань самостійної роботи з навчальної дисципліни; зберігання логічної структури викладання та засвоєння навчальної дисципліни, створення умов єдиного підходу щодо організації самостійної роботи магістрів та поліпшення якості й успішності навчання.

Ключові слова: авіаційна галузь, авіаційні заклади вищої освіти, англійська мова, магістри, самостійна робота.

DEMCHENKO Inha,

PhD, Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Professional and

Aviation Language Training,

Ukrainian State Flight Academy

e-mail: ingademchenko1976@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6155-9065>

ORGANIZATION OF THE INDEPENDENT WORK OF MASTERS OF AVIATION INDUSTRY DURING THE STUDYING OF THE DISCIPLINE «ENGLISH LANGUAGE OF SCIENTIFIC PURPOSES»

Abstract. The article is devoted to the issue of organizing independent learning for master's students in higher education institutions of aviation. Contemporary approaches, practices, and shortcomings in the organization of independent work of aviation master's students are analyzed in relation to the broader objectives of higher education modernization.

The author emphasizes that the primary mission of higher education lies in preparing future specialists capable of thinking proactively and creatively, independently processing and expanding acquired information, and applying it in practice; specialists who are oriented towards continuous self-improvement, self-development, and lifelong learning. Furthermore, master's students in the aviation domain are expected not only to acquire high-quality knowledge, skills, and competencies but also to be prepared to effectively apply them in their future professional activities.

The article highlights that the effectiveness of independent learning depends largely on the appropriately selected types of assignments, methods, and forms of work, which determine the level of mastery of professional knowledge, skills, and abilities, as well as the quality of performance, time-management skills, and capacity for autonomous work. Independent learning contributes to the development of professional competence (knowledge, skills, and abilities), fosters critical thinking, communicative activity, cognitive engagement, self-organization, self-regulation, the ability to solve professional problems autonomously, and to interact effectively within the digital society.

According to the author, the effective organization of independent work of master's students requires the development of an educational and methodological complex. The

purpose and objectives of this complex are directed towards solving priority pedagogical tasks: providing methodological assistance to master's students in completing independent assignments within academic disciplines; maintaining the logical structure of instruction and assimilation of the curriculum; creating conditions for a unified approach to the organization of independent learning; and improving the overall quality, efficiency, and academic outcomes of the educational process.

Keywords: aviation industry, aviation higher education institutions, English language, master's students, independent learning.

Постановка проблеми. В авіаційних закладах вищої освіти (ЗВО) існують певні проблеми, які перешкоджають оволодінню англійською мовою на достатньому рівні для ефективного професійного спілкування, а саме: неумитованість вивчення англійської мови, низький рівень володіння мовою та відсутність навичок самостійної роботи. Недостатній рівень мотивації магістрів до вивчення англійської мови в авіаційному ЗВО та максимально стислий курс дисципліни «Англійська мова наукового спрямування» вимагають перегляду й удосконалення підходів до організації самостійної роботи магістрів та більш детального підбору засобів навчання та дидактичних матеріалів.

Аналіз основних досліджень та публікацій. У процесі дослідження використано теоретичний метод для вивчення нормативно-правових документів, наукової літератури щодо вивчення проблеми організації самостійної роботи; порівняльно-педагогічний метод для аналізу методик організації самостійної роботи в авіаційних ЗВО.

Задля виявлення сучасного стану організації самостійної роботи магістрів авіаційної галузі було розглянуто та проаналізовано сукупність організаційних заходів викладача, які спрямовані на підготовку магістра до самостійної роботи, проведення діагностування сформованості навичок самостійної роботи, розроблення завдань, методики організації та контролю самостійної роботи з

застосовуванням цифрових освітніх технологій.

Мета статті полягає у покращенні ефективності організації викладачем самостійної роботи магістрів в авіаційних ЗВО. Завданням методики організації самостійної роботи магістрів авіаційної галузі: поліпшення ефективності організації викладачем самостійної роботи магістрів, підвищення якості професійної підготовки з використанням цифрових освітніх технологій, правильне планування та розподіл навчального часу, розвиток навичок самоорганізації, самоконтролю виконання самостійних робіт, успішної самореалізації в цифровому інформаційному суспільстві та подальшій професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Поняття самостійна робота як своєрідного напрямку освітньої діяльності тлумачиться науковцями у різноманітних аспектах:

- Самостійна робота - це самостійна діяльність студента, яку науково-педагогічний працівник планує разом з ним, але виконує її студент за завданнями та під методичним керівництвом і контролем науково-педагогічного працівника без його прямої участі [9].

- Самостійна робота розглядається як один з різновидів пізнавальної діяльності суб'єктів навчання, спрямованої на загальноосвітню й спеціальну підготовку студентів і керовану викладачем [6].

- Сталий інтерес у плані психологічного аналізу навчальної діяльності викликає самостійна робота студента, в якій можуть виявлятися його мотивація, цілеспрямованість, а також самоорганізованість, самостійність, самоконтроль та інші особистісні якості [8].

- Самостійна робота здобувачів вищої освіти - це вибір методів активного навчання, мета якого - якість. Саме тому ця діяльність займає важливе місце в сучасній вищій освіті й потребує постійного вдосконалення та уваги» [2].

- Самостійна робота: як метод навчання, учіння, що спрямовує рух тих, хто навчається, від незнання до знання; як прийом учіння – спосіб розв'язання пізнавального завдання; як засіб організації, активізації та здійснення навчально-пізнавальної й наукової діяльності, їх організації та управління; як форма навчання, організації навчального процесу, організації діяльності, групової і колективної роботи студентів, індивідуального навчання, індивідуалізації та диференціації навчання; як вид навчальних занять (форми навчання), діяльності учіння, виконання завдань; система заходів чи педагогічних умов, які забезпечують керівництво самостійною діяльністю студентів і їх підготовки до професійно-педагогічної діяльності; як система заходів чи педагогічних умов, що забезпечують керівництво самостійною діяльністю студентів і їх підготовки до професійно-педагогічної діяльності; як джерело стимуляції пізнавального інтересу й активності студентів [3].

Л. В. Семененко трактує, що самостійна робота – це запланована робота, яка виконується за завданням викладача та під його методичним керівництвом. Було виокремлено певні

ознаки самостійної роботи: виділення аудиторного або позааудиторного часу для проведення самостійної роботи; наявність завдання викладача, яке потребує розумових або фізичних зусиль студентів; самостійне виконання завдань; наявність результатів роботи [10].

Л. А. Майборода вважає, що від вдало підібраних форм, методів, видів, завдань самостійних робіт залежить якість їх виконання, рівень засвоєння професійних знань, умінь й навичок, цифрової культури, вмотивованість, вміння працювати самостійно та планувати власний час. Самостійна робота сприяє не лише формуванню професійної компетентності (знань, умінь й навичок), а й розвиває мовленнєву діяльність, мислення, пізнання нового, навички самоорганізації й самоконтролю, здатності брати на себе відповідальність, самостійно вирішувати професійні завдання, взаємодіяти у цифровому суспільстві тощо [7].

Спільним усіх трактувань вважаємо переконаність науковців у значимості самостійної діяльності студента на кожному етапі становлення самоорганізації здобувачів вищої освіти, творчого розвитку їх особистості, формування усвідомленого спрямування зусиль до систематичного збільшення обсягу та поліпшення рівня знань, необхідних для подальшої успішної професійної діяльності [5].

На думку С. В. Ващенко, М. В. Мороз, М. М. Сайко, самостійна робота є ефективною формою діяльності студента із вивчення іноземної мови за умови правильної, логічної та обґрунтованої організації з боку викладача. У своїх дослідженнях науковці акцентують увагу на таких видах самостійної роботи: підготовка до аудиторних занять (лекцій, практичних, семінарських, лабораторних

тощо); виконання практичних завдань протягом семестру; самостійне опрацювання окремих тем навчальної дисципліни згідно з навчально-тематичним планом; переклад іноземних текстів встановлених обсягів; виконання контрольних робіт студентами заочної та дистанційної форм навчання; підготовка та виконання завдань, передбачених програмою практичної підготовки, курсового проєктування, творчих робіт тощо; підготовка до усіх видів контролю, у тому числі – до курсових, модульних та комплексних контрольних робіт і підсумкової державної атестації (державних іспитів, виконання випускної кваліфікаційної роботи бакалавра чи магістра); робота у студентських наукових гуртках, семінарах; участь у роботі факультативів, наукових і науково-практичних конференцій, семінарів, олімпіад тощо; інші види діяльності, що ініціюється ЗВО, факультетом, кафедрою й органами студентського самоврядування [1]. Зазначимо, такий перелік формальним, так як умовах сьогодення не завжди є застосовним.

Протягом останніх 10–15 років відбувається суттєве скорочення кількості аудиторних годин у навчальних планах та збільшення кількості годин, відведених на самостійну роботу студентів. У такій ситуації виникають проблеми якісної організації самостійної роботи. Питання ефективного використання дистанційних засобів у освітньому процесі ЗВО для оптимізації аудиторної та позааудиторної роботи студентів, контролю навчальних досягнень і встановлення зворотнього зв'язку зі студентами набули значної актуальності протягом останнього часу. Сьогодні українські ЗВО, щоб залишатися конкурентоспроможними на ринку освітніх

послуг впроваджують системи дистанційної освіти, розробляють й застосовують власні комплексні електронні освітньо-інформаційні системи та навчально-методичні комплекси. Зазначимо, що самостійна робота є важливим складником освітньої діяльності магістрів авіаційної галузі, але її складно реалізовувати традиційними засобами навчання. Впровадження дистанційних засобів в організацію самостійної роботи дозволяє інтенсифікувати освітній процес. На нашу думку, самостійна робота студентів здійснюється та контролюється завдяки певній інформаційно-комунікативній системі. При цьому викладач забезпечує ефективну та грамотну реалізацію з використанням певних засобів у освітньому процесі. Застосування Zoom, Google Meet, Moodle в організації самостійної роботи надає суттєві можливості під час вивчення дисципліни «Англійська мова наукового спрямування»: подання навчального матеріалу, ознайомлення та вивчення матеріалу студентом у зручний для нього час; подання викладачем різних видів завдань: репродуктивного, реконструктивно-варіативного та творчого рівня (студент обирає самостійно рівень завдань, що у подальшому впливає на його підсумкову оцінку); створення тестів або питань самоконтролю (а саме, викладач отримує інформацію про типові помилки студентів, які можна скорегувати на заняттях); взаємодія студента та викладача в зручний час (студент має можливість запитати та отримати відповідь завдяки внутрішнім можливостям системи дистанційних засобів) [4].

Викладач є головним фактором впливу на магістра, на індивідуальні якості та активізацію його самостійної діяльності, а використання Інтернет

ресурсів у навчанні спрямовано на навчальне, методичне й інформаційне забезпечення самостійної роботи магістрів.

Одним із найбільш значимих питань організації самостійної роботи є створення навчально-методичних комплексів. Навчально-методичний посібник призначається для вирішення важливих завдань, а саме: надання методичної допомоги студентам при вирішенні завдань самостійної роботи з навчальної дисципліни; поліпшення якості успішності навчання студентів; створення умов єдиного підходу щодо організації самостійної роботи студентів. Також суттєвим є питання визначення структури навчально-методичного посібника з певної навчальної дисципліни як однієї з умов, що сприяє якості надання освітніх послуг, ефективній організації самостійної роботи студентів та зберіганню логічної структури викладання та засвоєння навчальної дисципліни. Першочерговими складовими навчально-методичного посібника щодо самостійної роботи студентів з певної навчальної дисципліни є: комплекс приписів, порад та вказівок, роз'яснень та інструкцій або алгоритмів дій, пам'яток, завдань, питань, вправ, тестів тощо, що забезпечують студентів оптимальну організацію вивчення навчальної дисципліни [5].

У сучасній педагогічній літературі існує недостатньо матеріалів та методичних напрацювань для організації самостійної роботи магістрів, які навчаються в авіаційних ЗВО, що відповідають потребам і забезпечують реалізацію мовленнєвої діяльності на професійному рівні. Дотепер немає конкретного визначення обсягів та видів завдань для самостійної роботи, а питання організації самостійної роботи при вивченні текстів за професійним

спрямуванням розглядалося фрагментарно та досі залишається дискусійним. Можемо виокремити наступні чинники організації самостійної роботи магістрів УДЛА (Українська державна льотна академія) на основному етапі навчання: формування потреби та цікавості до самостійної роботи; урахування індивідуальних особливостей магістрів під час визначення завдань для самостійної роботи; забезпечення магістрів наочними засобами навчання; розробка та впровадження електронних посібників, активне використання дистанційних засобів у освітньому процесі, які дозволяють магістрам у зручний для них час освоювати навчальний матеріал; добір рекомендованої наукової, навчальної та методичної літератури, підготовка навчальних та методичних матеріалів, індивідуальних завдань; впровадження системи комунікативних завдань для формування комунікативних умінь магістрів; чіткі критерії контролю та оцінки роботи магістрів, підрахунок та аналіз балів за рейтинговою системою оцінювання [5].

В контексті дослідження можемо констатувати, що самостійна робота під час вивчення дисципліни «Англійська мова наукового спрямування» має бути реалізована в багатьох аспектах мовленнєвої діяльності, а саме: читанні, аудіюванні, говорінні та закріпленні лексичного та граматичного матеріалу. Потрібно зазначити, що ефективність засвоєння матеріалу залежить від правильності виконання завдань: поєднання завдань, а саме - взаємозв'язок усних і письмових завдань та завдань, які зорієнтовані на розвиток мовленнєвих та граматичних навичок. При цьому суттєву роль має пріоритетність виду мовленнєвої діяльності під час заняття.

Вважаємо, що збільшення обсягу матеріалу для самостійної роботи та скорочення кількості аудиторних занять не повинно погіршувати якість підготовки магістрів. Тому варто реалізувати самостійну роботу, дотримуючись дидактичних принципів, які враховують її специфіку. Навички та вміння самостійної роботи магістрів набуваються в результаті спеціально розроблених завдань, які є органічним складником освітнього процесу.

Висновки. Самостійна робота магістрів авіаційної галузі – спланована та раціонально організаційна, методично спрямована на навчально-пізнавальну діяльність магістра для досягнення результату, що здійснюється під керівництвом викладачів.

Організація самостійної роботи зумовлена індивідуальними особливостями магістрів, яка спрямована на розвиток індивідуальних властивостей особистості. Перед викладачами постає завдання: розвиток критичного мислення, розумової діяльності, виховання самостійності мислення магістра. У даному випадку викладачі виконують роль консультантів, які планують, контролюють та оцінюють самостійну діяльність магістрів.

Ефективність самостійної роботи магістрів авіаційної галузі залежить від наступних факторів: змісту, організації, взаємозв'язку, характеру і видів завдань, готовність до активної навчальної діяльності, результатів її виконання; послідовність, систематичність та безперервність у отриманні знань. Тривала перерва в освітньому процесі спричиняє втрату логічного зв'язку з раніше вивченим матеріалом, негативно впливає на засвоєння знань; правильне планування самостійної роботи, раціональне використання часу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Ващенко С. В., Мороз М. В., Сайко М. М. Шляхи організації самостійної роботи студентів на пряму підготовки «Екологія» в процесі вивчення іноземної мови. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка. Серія: Педагогічні науки*. 2016. Вип. 4. С. 35–40.
2. Воевідко Л. М. Організація самостійної роботи здобувачів вищої освіти. *Збірник наукових праць «Педагогічна освіта: теорія і практика»*. Кам'янець-Подільський. 2016. Вип. 21. Ч. 2. С. 25-31.
3. Герасименко Н. О. Дидактичні умови організації самостійної роботи студентів педагогічних університетів в процесі навчання іноземних мов: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09. Кривий Ріг, 2012. 215 с.
4. Демченко І. В. Організація самостійної роботи іноземних студентів – майбутніх фахівців авіаційної галузі. *Східноєвропейська конференція менеджменту та економіки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (Любляна, 24 травн. 2019 р.). Любляна: Вища Школа Бізнесу, 2019. С 260-263.
5. Демченко І. В. Формування мотивації іноземців – майбутніх фахівців авіаційної галузі до професійної комунікації: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Кропивницький, 2020. 399 с.
6. Євтух М. Б., Лузік Е. В., Ладогубець Н. В., Ільїна Т. В. Педагогічна психологія: підручник. Київ: Інтердрук, 2014. 420 с.
7. Майборода Л. А. Методика організації самостійної роботи майбутніх кваліфікованих робітників в умовах змішаного навчання. *Сучасна наука та освіта: стан, проблеми, перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції*, (м. Полтава, 20–21 березня, 2023 р). Полтава: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2023. С. 295-297.
8. Малихін О. В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект: монографія. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2009. 307 с.
9. Ніколенко Л. М., Ільченко Л. А. Самостійна робота за дистанційної форми

навчання: результати опитування студентів. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. 2021. Вип. 194. С. 162–167.

10. Семененко Л. В. Психолого-педагогічні аспекти самостійної роботи студентів. *Шляхи вдосконалення позааудиторної роботи студентів*: матеріали наук.-метод. конф., (м. Суми, 28-29 квітн. 2016 р.). Суми: Сумський держ. ун-т., 2016. С. 78–79.

REFERENCES

1. Vashchenko, S. V., Moroz M. V., Sai-ko M. M. (2016). Shliakhy orhanizatsii samostiinoi roboty studentiv napriamu pidhotovky «Ekolohiia» v protsesi vyvchennia inozemnoi movy. [Ways of organizing independent work of students of the «Ecology» training direction in the process of learning a foreign language] Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho univer-sytetu im. Ivana Franka. Seria: Pedahohichni nauky. Vyp. 4. 35-40. [in Ukrainian].
2. Voievidko, L. M. (2016). Orhanizatsiia samostiinoi roboty здобувачив vyshchoi osvity. [Organization of independent work of students of higher establishments]. Zbirnyk naukovykh prats «Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka». Kamianets-Podilskyi. Vyp. 21. Ch. 2. 25-31. [in Ukrainian].
3. Herasymenko, N. O. (2012). Dydaktychni umovy orhanizatsii samostiinoi roboty studentiv pedahohichnykh universytetiv v protsesi navchannia inozemnykh mov [Didactic conditions for the organization of independent work of students of pedagogical universities in the process of learning foreign languages]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.09. Kryvyi Rih, 215. [in Ukrainian].
4. Demchenko, I. V. (2019). Orhanizatsiia samostiinoi roboty inozemnykh studentiv – maibutnikh fakhivtsiv aviatsiinoi haluzi [Organization of independent work of foreign students - future specialists in the aviation industry.]. Skhidnoievropeiska konferentsiia menedzhmentu ta ekonomiky: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Liubliana, 24 travn. 2019 r.). Liubliana: Vyshcha Shkola Biznesu, 260-263. [in Ukrainian].
5. Demchenko, I. V. (2020). Formuvannia motyvatsii inozemtsiv – maibutnikh fakhivtsiv aviatsiinoi haluzi do profesiinoi komunikatsii [Formation of motivation of foreign students – future aviation industry specialists for professional communication]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Kropyvnytskyi. 399 s. [in Ukrainian].
6. Yevtukh, M. B., Luzik E. V., Ladohubets N. V., Ilina T. V. (2014). Pedahohichna psykholohiia [Pedagogical psychology]: pidruchnyk. Kyiv: Interdruk, 420. [in Ukrainian].
7. Mayboroda, L. A. (2023). Metodyka orhanizatsii samostiinoi roboty maibutnikh kvalifikovanykh robitnykiv v umovakh zmishanoho navchannia [The method of organizing the independent work of future skilled workers in the conditions of blended learning]. Suchasna nauka ta osvita: stan, problemy, perspektyv: Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, (Poltava, 20–21 bereznia, 2023r) Poltava: DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka». 295–297. [in Ukrainian].
8. Malykhin, O. V. (2009). Orhanizatsiia samostiinoi navchalnoi diialnosti studentiv vyshchykh pedahohichnykh navchalnykh zakladiv: teoretyko-metodolohichniy aspekt [Organization of independent educational activities of students of higher pedagogical educational institutions: theoretical and methodological aspect]: monohrafiia. Kryvyi Rih: Vydavnychiy dim, 307. [in Ukrainian].
9. Nikolenko, L. M., Ilchenko L. A. (2021). Samostiina robota za dystantsiinoi formy navchannia: rezultaty opytuvannia studentiv [Independent work in distance education: results of a student survey]. Naukovi zapysky. Seria: Pedahohichni nauky. Vyp. 194. 162-167. [in Ukrainian].
10. Semenenko, L. V. (2016). Psykholoho-pedahohichni aspekty samostiinoi roboty studentiv. [Psychological and pedagogical aspects of students' independent work]. Shliakhy vdoskonalennia pozaaudytornoї roboty studentiv: materialy nauk.-metod. konf., (m. Sumy, 28-29 kvitn. 2016 r.). Sumy: Sumskyi derzh. un-t. 78–79. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.09.2025 р.
Стаття прийнята до друку 15.09.2025 р.

ЖУРАТ Юлія Василівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки
і психології дошкільної та спеціальної освіти,

Чернівецький національний університет

імені Юрія Федьковича

e-mail: y.zhurat@chnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3535-9817>

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ У ДОШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ: КЛЮЧОВІ ФАКТОРИ ТА УМОВИ РОЗВИТКУ

***Анотація.** Педагогічна майстерність вихователя дошкільного закладу є ключовим чинником ефективної професійної діяльності та забезпечення високої якості дошкільної освіти. Високий рівень майстерності сприяє ефективній організації навчально-виховного процесу та створенню сприятливого психологічного середовища для дітей. Професійний вихователь повинен володіти знаннями з педагогіки та психології, вміти планувати й проводити заняття з урахуванням індивідуальних особливостей дітей, демонструвати емоційну стійкість та здатність до саморефлексії.*

У статті проаналізовано сучасні дослідження щодо формування педагогічної майстерності, зокрема робіт І. Зязюна, О. Лавріненка, Н. Тарасевич та В. Семиченка. Виділено ключові чинники професійного розвитку вихователя: професійна підготовка у закладах вищої освіти, практика, безперервне самовдосконалення, самостійна педагогічна діяльність, підвищення кваліфікації та обмін досвідом з колегами.

Також визначено важливість особистісних якостей вихователя, таких як емпатія, терплячість, відповідальність, а також педагогічної техніки, що включає вербальні та невербальні засоби комунікації та здатність до саморегуляції. Значну роль відіграє професійне середовище, підтримка колег, обмін досвідом, особистий і життєвий досвід вихователя, а також профілактика професійного вигорання та розвиток емоційної стійкості.

Узагальнюючи, формування педагогічної майстерності є складним і багатограним процесом, що потребує систематичного вдосконалення, безперервного професійного розвитку та розвитку особистісних якостей вихователя для забезпечення високої якості дошкільної освіти.

***Ключові слова:** педагогічна майстерність, дошкільна освіта, умови розвитку, вихователь, професійна діяльність.*

ZHURAT Yuliia,

Associate Professor of the Department of Pedagogy and
Psychology of Preschool and Special Education,

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

e-mail: y.zhurat@chnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3535-9817>

PEDAGOGICAL MASTERY IN PRESCHOOL EDUCATION: KEY FACTORS AND CONDITIONS

Abstract. Pedagogical mastery of preschool educators is a key factor in effective professional activity and ensuring high-quality early childhood education. A high level of mastery contributes not only to the effective organization of the educational process but also to creating a favorable psychological environment for children. A professional educator must possess knowledge of pedagogy and psychology, be able to plan and conduct activities considering children's individual characteristics, and demonstrate emotional resilience and reflective skills.

The article analyzes recent research on the formation of pedagogical mastery, including studies by I. Ziazyun, O. Lavrinenko, N. Tarasevich, and V. Semichenko. Key factors influencing professional development are highlighted: professional training at higher education institutions, practical experience, continuous self-improvement, independent teaching practice, qualification advancement, and experience exchange with colleagues.

The importance of personal qualities such as empathy, patience, responsibility, and pedagogical techniques, including verbal and nonverbal communication and self-regulation skills, is emphasized. The professional environment, peer support, personal and life experience, as well as burnout prevention and emotional resilience, also play a significant role in developing pedagogical mastery.

In conclusion, the formation of pedagogical mastery is a complex and multifaceted process requiring systematic improvement, continuous professional development, and personal growth to ensure high-quality preschool education.

Keywords: teaching mastery, preschool education, development conditions, educator, professional activity.

Постановка проблеми. Педагогічна майстерність вихователя є ключовим чинником успішної професійної діяльності у дошкільній освіті. Формування високого рівня педагогічної майстерності вихователя сприяє не лише ефективному викладанню, але й створенню сприятливого психологічного середовища для дітей, що особливо важливо в дошкільному віці. Професійний вихователь повинен володіти знаннями з педагогіки та психології, вміти організовувати навчально-виховний процес з урахуванням індивідуальних потреб дітей, демонструвати високу емоційну стійкість та здатність до рефлексії. Саме ці чинники забезпечують успішність професійної діяльності вихователя, що, в свою чергу, впливає на загальну якість дошкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування педагогічної майстерності вихователя знаходиться в центрі уваги багатьох

науковців, які досліджують різні аспекти цього процесу. Такі вчені, як І. Зязюн, О. Лаврінєнко, Н. Тарасевич та В. Семіченко, детально розглядають питання змісту, структури та основних проявів професійної майстерності. Зокрема, їхні дослідження висвітлюють важливість комплексного підходу до розвитку педагогічних якостей, що сприяють успішній професійній діяльності [11; 7; 3].

Мета статті – дослідити ключові чинники формування педагогічної майстерності вихователя дошкільного закладу, визначити їхній вплив на професійний розвиток педагога та окреслити умови, що сприяють підвищенню ефективності навчально-виховного процесу у дошкільній освіті.

Виклад основного матеріалу. Формування педагогічної майстерності вихователя є складним і багатограним процесом, що включає різноманітні чинники, які впливають на професійний розвиток. Українські науковці зробили значний внесок у дослідження цієї

проблематики, визначивши основні чинники, що впливають на формування професійної майстерності вихователя.

Одним з ключових чинників є професійна підготовка у закладах вищої освіти. Як зазначає Іван Зязюн, професійна підготовка забезпечує базові знання та навички, необхідні для здійснення педагогічної діяльності [4, с. 117]. Важливим аспектом цього процесу є педагогічна практика, під час якої студенти здобувають перші професійні навички та вміння у реальних умовах роботи з дітьми.

Професійна підготовка у закладах вищої освіти включає кілька етапів. Перший етап – теоретична підготовка, яка охоплює вивчення основ педагогіки, психології, методик навчання та виховання, а також основи дитячої фізіології та здоров'я. На цьому етапі студенти отримують базові знання про розвиток дитини, особливості роботи з різними віковими групами, а також принципи ефективної педагогічної діяльності.

Другий етап – практична підготовка, яка включає проходження педагогічної практики в закладах дошкільної освіти. Під час проходження різних видів практик впродовж навчання студенти мають змогу застосувати отримані теоретичні знання на практиці, спостерігати за роботою досвідчених вихователів, брати участь у проведенні занять, організації ігор та інших заходів для дітей. Практична підготовка дозволяє студентам розвивати професійні навички, вчитися планувати та проводити заняття, взаємодіяти з дітьми, аналізувати власну діяльність та робити висновки для подальшого вдосконалення [1, с. 311].

Третій етап – безперервна освіта та самовдосконалення. Після завершення вищої освіти вихователь повинен постійно працювати над своїм професійним розвитком, удосконалювати свої знання

та навички, брати участь у семінарах, тренінгах, конференціях, обмінюватися досвідом з колегами. Важливим аспектом є також самоосвіта, яка включає читання професійної літератури, вивчення новітніх методик та підходів, аналіз власної педагогічної діяльності.

Крім професійної підготовки, на формування педагогічної майстерності впливають особистісні якості вихователя, його мотивація до професійної діяльності, здатність до саморефлексії та самокритики, вміння адаптуватися до змін та інновацій у сфері освіти. Важливу роль відіграє також середовище, в якому працює вихователь, підтримка з боку колег, керівництва та батьків.

Таким чином, формування педагогічної майстерності вихователя є складним і тривалим процесом, який включає як професійну підготовку у вищих навчальних закладах, так і безперервне самовдосконалення та розвиток особистісних якостей. Лише систематична робота над собою, постійне вдосконалення знань та навичок дозволяють вихователю досягти високого рівня професіоналізму та ефективно здійснювати свою діяльність у закладах дошкільної освіти.

Другим важливим чинником є самостійна професійна діяльність вихователя. Дослідження Н. В. Гузій показують, що протягом перших трьох-п'яти років роботи вихователь формує свій професійний стиль і індивідуальний підхід до навчально-виховного процесу. Цей період є вирішальним для розвитку педагогічної майстерності, оскільки вихователь активно експериментує з новими методами та прийомами роботи з дітьми. Важливо зазначити, що саме в цей час вихователь накопичує досвід, що дозволяє йому адаптувати теоретичні знання до реальних умов педагогічної діяльності. Активний пошук та впро-

вадження нових методів і прийомів сприяють професійному зростанню, розвитку критичного мислення та само-рефлексії, що є необхідними складовими педагогічної майстерності [2, с. 58].

Третім важливим чинником є постійне підвищення кваліфікації та професійний розвиток вихователя. Педагог має бути в курсі нових педагогічних технологій та методик, що дозволяє йому залишатися конкурентоспроможним у професійній діяльності. Регулярне оновлення знань та розвиток навичок сприяють підвищенню ефективності педагогічної роботи, а також допомагають вихователю відповідати сучасним вимогам освіти.

Крім цього, важливою складовою професійного розвитку вихователя є обмін досвідом з колегами. Участь у педагогічних спільнотах, обговорення професійних питань, взаємодія з іншими фахівцями дозволяють вихователю збагачувати свій педагогічний арсенал, отримувати нові ідеї та підходи до роботи з дітьми. Така взаємодія сприяє не лише професійному, а й особистісному зростанню вихователя, оскільки допомагає йому розвивати комунікативні навички, вміння працювати в команді, адаптивність та гнучкість.

Четвертий чинник, що впливає на формування педагогічної майстерності, – це наявність професійних здібностей та особистісних якостей вихователя. Науковець О. М. Семенов зазначає, що для успішної педагогічної діяльності вихователь повинен володіти низкою важливих здібностей. До них належать комунікативні здібності, які дозволяють ефективно спілкуватися з дітьми, їхніми батьками та колегами. Педагог повинен бути вмілим організатором, здатним структурувати навчально-виховний процес, делегувати завдання та контролювати їх виконання [10, с. 3].

Дидактичні здібності також є важливою складовою, оскільки вони включають уміння адаптувати навчальний матеріал до вікових та індивідуальних особливостей дітей, а також викладати його у доступній та цікавій формі. Соціально-перцептивні здібності дозволяють вихователю сприймати та розуміти внутрішній світ дитини, її емоції та переживання, що сприяє створенню емоційно безпечного та комфортного середовища.

Важливими особистісними якостями вихователя є емпатія – здатність до співчуття та розуміння почуттів інших людей. Це дозволяє вихователю будувати довірливі відносини з дітьми та їхніми батьками. Толерантність та терплячість допомагають педагогу працювати з дітьми, які мають різні особистісні та поведінкові особливості. Відповідальність вихователя забезпечує надійність та безпеку освітнього процесу, а любов до дітей є основою для створення позитивної та доброзичливої атмосфери у дитячому колективі [8, с. 109].

Прагнення до самовдосконалення є не менш важливим аспектом професійної діяльності вихователя. Вихователь, який постійно працює над собою, оновлює знання, освоює нові методики та технології, демонструє високий рівень професіоналізму та ефективності у своїй роботі. Це прагнення до самовдосконалення стимулює вихователя до участі в різноманітних формах професійного розвитку, таких як семінари, тренінги, конференції, що дозволяє йому бути в курсі сучасних тенденцій та інновацій в педагогічній сфері.

П'ятий чинник, що має значний вплив на формування педагогічної майстерності, – це педагогічна техніка. Л. В. Кондрашова підкреслює важливість володіння технікою педагогічного спілкування для ефективної роботи

вихователя, що включає вміння користуватися як вербальними, так і невербальними засобами комунікації. Вербальні засоби охоплюють використання мови, інтонації, темпу та гучності голосу для передачі інформації та емоцій. Невербальні засоби включають міміку, жести, поставу та візуальний контакт, які доповнюють і підсилюють вербальну комунікацію [9, с. 117].

Здатність вихователя до саморегуляції також є важливою складовою педагогічної техніки. Це включає вміння контролювати свої емоції та поведінку, підтримувати спокій і врівноваженість у стресових ситуаціях, що особливо важливо в роботі з дітьми. Саморегуляція дозволяє вихователю залишатися професійним і зберігати позитивний настрій, навіть коли виникають труднощі чи конфлікти.

Педагогічна техніка також передбачає здатність вихователя створювати сприятливу атмосферу для навчання та виховання. Це означає, що вихователь має бути здатним встановлювати довірливі стосунки з дітьми, мотивувати їх до навчання та розвитку, підтримувати їх інтерес і заохочувати до активної участі в освітньому процесі. Використання різноманітних педагогічних прийомів та методик, таких як інтерактивні заняття, ігрові методи, проекти та експерименти, сприяє збереженню мотивації та цікавості дітей до навчання.

Шостий чинник, що відіграє важливу роль у формуванні педагогічної майстерності – це вплив професійного середовища. Чимало науковців у своїх дослідженнях підкреслює, що колектив педагогів, з яким співпрацює вихователь, має значний вплив на його професійне становлення. Взаємодія з колегами, обмін досвідом, спільні обговорення педагогічних проблем та викликів сприяють професійному зростанню та розвитку. Вихователь, який працює в

атмосфері підтримки та співпраці, отримує можливість постійно вдосконалювати свої навички та знання [6, с. 46].

Обмін досвідом у педагогічному колективі дозволяє вихователям навчатися один у одного, переймати кращі практики та інноваційні методи роботи. Це не лише сприяє професійному зростанню, але й допомагає вихователям уникати помилок, з якими вони можуть стикнутися в роботі. Наприклад, досвідчений вихователь може поділитися своїми методами вирішення конфліктних ситуацій або організації цікавих занять, що може бути дуже корисним для молодих педагогів.

Спільні обговорення педагогічних проблем створюють умови для глибшого аналізу та осмислення професійних викликів. Вихователі можуть разом шукати рішення, обговорювати нові підходи та методики, що сприяє розвитку критичного мислення та творчого підходу до роботи. Така взаємодія допомагає вихователям відчувати себе частиною професійної спільноти, де їхні ідеї та думки цінуються.

Взаємопідтримка у педагогічному колективі є ще одним важливим аспектом професійного середовища. Підтримка колег допомагає вихователям долати професійні труднощі та стреси, що виникають у роботі. Колективна підтримка сприяє формуванню позитивного настрою та мотивації до роботи, що важливо для ефективного виконання професійних обов'язків. Конструктивні стосунки в педагогічному колективі створюють умови для творчого пошуку та інноваційної діяльності. Вихователі, які працюють у дружній та доброзичливій атмосфері, відчують себе впевненіше та більш відкрито діляться своїми ідеями. Це сприяє впровадженню нових методик та підходів у виховний

процес, що підвищує його якість та ефективність.

Сьомий чинник, який має важливе значення у формуванні педагогічної майстерності, – це особистий досвід вихователя. Цей особистий досвід включає як позитивні моменти, так і помилки, які можуть стати цінними уроками для подальшого професійного розвитку.

Особистий досвід вихователя є джерелом натхнення і мотивації, допомагає краще розуміти дітей та їхні потреби. Вихователь, який аналізує свої попередні досягнення і невдачі, може використовувати ці знання для удосконалення своєї педагогічної практики. Наприклад, аналіз успішних методів роботи з дітьми дозволяє вихователю розвивати і вдосконалювати ці методи, а розуміння причин невдач допомагає уникати подібних помилок у майбутньому.

Особистий досвід також включає професійні взаємодії та навчання від колег. Участь у професійних об'єднаннях, відвідування семінарів і тренінгів, обмін досвідом з іншими вихователями – усе це сприяє розширенню професійного кругозору та вдосконаленню педагогічної майстерності. Вихователі, які активно залучаються до професійної спільноти, отримують більше можливостей для професійного розвитку і зростання.

Крім того, життєвий досвід вихователя впливає на його здатність до емпатії та розуміння дітей. Вихователь, який має багатий життєвий досвід, може краще розуміти емоційні та соціальні проблеми, з якими стикаються діти, і ефективніше допомагати їм у їх подоланні. Це створює більш сприятливе і підтримуюче середовище для дітей, сприяє їхньому емоційному і соціальному розвитку.

Восьмий чинник полягає у профілактиці професійного вигорання та деформацій. Як зазначає у своїх наукових доробках науковець Т. А. Колтунович, профілактика професійного вигорання вихователів є важливою складовою їхнього професійного розвитку та збереження психоемоційного здоров'я. Вона повинна включати ряд заходів, спрямованих на гармонізацію особистісного розвитку та зміцнення стійкості до стресових факторів. Одним із ключових напрямів профілактики є актуалізація гуманістичної спрямованості особистості вихователя, що допомагає зберегти мотивацію до роботи та емоційну стійкість. Важливими є також розвиток самоповаги, рефлексивних умінь та вмінь діалогічного спілкування, що дозволяють вихователю ефективно взаємодіяти з оточенням та контролювати емоційні реакції. Підвищення стресостійкості та самоконтролю допомагає уникати хронічної втоми та емоційного виснаження, сприяючи зниженню ризику професійного вигорання [5].

Не менш важливою на нашу думку є емоційна складова, яка особливо актуальна в умовах сучасної ситуації в Україні. Вихователі часто працюють з дітьми, які переживають стресові ситуації через війну, вимушені переселення та втрату близьких. Це додає додаткового навантаження на самих вихователів, які можуть мати подібні емоційні переживання. У таких умовах важливо забезпечити психологічну підтримку для вихователів, щоб вони могли зберігати емоційну рівновагу та надавати необхідну підтримку дітям. Емоційна стійкість та здатність справлятися зі стресом стають важливими чинниками для забезпечення ефективної роботи вихователів у складних умовах.

Ну і наостанок не можемо не згадати про такий чинник як матеріальна складова, адже низький рівень заробітної

плати вихователів є значним демотиваційним фактором, який впливає на якість освітнього процесу та професійний розвиток. Недостатня матеріальна винагорода може призводити до професійного вигорання, зниження мотивації та ефективності роботи. Підвищення заробітної плати та надання матеріальних стимулів сприяє не тільки підвищенню мотивації, але й поліпшенню умов для професійного розвитку вихователів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи, слід зазначити, що педагогічна майстерність є багатограним і динамічним процесом, яке потребує постійного вдосконалення. Вона формується під впливом професійної підготовки, особистісних якостей, практичного досвіду, педагогічної техніки та професійного середовища. Розвиток цих чинників сприяє ефективності навчально-виховного процесу та створенню сприятливого психологічного середовища для дітей. Перспективи подальших досліджень пов'язані з впровадженням новітніх освітніх технологій і інноваційних методик у професійний розвиток вихователів. Також важливим напрямом є оцінювання ефективності заходів профілактики професійного вигорання та підтримки психологічного здоров'я педагогів у стресових умовах.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

- Борова В. Є., Ілюк Л. В., Кирилович О. Ф., Красовська О. О., Максимчук Н. С., Марчук О. О., Мельничук Л. Б., Мисько І. П., Міськова Н. М., Пагута Т. І., Петрук О. М., Сойко І. М., Хом'як О. А., Шкабаріна М. А. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти та початкової школи в умовах ступеневого навчання : монографія / за заг. ред. О. О. Красовської. Рівне : О. Зень, 2021. 560 с.
- Гузій Н. В. Людиноvimірність методологічної бази педагогічного професіоналізму як запорука успішної розбудови особистісно зорієнтованої освіти. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. Серія : Педагогіка. 2013. № 2 (11). С. 53–60.
- Зязюн І. А. Педагогічна психологія чи психологічна педагогіка? *Етика і естетика педагогічної дії* : зб. наук. пр. Київ–Полтава, 2012. Вип. 3. С. 20–38.
- Іван Андрійович Зязюн: педагог, вчений, філософ : біобібліогр. покажчик / [упоряд. Л. Н. Штома ; наук. ред. Н. Г. Нічкало]; НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. 4-те вид., перероб. і допов. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018. 229 с.
- Колтунович Т. А. Психологічні умови корекції професійного вигорання у вихователів дитячих навчальних закладів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». Івано-Франківськ, 2016. 352 с.
- Кутеньова Н. Інноваційний підхід до організації методичної роботи з педагогами. *Вихователь-методист*. 2012. № 10. С. 44–52.
- Лавріненко О. А. Методологічні основи психопедагогіки: методичні рекомендації / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих ім. І. Зязюна НАПН України. Київ, 2021. 48 с.
- Марченко О. Г. *Основи педагогічної майстерності*. Харків : Основа, 2009. 112 с.
- Педагогіка в запитаннях і відповідях : навч. посіб. / Л. В. Кондрашова, О. А. Пермяков та ін. Київ : Знання, 2006. 252 с.
- Семенов О. Педагогічна майстерність учителя-словесника в дослідницьких рефлексіях Ніли Волошиної. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2013. № 9. С. 2–4.
- Тарасевич Н. М., Мирошник О. І. Педагогічна майстерність у вимірах суб'єктного підходу до професійної діяльності вчителя. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія : Педагогічні науки. 2012. Т. 1. Вип. 36. С. 43–47.

REFERENCES

1. Borova, V. Y., Iliuk, L. V., Kyrylovych, O. F., Krasovska, O. O., Maksymchuk, N. S., Marchuk, O. O., Melnychuk, L. B., Mysko, I. P., Miskova, N. M., Paguta, T. I., Petruk, O. M., Soiko, I. M., Khom'iak, O. A., & Shkabarina, M. A. (2021). *Teoriia i praktyka profesiinoi pidhotovky maibutnikh pedahohiv zakladiv doshkilnoi osvity ta pochatkovoї shkoly v umovakh stupe-nevoho navchannia: monohrafiia* [Theory and practice of professional training of future teachers of preschool and primary education in the conditions of stepwise learning: monograph]. Rivne: O. Zen. [in Ukrainian].
2. Huzii, N. V. (2013). *Liudynovymirnist metodolohichnoi bazy pedahohichnoho profesiiizmu yak zaporka uspishnoi rozbudovy osobystisno zoriietovanoi osvity* [Human dimension of the methodological basis of pedagogical professionalism as a guarantee of successful development of personality-oriented education]. *Naukovyi visnyk Melitopol'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedahohika*. 2(11). 53–60. [in Ukrainian].
3. Ziazun, I. A. (2012). *Pedahohichna psykhohohiia chy psykhohohichna pedahohika? Etika i estetyka pedahohichnoi dii* [Pedagogical psychology or psychological pedagogy? Ethics and aesthetics of pedagogical action]. *Zb. nauk. pr.*, 3, 20–38. Kyiv–Poltava. [in Ukrainian].
4. Shtoma, L. N. (Ed.), & Nychkalo, N. H. (Sci. Ed.). (2018). *Ivan Andriiovych Ziazun: pedahoh, vchenyi, filosof: biobibliohrafichnyi pokazhchyk* [Ivan Andriiovych Ziazun: educator, scholar, philosopher: bio-bibliographic index] (4th ed., rev. and enl.). Kyiv: Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova. [in Ukrainian].
5. Koltunovych, T. A. (2016). *Psykhohohichni umovy korektsii profesiinoho vyhorannia u vykhovateliv dytyachykh navchalnykh zakladiv* [Psychological conditions for preventing professional burnout in preschool educators] (Candidate of Psychological Sciences dissertation). Ivano-Frankivsk.
6. Kutenieva, N. (2012). *Innovatsiinyi pidkhid do orhanizatsii metodychnoi roboty z pedahohamy* [Innovative approach to organizing methodological work with teachers]. *Vykhovatel-metodyst*. 10. 44–52. [in Ukrainian].
7. Lavrinenko, O. A. (2021). *Metodolohichni osnovy psykopedahohiky: metodychni rekomendatsii* [Methodological foundations of psycho-pedagogy: methodological recommendations]. Kyiv: Instytut pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh im. I. Ziazunia, NAPN Ukrainy. [in Ukrainian].
8. Marchenko, O. H. (2009). *Osnovy pedahohichnoi maisternosti* [Foundations of pedagogical mastery]. Kharkiv: Osnova. [in Ukrainian].
9. Kondrashova, L. V., Permiakov, O. A., et al. (2006). *Pedahohika v zapytanniakh i vidpovidiakh: navch. posib.* [Pedagogy in questions and answers: textbook]. Kyiv: Znannia. [in Ukrainian].
10. Semenoh, O. (2013). *Pedahohichna maisternist uchytielia-slovesnyka v doslidnytskykh refleksiakh Nily Voloshynoi* [Pedagogical mastery of the language teacher in Nila Voloshyna's research reflections]. *Ukrainska literaturna v zahal'noosvitnii shkoli*. 9. 2–4. [in Ukrainian].
11. Tarasevych, N. M., & Myroshnyk, O. I. (2012). *Pedahohichna maisternist u vymirakh subiektnoho pidkhodu do profesiinoi diialnosti vchytielia* [Pedagogical mastery in the dimensions of the subject approach to teacher's professional activity]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnogo universytetu imeni V. O. Sukhomlynskogo. Serii: Pedahohichni nauky*. 1(36). 43–47. [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 10.09.2025 р.
Стаття прийнята до друку 22.09.2025 р.*

ЗАХАРОВА Оксана Віталіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри пошуку, рятування та спеціальної фізичної підготовки, Українська державна льотна академія
e-mail: sanusiazakharova@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8301-2060.

ДАРІЄНКО Андрій Валерійович,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, Українська державна льотна академія
e-mail: lpvoltage@gmail.com
ORCID: <http://orcid.org/0009-0009-5993-5787>

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

***Анотація.** Стаття присвячена аналізу ключових аспектів формування професійної позиції майбутнього фахівця. Актуалізовано протиріччя між соціальною роллю, що має виконувати майбутній фахівець згідно свого професійного статусу, та реальною професійною позицією майбутніх фахівців. Зазначено, що значення соціальної ролі та статусу фахівця створюють передумови щодо комплексного дослідження шляхів формування професійної позиції майбутнього фахівця у процесі навчання у закладі вищої освіти.*

Проаналізовано категорію «професійна позиція особистості» як багатокомпонентну систему, що містить ключові характеристики даної категорії з огляду на педагогічні, психологічні, філософські, соціологічні та андрагогічні аспекти. Презентовано аналіз наукових доробок класичних науковців (К. Альбуханова-Славська, О. Баранова, Б. Братусь, М. Дементьєва, О. Літовка, Г. Холодов) щодо висвітлення різних аспектів професійної позиції як інтегративної характеристики розвитку особистості. Разом з тим приведено теоретичний аналіз у розрізі сучасного наукового дискурсу, де сучасні дослідники професійну позицію розглядають як обов'язковий складник професійної компетентності та професійної культури (С. Верилловський, І. Колеснікова, К. Ваганова, Н. Кузьміна, В. Семиченко та ін.).

Узагальнено, що сукупність усвідомлених соціальних духовних і професійних цінностей, позитивна професійна діяльність, готовність до особистого творчого внеску у свою професійну галузь, почуття відповідальності та бажання неперервного саморозвитку та самореалізації окреслюють один із важливих аспектів у формуванні професійної позиції – ціннісне ставлення.

Актуалізовано професійну позицію як результат професійного зростання, який має ґрунтуватися на якісній формальній освіті, компетентностях, перейнятих у майстрів-фахівців, творчого перетворення та створення оригінального та унікального продукту діяльності, реалізації, відстоюванні та презентації власних інноваційних розробок. Професійна позиція, орієнтована на постійне особистісне та професійне зростання, завжди буде якісним показником ефективного освітнього процесу.

***Ключові слова:** професійна позиція, професійне зростання, самореалізація, саморганізація, майбутній фахівець, заклад вищої освіти.*

ZAKHAROVA Oksana,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department search, rescue and special physical training,
Ukrainian State Flight Academy

e-mail: sanusiazakharova@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0009-0009-5993-5787>.

DARIENKO Andriy,

a graduate of the third (educational and scientific) level of
higher education in the specialty 011 Educational and
pedagogical sciences,

Ukrainian State Flight Academy

e-mail: lpvoltage@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0009-0009-5993-5787>

KEY ASPECTS OF FORMING THE PROFESSIONAL POSITION OF A FUTURE SPECIALIST IN THE PROCESS OF TRAINING

Abstract. The article is devoted to the analysis of key aspects of the formation of the professional position of a future specialist. The contradiction between the social role that a future specialist should perform according to his professional status and the real professional position of future specialists is highlighted. It is noted that the significance of the social role and status of a specialist create the prerequisites for a comprehensive study of the ways of forming the professional position of a future specialist in the process of studying at a higher education institution.

The category «professional position of the individual» is analyzed as a multi-component system containing key characteristics of this category in terms of pedagogical, psychological, philosophical, sociological and andragogical aspects. An analysis of the scientific achievements of classical scientists (K. Albukhanova-Slavskaya, O. Baranova, B. Bratus, M. Dementieva, O. Litovka, G. Kholodova) is presented in terms of highlighting various aspects of the professional position as an integrative characteristic of personality development. At the same time, a theoretical analysis is provided in the context of modern scientific discourse, where modern researchers consider the professional position as an obligatory component of professional competence and professional culture (S. Vershlovsky, I. Kolesnikova, K. Vaganova, N. Kuzmina, V. Semichenko, etc.).

It is summarized that the set of perceived social, spiritual and professional values, positive professional activity, readiness for personal creative contribution to one's professional field, a sense of responsibility and a desire for continuous self-development and self-realization outline one of the important aspects in the formation of a professional position - a value attitude.

The professional position is updated because of professional growth, which should be based on high-quality formal education, competencies adopted from master specialists, creative transformation and creation of an original and unique product of activity, implementation, advocacy and presentation of one's own innovative developments. A professional position, focused on constant personal and professional growth, will always be a qualitative indicator of an effective educational process.

Keywords: professional position, professional growth, self-realization, self-organization, future specialist, higher education institution.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасне ефективне професійне середовище характеризується сформованістю у працівника стійкої професійної

позиції, що включає в себе здатність фахівця до безперервного професійного зростання, самовдосконалення, самостійності, саморегуляції та вміння вирішу-

вати типові та нетипові професійні завдання. Усі визначені характеристики створюють певну соціальну роль для особистості, яка стає успішною чи не дуже у життєвому та професійному шляху кожної людини. Протиріччя між соціальною роллю, що має виконувати майбутній фахівець згідно свого професійного статусу та реальною професійною позицією майбутніх фахівців створюють передумови щодо комплексного дослідження шляхів формування професійної позиції майбутнього фахівця у процесі навчання у закладі вищої освіти.

Набуває актуальності якісне вибудовування індивідуальної професійно-освітньої траєкторії у процесі фахової підготовки, що активізує мотивацію до професійної реалізації майбутнього фахівця, орієнтації на його професійну та особистісну самореалізацію на основі сформованої професійної позиції.

Аналіз останніх публікацій. Відповідно до досліджень К. Альбуханова-Славська О. Баранова, Б. Братусь, М. Демет'єва, О. Літовки, Г. Холодова висвітлення різних аспектів професійної позиції узагальнюється як інтегративна характеристика розвитку особистості. О. Гуторова та В. Сластенін розглядають професійну позицію як показник активності й прояву освіченої особистості, тоді як М. Боритко, А. Макарова виокремлюють її як систему ставлень до професії.

У сучасному науковому дискурсі професійну позицію розглядають як обов'язковий складник професійної компетентності та професійної культури, одну із ключових ефективної професійно-педагогічної спрямованості та діяльності (С. Вершловський, І. Колеснікова, К. Ваганова, Н. Кузьміна, В. Семиченко та ін.).

Професійна мотивація, як один із основних характеристик сформованої професійної позиції, на думку сучасної дослідниці Л. П'янковської розгля-

дається як поліфункціональне та динамічне явище професіоналізації фахівця й формується у процесі його становлення як професіонала через реалізацію потреб у діяльності [8].

Специфічні характеристики педагогічної взаємодії, яка організована за принципами гуманістичного підходу, щодо розкриття творчого потенціалу усіх суб'єктів педагогічної діяльності, Л. Мороз та С. Діхтяренко охарактеризовано як психологічні ефекти міжособистісного впливу під час педагогічної взаємодії, що сприятливо позначаються на формуванні творчих здібностей учасників освітнього процесу [6].

Категорія «професійне зростання» розглядається науковцями та практиками з погляду на професійну позицію, що демонструє їх певну єдність і характер, визначає сформованість особистісних та професійних якостей (Т. Тернавська), індивідуальних ціннісних орієнтацій (В. Радул, О. Резван), розвиненість професійних фахових компетенцій (Н. Волкова, О. Іванова). Професійне зростання аналізується з позиції усвідомленого індивідуально-професійного освітнього руху та практичної діяльності майбутнього фахівця.

М. Півень із співавторами зазначає, що мотиваційно-ціннісне ставлення до професійної діяльності, яке є базовою категорією професійної позиції, розвивається не спонтанно, а є результатом специфічних, цілеспрямованих, формуючих дій, які підкріплюються свідомістю. Формами і методами активізації процесу формування окресленої науковцями мотивації пріоритетна роль належить активним методам, що ґрунтуються на внутрішніх ресурсах та забезпечують прояв суб'єктивних якостей в навчальній діяльності здобувачів вищої освіти, позитивне спрямування зусиль на конструювання дій на основі власних рішень, можливостей, компетенцій і цінностей для досягнення кінцевого результату [7].

Значення виховного аспекту у формуванні професійної позиції зазначає сучасна дослідниця О. Ільченко. Практична підготовка, у процесі проходження виробничої практики, має здійснюватися у поєднанні із формуванням моральних, етичних та громадянських якостей майбутнього фахівця. Науковиця окреслює основні напрями виховного впливу у процесі практичної підготовки: формування професійної відповідальності, розвиток етичної культури; актуалізує роль наставництва та саморефлексії [4].

Мета дослідження – здійснити теоретичний аналіз ключових аспектів формування професійної позиції майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна позиція особистості – це багатокомпонентна система, що містить ключові характеристики даної категорії з огляду на педагогічні, психологічні, філософські, соціологічні та андрагогічні аспекти.

Сучасний науковець В. Радул зазначає, що види професійно орієнтованої діяльності та етапи професійного зростання, до яких залучені здобувачі вищої освіти у процесі фахової підготовки, по-різному формують їхню соціальну зрілість, яка формує професійну позицію майбутнього фахівця [9].

Активна життєва позиція особистості здобувача вищої освіти, на думку О. Резван, полягає в його потенційній здатності до самоконтролю, самоусвідомлення, самоорганізації [10].

Один із ключових аспектів професійної позиції, на нашу думку, є професійне зростання. Професійне зростання як результат ефективної інтелектуальної активності описує у своєму дослідженні Н. Волкова. На її думку, професійна компетентність, яку набуває фахівець у процесі професійного зростання, стає результатом інтелектуальної активності у процесі спілкування [1].

Професійна позиція і її невід’ємна складова професійне зростання, на думку Т. Тернавської, являє собою поєднання ключових характеристик сучасного професіонала, зокрема: вибудовування індивідуальної освітньо-професійної траєкторії розвитку комунікативної компетентності, оптимізації взаємодії усіх учасників професійно-освітнього середовища, що сприяє формуванню комунікативної та фахової компетентностей сучасного фахівця [11].

О. Іванова зазначає, що «сформована активна професійна позиція фахівця стає активатором його перетворення у формах реалізації» [3]. Процес постійного самовдосконалення, розширення діапазону засвоєних компетентностей, постійний особистісний та професійний розвиток майбутнього фахівця дозволяє йому реалізувати професійні амбіції, додати нові актуальні напрямки своєї діяльності для якісного виконання професійного завдання та ствердження у своїй професійній позиції.

У визначенні впливу професійної мотивації та ціннісного ставлення до професійної діяльності варто зазначити ряд чинників: специфіка професійної діяльності, значимість внутрішніх спонукань для майбутнього фахівця, рівень професійної зрілості особистості. Взаємозв’язок актуальності потреби із виконанням професійних обов’язків визначає рівень зрілості та ефективність мотиваційної сфери особистості, яка підкріплюється самодисципліною та самоорганізованістю. Л. П’янківська виділяє окремо значущий вплив індивідуальних характеристик особистості на професійну мотивацію, що забезпечує успішність виконання професійних завдань, трудову активність та підвищення якісних показників сформованості особистості майбутнього фахівця [8].

Сукупність усвідомлених соціальних духовних і професійних цінностей, позитивна професійна діяльність, готов-

ність до особистого творчого внеску у свою професійну галузь, почуття відповідальності та бажання неперервного саморозвитку та самореалізації окреслюють один із важливих аспектів у формуванні професійної позиції – ціннісне ставлення.

Процес формування ціннісного ставлення майбутніх фахівців до професійної діяльності у процесі теоретичної та практичної діяльності, за дослідженням Н. Волкової та О. Лебідь, реалізуються за такими основними напрямками [2]: виокремлення зі змісту професійно-спрямованої інформації (надання знанням особистісного сенсу); моделювання здобувачами власних оцінних суджень; забезпечення пізнавальної активності здобувачів й формування у них умінь самостійної пізнавальної діяльності; актуалізація особистісних цінностей здобувачів та активне залучення до науково-дослідної роботи; залучення здобувачів до реалізації професійних ініціатив у співробітництві з партнерами ЗВО, стейкхолдерами та роботодавцями; створення позитивного емоційного фону освітнього середовища, підтримки студентів, звернення викладача до педагогічної фасилітації.

Майбутні фахівці в умовах сьогодення вимушені стійко духовно та морально відстоювати особистісні переконання. Вибір, національність, мову та незалежність. Освітній процес для усіх здобувачів вищої освіти відбувається всупереч викликам воєнних реалій, негативізму та байдужості. Викладачі закладів вищої освіти вимушені швидко реагувати, адаптувати перебіг освітнього процесу до умов дійсності, винаходити засоби та напрями формування ціннісного ставлення майбутніх фахівців до збереження в умовах війни та відбудови у повоєнні роки соціально-економічної сфери Української держави.

Формування ціннісного ставлення у майбутніх фахівців до професійної

діяльності дозволяє активізувати внутрішні механізми саморозвитку, самоорганізації та самореалізації у різних її видах, формувати усвідомлення необхідності особистісної реорганізації, власної відповідальності за якість професійного зростання та вибудовуванні ефективної професійної позиції.

Рівноправна співпраця між кількома активними та відповідальними кожен зі свого боку стейкхолдерами освітнього процесу, що може самостійно впливати на ситуацію процесу та інших її учасників тлумачиться як суб'єкт-суб'єктна взаємодія. Такий тип взаємодії постає ефективнішим варіантом класичної взаємодії між учасниками освітнього процесу у закладі вищої освіти, де один учасник (суб'єкт) впливає на іншого (об'єкт).

Заклад вищої освіти виступає унікальною платформою для здобувача вищої освіти щодо апробації власних здібностей, потенціалу, ресурсів, готовності працювати та розширювати свої інтелектуальні резерви, формує готовність до творчого перетворення власного життя з метою привнесення в життєвий устрій суспільної користі [6]. Тільки прогресивний всебічний розвиток особистості може стати основою для ефективного здобуття професії та формування професійних компетентностей у здобувача вищої освіти. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія виступає динамічною системою та своєрідним механізмом, який допомагає здобувачам вищої освіти поглинати та узагальнювати надбання людської цивілізації, підвищувати рівень своєї ерудованості, планомірно плекати світоглядну позицію, відшліфовувати міжособистісне спілкування та виступати ефективною умовою у формуванні професійної позиції майбутнього професіонала.

Суб'єкт-суб'єктні відносини як соціальне явище інтегративно узагаль-

нюють філософські, педагогічні, соціологічні та психологічні знання. Філософія вивчає об'єктивний, соціальний аспект цього феномена, соціологія пов'язує такі відносини з невід'ємним категоріальним апаратом комунікацією, психологія вивчає суб'єктивний – особистісний аспект. Педагогічна наука об'єднує весь досвід гуманітарного напрямку, досліджує відносини принаймні двох суб'єктів (викладача та здобувача) в розрізі національного, культурного, економічного, соціального та історичного аспектів.

Природа творчої активності у високому потенціалі суб'єкт-суб'єктній взаємодії учасників освітнього процесу має стратегію мисленнєвого комбінування, що передбачає усвідомлення та цілісне сприйняття того чи іншого об'єкту, як цілісно так і диференційовано [5]. Узагальнення, аналіз та синтез є невід'ємними складовими у ефективному вибудовуванні міжособистісної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу, що стане основою для застосування надбаних знань на практиці для інтенсифікації професійної діяльності, досягнення продуктивності цілей виховання та самореалізації.

Якісний освітній процес характеризується невід'ємною складовою, такою як практична підготовка. Ефективна практична підготовка реалізується завдяки створенню єдиної системи наскрізної практичної підготовки здобувачів вищої освіти, що включає різноманітні складові практик (організаційну, навчальну, виробничу, науково-педагогічну тощо). Організація співпраці та творчо-професійної діяльності роботодавців, викладачів та здобувачів вищої освіти забезпечує сприятливий психолого-педагогічний клімат, спонукає до активної самостійної діяльності та сприяє ефективному виховному впливу у процесі професійної трудової діяльності.

Виховний потенціал практичної діяльності виокремлює окремий аспект у формуванні професійної позиції майбутніх фахівців і означає здатність практично-педагогічної діяльності формувати особистість, розвивати професійні компетентності, запроваджувати у практичну діяльність раніше напрацьовані теоретичні знання та уміння, надавати ціннісний досвід взаємодії з іншими. Виховний потенціал практичної діяльності створює атмосферу для застосування знань на практиці для досягнення цілей виховного впливу та самореалізації.

О. Ільченко вважає, що одним із ключових напрямів виховного впливу під час виробничої педагогічної практики є «формування професійної відповідальності» майбутнього фахівця. В ході практичної підготовки майбутній фахівець вперше стикається із необхідністю приймати професійні рішення, брати відповідальність за сказане / зроблене в реальному середовищі та з реальними людьми (клієнтами, вихованцями, співробітниками тощо) [4].

Виховний вплив практичної підготовки є невід'ємною складовою у формуванні професійної зрілої особистості, яка має індивідуальну професійну позицію та є морально відповідальним та соціально активним майбутнім фахівцем. Паралельно із засвоєнням фахових навичок у процесі практики здобувачі вищої освіти набувають ціннісних орієнтацій, розвивають етичну культуру, моральні якості, вчаться комунікації, рефлексії, тьюторству, міжособистісній взаємодії, прийняттю рішень у реальних професійних ситуаціях.

У розрізі формування професійної позиції, виховний аспект реалізується викладачами безпосередньо в освітньо-виховному процесі. Практична підготовка як складова освітньо-виховного процесу покликана залучити молоде покоління усієї академічної спільноти до

визначення громадянської позиції, до формування національно-патріотичної свідомості, гідності, поваги до державних символів, активної громадянської діяльності й соціальної зрілості, толерантності, національної єдності, стійкої індивідуальної професійної позиції [12].

Сучасна підготовка фахівця основана на запровадженні індивідуальних навчальних планів здобувачів вищої освіти та дає можливість формувати індивідуальну професійно-освітню траєкторію, підґрунтя для самореалізації та самовдосконалення. Постійне професійне зростання, вибудовування і формування власної професійної позиції дозволяє формувати компетентного якісного фахівця у процесі фахової підготовки.

Висновки. Аналіз наукових досліджень показує, що питання формування професійної позиції у процесі професійного зростання у сучасних умовах набуває актуальності. Соціальний, комунікативний, компетентністний принцип професійного зростання є основними у формуванні індивідуальної професійно-освітньої траєкторії майбутнього фахівця і визначають зміст, етапи та якості професійного зростання. Професійна позиція, як результат професійного зростання, має ґрунтуватися на якісній формальній освіті, компетентностях, перейнятих у майстрів-фахівців, творчого перетворення та створення оригінального та унікального продукту діяльності, реалізації, відстоюванні та презентації власних інноваційних розробок. Професійна позиція, орієнтована на постійне особистісне та професійне зростання, завжди буде якісним показником ефективної підготовки фахівця.

Професійна позиція є важливою категорією, яка відображає сутність професіоналізації майбутнього фахівця, що надасть можливості йому не підлаштовуватися під змінні умови навко-

лишньої дійсності, а самому змінювати ці умови, мати можливість впливати на ситуацію з метою самореалізації, оптимізації професійних якостей та творчого потенціалу.

Перспективою подальших досліджень, на основі зазначених та проаналізованих теоретичних аспектів, є обґрунтування, сформульованих у якості гіпотези, педагогічних умов формування професійної позиції майбутніх фахівців, а саме: розвиток позитивної мотивації та ціннісного ставлення майбутніх фахівців до професії; налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії у процесі фахової підготовки; використання виховного потенціалу практики у формуванні професійної позиції майбутніх фахівців.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Волкова Н.П. Компетентність у здійсненні професійної комунікації майбутнього соціального педагога. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2014. № 2 (8). С. 31–36.
2. Волкова Н.П., Лебідь О.В. Формування ціннісного ставлення майбутніх фахівців соціономічної сфери до професійної діяльності у процесі фахової підготовки. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. Педагогічні науки. 2022. №2 (24). С. 20–32. URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2022/2/3.pdf>
3. Іванова О.А. Форми прояву активної професійної позиції фахівців сфері послуг. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. Педагогічні науки. 2019. № 1 (17). С. 131–136. URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2019/1/18.pdf>
4. Ільченко О. Виховний аспект виробничої педагогічної практики у вищій школі. *Витоки педагогічної майстерності*. 2025. № (36), С. 77–80. URL: <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2025.36.339431>
5. Литвинчук Л. Стимуляція творчої активності суб'єктів освітнього простору

- як технологія забезпечення психологічного здоров'я. *Вісник національного університету оборони України*. 2020. №3(56). С. 70–75.
6. Мороз Л., Діхтяренко С. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія як основа формування творчих здібностей учасників освітнього процесу. *Вісник Національного університету оборони України*, 2023. 72(2). С. 93–102. URL: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-72-2-93-102>
 7. Півень М. І., Захарова О. В., Лопатюк О. В. Методика формування у курсантів-пілотів мотиваційно-ціннісного ставлення до фізкультурно-оздоровчої діяльності. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2025. Випуск 218. С. 191–196. URL: <https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/2172/2181>
 8. П'янківська Л. Професійна мотивація особистості: теоретичний аспект. *Грааль науки*. 2021 (2–3), С. 532–536. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.02.04.2021.108>
 9. Радул В. Взаємозалежність соціально-професійної зрілості та професійно-педагогічної майстерності майбутнього педагога. *Витоки педагогічної майстерності*. 2016. 17. С. 137–142. URL: <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2016.17.209999>
 10. Резван О. О. Соціально-комунікативна активність як чинник перетворення професійно-особистісної позиції майбутнього фахівця. *Педагогіка та психологія: зб. наук. праць / за заг. ред. академіка І.Ф. Прокопенка, проф. С.Т. Золотухіної*. Х.: Видавець Рожко С.Г., 2016. Вип. 58. С. 149–157.
 11. Тернавська Т. А. Професійна самоорганізація викладача-менеджера: монографія. Дніпро: Середняк Т. К., 2025. 112 с. ISBN 978-617-8489-99-1 DOI: 10.3325 1/978-617-8489-99-1-2025 URL: <http://dspace.sfa.org.ua:80/handle/123456789/2453>
 12. Тернавська Т. А. Формування громадянської культури здобувачів вищої освіти у процесі організації виховної роботи. *Вісник науки та освіти* (Серія «Філо-

логія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»). 2025. № 4(34). С. 1713–1722. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/23427/23397>

REFERENCES

1. Volkova, N.P. (2014). Kompetentnist u zdiisnenni profesiinoi komunikatsii maibutnoho sotsialnoho pedahoha [Competence in the implementation of professional communication of a future social educator]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriiia «Pedahohika i psykholohiia» – Bulletin of the Alfred Nobel University. Series «Pedagogy and Psychology»*, 2 (8), 31–36. [in Ukrainian].
2. Volkova, N.P., Lebid, O.V. (2022). Formuvannia tsinnisnoho stavlennia maibutnikh fakhivtsiv sotsionomichnoi sfery do profesiinoi diialnosti u protsesi fakhovoi pidhotovky [Formation of value attitudes of future specialists in the socio-economic sphere towards professional activity in the process of professional training]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriiia «Pedahohika i psykholohiia». Pedahohichni nauky – Bulletin of the Alfred Nobel University. Series «Pedagogy and Psychology». Pedagogical Sciences*, 2 (24), 20–32. Retrieved from <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2022/2/3.pdf> [in Ukrainian].
3. Ivanova, O.A. (2019). Formy proiavu aktyvnoi profesiinoi pozytsii fakhivtsiv sferi posluh [Forms of manifestation of active professional position of specialists in the service sector.]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriiia «Pedahohika i psykholohiia». Pedahohichni nauky – Bulletin of the Alfred Nobel University. Series «Pedagogy and Psychology». Pedagogical Sciences*, 1 (17), 131–136. Retrieved from <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2019/1/18.pdf> [in Ukrainian].
4. Ilchenko, O. (2025). Vykhovnyi aspekt vyrobnychoi pedahohichnoi praktyky u vyshchii shkoli [Origins of pedagogical skill]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti –*

- Origins of pedagogical skill, (36), 77–80. Retrieved from <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2025.36.339431> [in Ukrainian].
5. Lytvynchuk, L. (2020). Stymuliatsiia tvorchoi aktyvnosti subiektiv osvitnoho prostoru yak tekhnolohiia zabezpechennia psykholohichnoho zdorovia [Stimulation of creative activity of subjects of the educational space as a technology for ensuring psychological health]. *Visnyk natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy – Bulletin of the National Defense University of Ukraine*, 3(56), 70–75. [in Ukrainian].
 6. Moroz, L., Dikhtiarenko, S. (2023). Subiekt-subiektna vzaiemodiia yak osnova formuvannia tvorchykh zdibnostei uchasykiv osvitnoho protsesu [Subject-subject interaction as a basis for the formation of creative abilities of participants in the educational process]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy – Bulletin of the National Defense University of Ukraine*, 72(2), 93–102. Retrieved from <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-72-2-93-102> [in Ukrainian].
 7. Piven, M. I., Zakharova, O. V., Lopatiuk, O. V. (2025). Metodyka formuvannia u kursantiv-pilotiv motyvatsiino-tsinnisnoho stavlenniado fizkulturno ozdorovchoi diialnosti [Methodology of formation of motivational and value attitude towards physical culture and health activities in cadet pilots]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky – Scientific notes. Series: Pedagogical sciences*, 218, 191–196. Retrieved from <https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/2172/2181> [in Ukrainian].
 8. Piankivska, L. (2021). Profesiina motyvatsiia osobystosti: teoretychnyi aspekt [Professional motivation of the individual: theoretical aspect]. *Hraal nauky – Grail of Science*, (2–3), 532–536. Retrieved from <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.02.04.2021.108> [in Ukrainian].
 9. Radul, V. (2016). Vzaiemozalezhnist sotsialno-profesiinoi zrilosti ta profesiino-pedahohichnoi maisternosti maibutnoho pedahoha. [Interdependence of socio-professional maturity and professional-pedagogical skills of a future teacher]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti – Origins of pedagogical skills*, 17, 137–142. Retrieved from <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2016.17.209999> [in Ukrainian].
 10. Rezvan, O. O. (2016). Sotsialnokomunikativna aktyvnist yak chynnyk peretvorennia profesiino-osobystisnoi pozytsii maibutnoho fakhivtsia [Social and communicative activity as a factor in transforming the professional and personal position of a future specialist]. *Pedahohika ta psykholohiia – Pedagogy and psychology: collection of scientific works. I.F. Prokopenka (Ed.), Kh.: Vydavets Rozhko S.H.*, 58. [in Ukrainian].
 11. Ternavska, T. A. (2025). Profesiina samoorhanizatsiia vykladacha-menedzhera [Professional self-organization of a teacher-manager]. *Dnipro: Seredniak T. K.* [in Ukrainian].
 12. Ternavska, T. A. (2025). Formuvannia hromadianskoi kultury zdobuvachiv vyshchoi osvity u protsesi orhanizatsii vykhovnoi roboty [Formation of civic culture of higher education applicants in the process of organizing educational work]. *Visnyk nauky ta osvity (Serii «Filolohiia», Serii «Pedahohika», Serii «Sotsiolohiia», Serii «Kultura i mystetstvo», Serii «Istoriia ta arkeolohiia»)* – *Bulletin of Science and Education (Series «Philology», Series «Pedagogy», Series «Sociology», Series «Culture and Art», Series «History and Archaeology»)*. 4(34), 1713–1722. Retrieved from <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/23427/23397> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.09.2025 р.

Стаття прийнята до друку 18.09.2025 р.

УДК 37.035:008:378

DOI: 10.33251/2522-1477-2025-14-61-71

КРАВЦОВ Віталій Олександрович,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки вищої школи
та соціально-гуманітарних дисциплін,
Українська державна льотна академія
e-mail: vit_kravtsov@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4824-2036>**МИХАЙЛІЧЕНКО Ігор Володимирович,**

кандидат педагогічних наук, доцент,
начальник відділу організаційно-стройової,
виховної та психологічної роботи,
Українська державна льотна академія
e-mail: imichaylichenko@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2133-5443>

МЕТОДОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ЯК ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ

***Анотація.** У статті обґрунтовано теоретичні засади інтерпретації сутності та змісту професійної та методологічної культури майбутніх фахівців авіаційної галузі. Акцентовано увагу на сучасних суспільних та професійних вимогах до професійної підготовки майбутніх авіаційних фахівців.*

Досліджено аспекти реалізації в освітньому процесі культурологічного підходу як такого, що визначає освіту як процес неперервного входження особистості в поле культури та формування її як суб'єкта культури, передбачає врахування культурного контексту у вихованні та навчанні, сприяє гуманізації та гуманітаризації освіти, забезпечує її відповідність сучасним соціокультурним умовам.

Визначено, що професійна культура майбутнього фахівця авіації є складовою його загальної культури, складним утворенням у цілісній професійній структурі особистості, що характеризує всю сукупність відносин у сфері професії та відповідний розвиток індивідуальних професійно значущих здібностей, розумових, комунікативних, психологічних та фізичних якостей, ціннісно-мотиваційної сфери, забезпечує високу якість і позитивне ставлення до професійної діяльності.

Досліджено змістовні характеристики професійної культури майбутніх фахівців авіації, обґрунтовано її взаємозв'язок із методологічною культурою.

Обґрунтовано розуміння методологічної культури майбутнього фахівця авіаційної галузі як цілісного багаторівневого і багатокомпонентного утворення у структурі його особистості, що входить до змісту професійної культури, містить філософію професійної діяльності, методологічні знання, володіння методами і методологією наукового пізнання, розумову діяльність в режимі методологічної рефлексії, розвинуті здібності критичного аналізу навколишньої дійсності, систему інтеріоризованих професійних та загальнолюдських цінностей, котрі визначають професійну свідомість і детерміновані властивостями інтегральної індивідуальності.

Проаналізовано змістовні зв'язки між професійною та методологічною культурою на основі структурного, діяльнісного, аксіологічного підходів.

Відзначено важливу роль рефлексивного компонента методологічної культури у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців авіації.

Ключові слова: професійна культура, методологічна культура, майбутні фахівці авіаційної галузі, професійна підготовка, культура, методологія, культурологічний підхід.

KRAVTSOV Vitalii,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Higher School
Pedagogy and Social and Humanitarian Disciplines,
Ukrainian State Flight Academy

e-mail: vit_kravtsov@ukr.net,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4824-2036>

MYKHAILICHENKO Ihor,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Organizational and Drill,
Educational and Psychological Work,
Ukrainian State Flight Academy

e-mail: imichaylichenko@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2133-5443>

METHODOLOGICAL CULTURE AS A CHARACTERISTIC OF THE PROFESSIONAL CULTURE OF FUTURE AVIATION INDUSTRY SPECIALIST

Abstract. *The article reveals the theoretical principles of interpreting the essence and content of the professional and methodological culture of future aviation specialists. Attention is focused on modern social and professional requirements for the future aviation specialists' professional training.*

The aspects of implementing the cultural approach in the educational process are researched. This approach defines education as a process of continuous entry of an individual into the field of culture and its formation as a subject of culture. It also provides for taking into account the cultural context in upbringing and teaching, contributes to the humanization and humanitarianization of education, and ensures its compliance with modern socio-cultural conditions.

It has been determined that the professional culture of a future aviation specialist is a component of his / her general culture, a complex formation in the holistic professional structure of the personality. This characterizes the entire set of relations in the profession and the corresponding development of individual professionally significant abilities, mental, communicative, psychological and physical qualities, value and motivational sphere. This ensures high quality and a positive attitude towards professional activity.

The substantive characteristics of the professional culture of future aviation specialists are studied. Its interaction with methodological culture is substantiated.

The understanding of the methodological culture of future aviation industry specialist as holistic multi-level and multi-component formation in the structure of his / her personality is grounded. This is part of the content of professional culture. It contains the philosophy of professional activity, methodological knowledge, mastery of methods and methodology of scientific knowledge, mental activity in the mode of methodological reflection, developed abilities for critical analysis of the surrounding reality, a system of internalized professional

and universal values. They define professional consciousness and are determined by the properties of integral individuality.

The substantive connections between professional and methodological culture are analyzed based on structural, activity, and axiological approaches.

The important role of the reflective component of methodological culture in the process of professional training of future aviation specialists is noted.

Keywords: *professional culture, methodological culture, future aviation industry specialists, professional training, culture, methodology, cultural approach.*

Постановка проблеми. Курс України на європейську інтеграцію зумовлює реформи усіх сфер суспільного життя, зокрема – у вищій освіті. Крім того, це зумовлює зміни вимог до професійної діяльності та підготовки фахівців різних спеціальностей, у тому числі – майбутніх фахівців авіаційної галузі. Необхідність підвищення якості професійної освіти, нові вимоги до професійної підготовки майбутнього фахівця авіації визначені у ряді державних та міжнародних документів, зокрема: у Законі України «Про вищу освіту» (2021), «Про професійний розвиток працівників» (2012), Національній стратегії сталого розвитку України до 2030 року (2019), Авіаційної транспортної стратегії України на період до 2030 року (2019), Авіаційних правилах України (2019), нормативно-правовій базі ICAO та IATA, Об'єднаних авіаційних вимогах (JAR) тощо.

Вищезазначені вимоги актуалізують необхідність цілісного формування особистості майбутнього фахівця авіаційної галузі, здатного не лише ефективно реалізовувати свої професійні функції, а й демонструвати високий рівень загальнокультурного розвитку, здатність діяти в умовах глобалізованого світу. Це зумовлює необхідність активного впровадження у практику професійної підготовки майбутніх фахівців авіації нових підходів та методів, зокрема – культурологічного підходу.

Крім того, зміна освітньої парадигми, від «освіти на все життя» до «освіти впродовж життя», що відбулася у розвинених країнах світу наприкінці минулого сторіччя, зумовлює необ-

хідність формування у майбутніх фахівців готовності до організації самостійної та самоосвітньої діяльності, до самостійного відбору та оцінки одержаної інформації, розвитку професійного мислення, здатності до аналізу наукової літератури, організації науково-дослідної діяльності, рефлексії процесу та результату власної професійної діяльності.

Аналіз наукової літератури та вищенаведених документів свідчить, що відповідність зазначеним вимогам актуалізує формування у майбутніх фахівців авіаційної галузі професійної та методологічної культури, як важливих особистісно-професійних характеристик, показників високого рівня професіоналізму. Слід відзначити, що незважаючи на зростаючий науковий інтерес до проблеми формування професійної та методологічної культури, їх зміст, структура та механізми інтеграції в професійну підготовку фахівців авіаційної галузі залишаються малодослідженими. Зокрема, потребують узагальнення теоретичні підходи до інтерпретації їхнього змісту, функціонального значення у процесі професійного становлення та умов їхнього ефективного формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійного становлення майбутніх фахівців була висвітлена у працях як вітчизняних (В. Андрущенко, В. Бех, М. Лукашевич, О. Карпенко), так і закордонних (М. Доел, А. Пінкус, Ш. Рамон, Р. Саррі та інші) дослідників. Значна увага при цьому приділяється дослідженню особистісно орієнтованого підходу (праці

М. Артюшиної, І. Бега, А. Маслоу, В. Рибалки, К. Роджерса, С. Сисоєвої, О. Пехоти, В. Франкліна та інших), проблемам реалізації компетентнісного підходу в освіту, психологічним аспектам професійного розвитку особистості, формуванню окремих професійно значущих якостей та характеристик.

Значну увагу питанням розвитку професійних знань і навичок майбутніх фахівців авіаційної галузі приділили В. Асріян, І. Борець, О. Бродова, Д. Гандер, О. Задкова, О. Коваленко, О. Керницький, Г. Лещенко, Р. Макаров, Є. Мілерян, І. Файнман та інших.

Аспекти впровадження культурологічного підходу в освіту висвітлено у працях М. Александрова, В. Андрущенка, В. Кременя, А. Кребера, К. Клаксона, О. Ослера, А. Торквіля, Г. Уайта та інших.

У науково-педагогічній літературі також накопичено значний досвід дослідження особливостей формування професійної культури представників різних професій. Це, насамперед, праці Н. Демченко, І. Зязюна, В. Лозової, Н. Ничкало, С. Сисоєвої, В. Радула, В. Сластьоніна та інших. При цьому найбільше праць присвячено формуванню означеної характеристики у педагогічних та науково-педагогічних працівників.

Слід відзначити, що теоретичні засади формування методологічної культури майбутнього фахівця обґрунтовані у працях відомих вітчизняних учених: С. Гончаренка, О. Лаврентьєвої, В. Кушніра, В. Красівського, В. Масолова, Н. Ничкало, С. Сисоєвої та ін. Серед зарубіжних дослідників ця проблема стала предметом наукового пошуку М. О'Коннора, Ф. Вудфорта, К. Інґекампа, Л. Мейніона, Е. Стоунса, Б. Холмса та ін.

Проте, попри значний інтерес до формування методологічних знань та професійної культури фахівця, в

педагогічній науці недостатньо розробленими є питання щодо ролі і місця методологічної культури у процесі професійного становлення особистості майбутнього фахівця авіаційної галузі.

Метою статті є теоретичне обґрунтування сутності та змістовних характеристик методологічної культури як важливої характеристики професійної культури майбутніх фахівців авіаційної галузі.

Виклад основного матеріалу. Слід відзначити, що цивільна авіація відноситься до галузей з особливими умовами організації діяльності, які зумовлюються такими факторами, як: підвищена відповідальність за результати праці, значні вимоги до рівня професійних знань, умінь та навичок, висока відповідальність при прийнятті рішень в умовах дефіциту часу, тощо.

Розглядаючи становлення фахівця авіаційної галузі як неперервний цілеспрямований процес цілісного розвитку його особистості під впливом освітнього процесу, соціальних факторів та власної соціальної та навчальної активності, слід зазначити, що по мірі становлення особистості зростає інтегрованість її соціальної та психолого-педагогічної організації, посилюється взаємозв'язок різних якостей та характеристик, накопичуються нові потенції розвитку та самореалізації. Основним же джерелом професійного становлення є протиріччя між досягнутим рівнем розвитку особистості та вимогами, які висуває професійна діяльність та професійне соціокультурне середовище до системи знань, умінь та навичок а також – рівня загальнокультурного розвитку майбутнього фахівця авіації. Що, на думку Н. Демченко, зумовлює реалізацію у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців авіації культурологічного підходу в якості одного з пріоритетних [3, с. 31].

Зауважимо, що культурологічний підхід в педагогіці традиційно визначається як система поглядів, що інтерпретує освіту як процес неперервного входження особистості в поле культури та формування її як суб'єкта культури. Він передбачає врахування культурного контексту у вихованні та навчанні, сприяє гуманізації та гуманітаризації освіти, забезпечує її відповідність сучасним соціокультурним умовам. На думку В. Гриньової, культурологічний підхід – це вивчення світу людини в контексті її культурного існування, в аспекті того, чим цей світ є для людини, яким сенсом він для нього наповнений, це розгляд культурного наповнення соціальної реальності культурних програм, що склалися й складаються, утверджують себе в досвіді практичної діяльності людей [2].

Ми враховуємо думку Ю. Бойчука, який у сутності культурологічного підходу вбачає вивчення світу людини в контексті її культурного існування, в аспекті того, чим світ є для людини, яким сенсом він для неї наповнений. Людина містить у собі частину культури і розвивається на основі засвоєної нею культури; при цьому людина вносить у неї принципово нові положення, стає творцем нових елементів культури. Таким чином, освоєння культури як системи цінностей є розвитком самої людини та її становлення як творчої особистості [1, с. 16].

Дійсно, якщо враховувати відому концепцію систем соціальної дії Т. Парсонса, то соціальний рівень культури складається з таких компонентів: систем виробництва та відтворення культурних зразків, системи соціокультурної презентації (механізм обміну лояльностями між членами колективу), системи соціокультурної регуляції (механізми підтримання нормативного порядку і зняття напруги між членами колективу). Крім того, слід виокремити такі важливі

соціальні функції культури, як функції консервації, трансляції та соціалізації.

В Українському педагогічному словнику за редакцією С. Гончаренка категорія культура (від лат. *cultura* – виховання, освіта, розвиток) розуміється як «сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності. У вузькому розумінні культура – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецької), а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування (школи, вузи, клуби, музеї, театри, творчі спілки, товариства тощо). Водночас під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльністю» [10, с. 182].

Отже, культура – це своєрідна «надбудова» над діяльністю людей в конкретно-історичному соціумі, котра концентрує в собі їх сукупні досягнення. Як метасистема культура може функціонувати одночасно як тип соціальної пам'яті, що включає форми соціального безсвідомого (колективні уявлення і символічні значення), способи трансляції соціального досвіду (традиції, звичаї і ритуали), способи соціалізації особистості (цінності, норми, правила) і атрибути особистісного розвитку.

Загалом розрізняють культуру як поняття описове, і як поняття, що пояснює. У першому випадку під культурою розуміють історично виниклі селективні процеси, котрі спрямовують дії та реакції людей за допомогою внутрішніх та зовнішніх стимулів.

Культура як пояснювальне поняття характеризує поведінку людини, яка належить до певної соціальної чи соціально-професійної групи (фахівці

авіаційної галузі). Таке трактування культури корисне для аналізу дій людей (окремих індивідів і груп) та способів їхньої поведінки, передусім – у контексті професійної діяльності. Тобто, професійна культура – це історично сформована система явних і прихованих способів поведінки в житті, котра має тенденції поділятися всіма або спеціально призначеними для цього членами групи.

Ми враховуємо думку І. Сабатовської, що у межах загальної культури особистості особливу роль відіграє її професійна культура, яка розглядається як об'єкт наукового аналізу, та як чинник, що дає змогу глибше зрозуміти поведінку фахівців у професійному середовищі, зокрема на етапі професійного становлення. Майбутні фахівці, які готуються до виконання складних професійних завдань, мають володіти не лише фаховими знаннями й уміннями, а й відзначатися широким світоглядом, ерудицією та високим рівнем загальної культури, що відповідає викликам сучасного суспільства. Це зумовлює необхідність критичного переосмислення існуючих підходів до трактування поняття професійної культури, уточнення його змістових характеристик та узгодження різних наукових позицій у цьому контексті [7].

Як зазначають І. Сабатовська та Т. Спіріна, професійна культура розглядається як соціокультурний феномен, що має власну внутрішню логіку становлення й розвитку. Вона формується під впливом низки чинників. Насамперед, професійна культура є колективною цінністю, спільною для певної професійної спільноти, її не створюють миттєво чи ізольовано, вона передається від попередніх поколінь як частина професійної традиції. Крім того, вона має нормативний характер: особа, що приєднується до професійного середовища, змушена приймати притаманні

йому стандарти, цінності та поведінкові моделі.

У своїй дисертації Н. Демченко, досліджуючи професійну культуру інженерів авіаційної галузі визначає професійну культуру майбутнього фахівця як багатовекторне явище у полікультурному просторі, зміст якої обов'язково враховує суб'єктивний досвід особистості, а саме, її ціннісні орієнтації, когнітивну мобільність та морально-вольові якості; певну ступінь оволодіння професією; як соціально-культурне явище, що має складну структуру, котра включає предмет, засоби для вирішення професійних завдань і результат професійної діяльності [3, с. 33].

Вважаємо, вважаємо, що професійна культура майбутнього фахівця авіації є складовою його загальної культури, складним утворенням у цілісній професійній структурі особистості, що характеризує всю сукупність відносин у сфері професії та відповідний розвиток індивідуальних професійно значущих здібностей, розумових, комунікативних, психологічних та фізичних якостей, ціннісно-мотиваційної сфери, забезпечує високу якість і позитивне ставлення до професійної діяльності.

Ми враховуємо думку В. Семиченко, яка виділяє такі компоненти професійної культури, як: формування наукового світогляду, оволодіння складними прийомами роботи, професіоналізацію мислення, формування індивідуального стилю діяльності, оптимізацію індивідуальної системи життєвих та професійних цінностей, засвоєння творчого підходу до вирішення пізнавальних і практичних завдань, формування стійкої професійної позиції тощо [8].

Ми враховуємо думку В. Шапара, який зазначає, що «світогляд – це система поглядів на об'єктивний світ та місце в ньому людини, на ставлення

людини до навколишньої дійсності та до самої себе, а також зумовлені цими поглядами основні життєві позиції людей, їхні переконання, ідеали, принципи пізнання та діяльності, ціннісні орієнтації» [11, с. 456]. Відповідно, формування наукового та професійного світогляду, а також професіоналізація мислення майбутнього фахівця авіаційної галузі неможливе без засвоєння усієї сукупності методологічних знань, які, у свою чергу складають змістовну основу методологічної культури.

Зауважимо, що у філософських словниках поняття «методологія» має два значення: 1) сукупність пізнавальних засобів, методів, прийомів, що використовуються у будь-якій науці; 2) галузь знання, що вивчає засоби, передумови й принципи організації пізнавальної й практично-перетворюючої діяльності. В Українському педагогічному словнику методологія розглядається як: 1) сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в якійсь науці. 2) Вчення про методи пізнання та перетворення дійсності [10, с. 207].

Узагальнюючи результати наукових досліджень відомих методологів С. Гончаренка, Н. Ничкало, О. Сухомлинської та ін. можна дійти висновку, що у сучасній науці методологія розуміється у вузькому і широкому значеннях. У широкому значенні методологія – це сукупність найбільш загальних, перш за все світоглядних, принципів в їх застосуванні до розв'язання складних теоретичних і практичних задач, світоглядна позиція дослідника. Разом з тим, це і вчення про методи пізнання, що обґрунтовує початкові принципи і способи їх конкретного застосування в пізнавальній і практичній діяльності. Методологія у вузькому значенні – це вчення про методи наукового дослідження.

У структурі методологічного знання як правило виокремлюють чотири рівні: філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий і технологічний.

Зміст філософського рівня методології складають загальні принципи пізнання і категоріальний апарат науки в цілому. При цьому методологічні функції виконує вся система філософського знання.

Зміст загальнонаукової методології утворюють теоретичні концепції (теоретичні підходи), які використовуються всіма або більшістю наукових дисциплін.

Конкретно-наукова методологія – це сукупність методів, принципів дослідження і процедур, які використовуються тією або іншою спеціальною науковою дисципліною. Методологія конкретної науки включає як проблеми, специфічні для наукового пізнання в даній галузі, такі, наприклад, як проблеми системного підходу або моделювання в педагогічних дослідженнях.

Зміст технологічної методології визначають методика і техніка дослідження, тобто набір процедур, що забезпечують отримання достовірного емпіричного матеріалу та його первинну обробку, після якої він може включатися в масив наукового знання. На цьому рівні методологічного знання мають чітко виражений нормативний характер.

Всі рівні методології утворюють складну систему, між ними існує певна супідрядність. При цьому філософський рівень виступає як змістовна основа будь-якого методологічного знання, визначає світоглядні підходи до процесу пізнання і перетворення дійсності.

Слід відзначити, що у традиційному уявленні методологічна культура розуміється як культура наукової діяльності. При цьому науковці виходять з того, що майбутній фахівець має насамперед вміти самостійно конструювати процес власної освітньої та

самоосвітньої діяльності: ставити мету, формулювати завдання, гіпотезу, застосовувати адекватні методи тощо.

У межах філософського підходу методологічна культура визначається через перелік певних якісних, як правило зовнішніх, мінливих показників та механізмів їх прояву в професійно-педагогічній діяльності чи в окремих її аспектах; як деяка конструкція, що «сама-в собі-себе-показує».

На думку О. Лаврентьєвої, методологічна культура вчителя виходить із певної педагогічної філософії, представленої в його педагогічній концепції як системі основних педагогічних ідей і принципів, що визначають педагогічний світогляд, цілі й зміст діяльності вчителя. В основі такої концепції лежить система уявлень щодо сутності людини, її призначення, місця й ролі професійної освіти в її становленні, а також стосовно цілей і завдань педагогічної діяльності загалом і власної зокрема. Ці концептуальні ідеї, розпредметнені методологічною культурою, стають інтегрованими особистісними переконаннями, тобто закладеними в фундамент професійної діяльності диспозиціями педагога [4].

На основі аналізу наукової літератури методологічну культуру майбутнього фахівця авіації ми розглядаємо як цілісне багаторівневе і багатокомпонентне утворення у структурі його особистості, що входить до змісту професійної культури, містить філософію професійної діяльності, методологічні знання, володіння методами і методологією наукового пізнання, розумову діяльність в режимі методологічної рефлексії, розвинуті здібності критичного аналізу навколишньої дійсності, систему інтеріоризованих професійних та загальнолюдських цінностей, котрі визначають професійну свідомість і детерміновані властивостями інтегрованої індивідуальності.

Загалом у педагогічній науці домінують два підходи до інтерпретації культури: діяльнісний та аксіологічний.

Враховуючи положення діяльнісного підходу, як основоположного у теорії професійного становлення особистості, доречно розглядати професійну діяльність сутністю буття людини (як суб'єкта) у сфері професії. У цьому контексті, безумовно, процес становлення методологічної культури слід інтерпретувати як складову процесу формування професійної культури майбутнього фахівця авіації (як новоутворення, що, на нашу думку, найбільш повно характеризує інтеріоризацію особистістю системи професійно важливих знань, умінь, навичок, установок, традицій, цінностей, атрибутів тощо та пов'язаний з цим особистісний розвиток).

Оскільки оснащення вчителя засобами саморозвитку пов'язано з адекватним теоретичним розумінням організованості його самосвідомості, визначеного на основі категорії культуротворюючої дії, слід, на нашу думку, розглядати професійний розвиток у контексті культурно-значеннєвої реальності, тобто – як обумовлене взаємодією простору освітнього простору і культурного простору.

Аксіологічний підхід заснований на тлумаченні змісту культури через категорію цінностей. Зокрема, С. Франк вважає, що культура є сукупністю здійснених в суспільно-історичному житті об'єктивних цінностей. У цьому сенсі культура виступає як вищий вимір одухотвореності й олюдненості природних і соціальних умов життя і людських стосунків, практичної реалізації загальнолюдських і духовних цінностей у людській діяльності та стосунках.

Отже, однією з провідних характеристик методологічної та професійної культури майбутнього працівника авіаційної галузі є спрямованість (система

цінностей), яка представлена у вигляді блоку цілей і його критеріїв. Серед останніх слід виділити три критерії: усвідомленість цінностей і ставлення до них; дії по виборі цінностей; реалізація їх як особистісних цілей діяльності.

Саме у вигляді цінностей людина сприймає культурні феномени, формує на їхній основі власну світоглядну (загальну) культуру і здійснює вплив на соціальну культуру (субкультуру). Оскільки головним способом сприйняття і відтворення цінностей є професійна діяльність, аксіологічний зміст професійної культури майбутнього фахівця авіаційної галузі слід пов'язувати насамперед із цінностями професійної діяльності, розглядати їх як значення, мету і як принципи поведінки.

Вважаємо, що особистість майбутнього авіаційного фахівця сприймає сформовані у межах певної професійної культури цінності та основні смисли і норми й визначає на їхній основі напрямки своєї громадської та професійної діяльності.

Ми інтерпретуємо ціннісні орієнтації як інтегративне особистісне утворення, що поєднує когнітивні, емоційні та мотиваційні складові і виступає основою для вироблення свідомого ставлення до соціальних, професійних та громадянських обов'язків. Ця категорія набуває особливої уваги у процесі професійної підготовки фахівців авіаційної галузі, оскільки саме ціннісна основа дозволяє майбутнім фахівцям орієнтуватися в складному соціокультурному середовищі, приймати відповідальні рішення та дотримуватись етичних норм у професійній діяльності.

Методологічна культура також характеризується діяльнісно-операційним блоком за наступними критеріями: усвідомлення системи принципів, способів організації і побудови теоретичної та практичної діяльності; ставлення до способів діяльності в цілому; факт

реалізації способів професійної діяльності на основі останніх досягнень методології.

Т. Глушман характеризує діяльнісний компонент як такий, що розуміє під собою уміння практично використовувати набуті теоретичні знання, дотримання морально-етичних норм у суспільстві та професійній діяльності, здійснення самоаналізу власної професійної діяльності та розвитку професійної культури, знаходження шляхів до самовдосконалення та реалізації потреб самоактуалізації в професії.

Ми враховуємо думку С. Сисоєвої, що у сучасному суспільстві здобувач вищої освіти має володіти низкою ключових якостей, які дозволяють йому адаптуватися до динамічних змін та забезпечити успішну професійну й особистісну реалізацію. Майбутній фахівець має бути здатним самостійно шукати необхідні знання, опановувати нові навички та застосовувати їх для вирішення проблем у різних життєвих ситуаціях. Він має вміти критично оцінювати реальні труднощі, шукати шляхи їхнього подолання та генерувати нові ідеї. Ефективна робота з інформацією передбачає вміння збирати факти, аналізувати їх, формулювати гіпотези, узагальнювати дані та пропонувати аргументовані рішення. Отже, майбутній фахівець має постійно працювати над самовдосконаленням, розвитком інтелекту, підвищенням культурного рівня та вдосконаленням своїх здібностей [6, с. 232].

У контексті підготовки майбутніх фахівців авіації ці уміння передбачають не лише опанування професійно значущих знань, а й здатність до саморефлексії, цілеспрямованого самовиховання, адаптації до умов високої відповідальності та динамічних змін, які притаманні авіаційній сфері. Розвиток такого уміння забезпечує інтеграцію теоретичних знань із практичним до-

свідом, сприяє становленню особистості, здатної до професійного самовдосконалення, що й становить сутність методологічної культури.

У контексті професійної підготовки майбутніх фахівців авіації рефлексивний компонент методологічної культури відіграє провідну роль, оскільки ґрунтується на принципах самопізнання, самовдосконалення, самоорганізації, саморегуляції та самореалізації. Самопізнання дозволяє здобувачам освіти об'єктивно оцінювати власні професійні здібності, потенціал і обмеження, що створює основу для ефективної самоорганізації. У свою чергу, самоорганізація передбачає упорядкування та мобілізацію внутрішніх ресурсів, необхідних для конструктивного планування навчальної та професійної діяльності, прийняття обґрунтованих рішень у складних ситуаціях, а також забезпечення особистої відповідальності за їх реалізацію.

Висновки. У результаті теоретичного аналізу й узагальнення наукових підходів встановлено, що методологічна культура є важливою характеристикою професійної культури майбутніх фахівців авіаційної галузі. Вона виступає змістовною основою формування професійного світогляду, професійного мислення, сприяє розвитку ціннісно-мотиваційного компонента, забезпечує розвиток професійної рефлексії та саморозвитку особистості.

Отже, не претендуючи на повноту й вичерпність висвітлення даної проблеми в межах цієї статті, слід констатувати, що професійна та методологічна культура є важливими елементами професіоналізму майбутнього фахівця авіаційної галузі, корелюються з ефективністю процесів професійного становлення та професійної підготовки, визначають адекватність сприйняття ним професійної дійсності, спроможність до само-

організації професійної діяльності на наукових засадах, здатність до самоаналізу й самореалізації в професії.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у теоретичному обґрунтуванні умов формування професійної та методологічної культури майбутнього фахівця авіаційної галузі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бойчук Ю. Д. Культурологічний і аксіологічний підходи до формування еколого-валеологічної культури студентів педагогічних навчальних закладів. *Вісник НТУУ «КПІ»*. 2009. № 3. (Серія «Філософія. Психологія. Педагогіка»). С. 121–125.
2. Гриньова В. М. Культурологічний підхід. Наукові підходи до педагогічних досліджень / Кол. Монографія за заг. ред. В. І. Лозової. Харків: Апостроф, 2012. С. 81–126.
3. Демченко Н. І. Розвиток професійної культури інженерів авіаційної галузі у післядипломній освіті : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2021. 295 с.
4. Лаврентьєва О. О. Методологічна культура вчителя: у пошуках концептів професійної діяльності. *Теорія і практика професійного становлення особистості в соціокультурному просторі: монографія*. Дніпропетровськ: Акцент, 2014. С. 170–185.
5. Марченко О. Г. Професійна культура фахівця як соціально-професійний феномен. *Теорія і методика професійної освіти*. Випуск 58. Том 1. 2023. С. 161–165.
6. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: монографія. / за ред. С. О. Сисоєвої. Київ: ВІПОЛ, 2001. С. 232–233.
7. Сабатовська І. С. Професійна культура особистості: структура та критерії вимірювання. URL: [http:// www.contact.com/20110531/so_sabat.htm](http://www.contact.com/20110531/so_sabat.htm).
8. Семиченко В. А. Проблеми і пріоритети професійної підготовки. *Педагогічний дискурс*. 2007. Вип. 1. С. 119–127.

9. Соціологія: Короткий енциклопедичний словник / за ред. В. І. Воловича. Київ: Український Центр духовної культури, 1998. 736 с.
10. Український педагогічний словник / за ред. С. У. Гончаренка. Київ, 1997. 376 с.
11. Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.

REFERENCES:

1. Boychuk YU.D. (2009). Kul'turolohichnyy i aksiologichnyy pidkhody do formuvannya ekoloho-valeolohichnoyi kul'tury studentiv pedahohichnykh navchal'nykh zakladiv. [Culturological and axiological approaches to the formation of ecological and value-based culture of students of pedagogical educational institutions]. Visnyk NTUU «KPI» – Bulletin of NTUU «KPI». Kyiv, Issue. 3. pp. 121-125. [in Ukrainian].
2. Hryn'ova V.M. (2012). Kul'turolohichnyy pidkhid. Naukovi pidkhody do pedahohichnykh doslidzen'. [Culturological approach. Scientific approaches to pedagogical research]. Kolektyvna monohrafiya za zah. red. V.I.Lofovoyi. [Collective monograph edited by V.I. Lofova]. Kharkiv [in Ukrainian].
3. Demchenko N.I. (2021). Rozvytok profesiynoyi kul'tury inzheneriv avia-tsinyoi haluzi u pislyadyplomnij osviti. [Development of professional culture of aviation industry engineers in postgraduate education] (Candidate's thesis, specialty 13.00.04). Kyiv.[in Ukrainian].
4. Lavrent'yeva O.O. (2014) Metodolohichna kul'tura vchytelya: u poshukakh kontseptiv profesiynoyi diyal'nosti. [Methodological culture of a teacher: in search of concepts of professional activity]. Teoriya i praktyka profesiynoho stanovlennya osobystosti v sotsiokul'turnomu prostori: monohrafiya. Theory and practice of professional development of personality in socio-cultural space: monograph. Dnepropetrovsk: Accent. [in Ukrainian].
5. Marchenko, O. H. (2023). Profesiyna kul'tura fakhivtsya yak sotsial'no-profesiynny fenomen. [Professional culture of a specialist as a socio-professional phenomenon]. Teoriya i metodyka profesiynoyi osvity [Theory and Methods of Vocational Education], 58(1), 161–165 [in Ukrainian].
6. Pedahohichni tekhnolohiyi u neperervnij profesiynij osviti: monohrafiya. [Pedagogical technologies in continuing professional education: monograph] / za red. S.O. Sysoyevoyi/ [under the editorship S.O. Sysoeva]. Kyiv.[in Ukrainian].
7. Sabatovska, I. S. (2011). Profesijna kul'tura osobystosti: struktura ta kryterii vymirjuvannja [Professional culture of personality: Structure and evaluation criteria]. Retrieved May 12, 2025, from http://www.confcontact.com/20110531/so_sabat.htm [in Ukrainian].
8. Semychenko V.A. (2007). Problemy i priorityty profesiynoyi pidhotovky. [Problems and priorities of professional training]. Pedahohichnyy diskurs [Pedagogical discourse]. Issue. 1. pp. 119–127. [in Ukrainian].
9. Volovich, V. I. (1998). Sociologija: Korotkij enciklopedichnij slovnik [Sociology: Shortencyclopedia dictionary]. Kiiv : Ukraïns'kij Centr duhovnoï kul'turi. [in Ukrainian].
10. Ukrayins'kyy pedahohichnyy slovnyk / za red. Honcharenka S. U. (1997). [Ukrainian pedagogical dictionary / ed. Goncharenko S.U]. Kyiv. [in Ukrainian].
11. Shapar V.B. (2004). Psykholohichnyy tлумachnyy slovnyk. [Psychological explanatory dictionary]. Kharkiv [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 06.09.2025 р.
Стаття прийнята до друку 18.09.2025 р.*

КУЗЮТИЧЕВ Сергій Геннадійович,
аспірант (здобувач третього освітньо-наукового рівня),
Українська державна льотна академія
e-mail: kuzik.633@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-4088-6040>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНА ТЕХНОЛОГІЯ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

***Анотація.** У статті презентовано організаційно-методичну технологію підготовки до професійної самореалізації майбутніх викладачів вищої школи в умовах дистанційного навчання. Обґрунтовано тривимірну модель самореалізації, яка охоплює: професійно-цифрові компетентності (володіння освітніми технологіями, цифровий педагогічний дизайн, онлайн-оцінювання, модерація взаємодії, етика та безпека); емоційно-соціальне ставлення (емоційна стабільність, емпатія, конструктивний зворотний зв'язок, комунікативний імідж, академічна етика); прагнення до самовдосконалення (мотивація, рефлексія, індивідуальна освітня траєкторія, самоорганізація, перенесення інновацій у курс).*

Кожна складова операціоналізована через конкретні фактори впливу та інструменти оцінювання (самозвітні опитувальники, експертні карти спостереження занять/записів, чек-листи якості LMS-курсу, аналіз цифрових артефактів, рефлексивні журнали, портфоліо сертифікацій). Запропоновано рубрикування (шкала 0–3) та інтегральну інтерпретацію за складовими, що дозволяє моніторити динаміку сформованості самореалізації у здобувачів другого (магістерського) рівня. Показано узгодженість моделі з організаційними та методичними умовами підготовки у закладі вищої освіти: інституційні політики розвитку цифрових компетентностей і академічної доброчесності; стандарти якості дистанційного курсу (структура, результати навчання, регулярний формувальний зворотний зв'язок); менторські/інтерв'їзійні формати; аналітика LMS; інклюзивний дизайн (UDL). Емпіричні відповіді магістрів (суб'єктивна готовність до цифрових технологій, запит на безперервне навчання, труднощі з проектуванням оцінювання та підтриманням взаємодії, потреба в рефлексії) зіставлено з відповідними педагогічними рішеннями: практикоорієнтовані тренінги з цифрового педагогічного дизайну; індивідуальні освітні траєкторії; гейміфікація та активні методи; структуровані курси з прозорими рубриками; рефлексивні практики (щоденник, інтерв'їзія, менторство). Підкреслено, що професійна самореалізація викладача в добу цифрової трансформації є системною характеристикою освітнього середовища, яка виникає на перетині інституційних політик, методичних рішень і особистісно-професійних ресурсів педагога.

Практична значущість технології полягає у можливості її безпосереднього застосування в аспірантурі та програмах підвищення кваліфікації як дорожньої карти для побудови індивідуальних освітніх траєкторій, стандартизації дистанційних курсів та розбудови інклюзивного, етично вмотивованого цифрового середовища.

Ключові слова: самореалізація викладача, дистанційне навчання, цифрові компетентності, емоційна стабільність, комунікативний імідж, рефлексія, індивідуальна освітня траєкторія, самоорганізація, методичні умови, організаційні умови.

KUZIUTICHEV Serhii,
PhD student (third-cycle),
Ukrainian State Flight Academy
e-mail: kuzik.633@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-4088-6040>

AN ORGANIZATIONAL-AND-METHODICAL TECHNOLOGY FOR PREPARING FUTURE UNIVERSITY TEACHERS FOR SELF-REALIZATION IN DISTANCE EDUCATION: MODEL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS

Abstract. The paper presents an organizational-and-methodical technology for preparing future university teachers for professional self-realization under distance education. A three-dimensional model is substantiated, including: (1) professional-digital competences (educational technologies, digital instructional design, online assessment, moderation of interaction, ethics and safety); (2) emotional-social stance (emotional stability, empathy, constructive feedback, communicative image, academic ethics); (3) striving for self-development (motivation, reflection, individual learning trajectory, self-organization, transfer of innovations into one's course). Each dimension is operationalized via concrete factors and measurement tools (self-report questionnaires, expert observation checklists, LMS course quality lists, analysis of digital artefacts, reflective journals, certification portfolios). A 0–3 rubric and integral per-dimension interpretation enable monitoring the dynamics of self-realization formation among master's students. The model is aligned with organizational and methodical conditions in higher education institutions: institutional policies on digital competence development and academic integrity; quality standards for distance courses (structure, learning outcomes, formative feedback); mentoring and intervision formats; LMS analytics; inclusive design (UDL). Survey responses (subjective readiness for digital technologies, demand for lifelong learning, difficulties in designing assessment and sustaining interaction, need for reflection) are mapped onto pedagogical solutions: practiceoriented training in digital instructional design; individual learning trajectories; gamification and active methods; structured courses with transparent rubrics; reflective practices (journaling, intervision, mentoring). Professional self-realization in the era of digital transformation emerges as a systemic property of the educational environment, at the intersection of institutional policies, methodical decisions, and teachers' personal-professional resources. The technology has practical value for doctoral training and professional development programs as a roadmap for building individual learning trajectories, standardizing distance courses, and shaping an inclusive and ethically grounded digital environment.

Keywords: teacher self-realization, distance education, digital competences, emotional stability, communicative image, reflection, individual learning trajectory, self-organization, methodical conditions, organizational conditions.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Останнє десятиліття позначене стрімкою цифровою трансформацією вищої освіти, що радикально змінює як роль викладача, так і самі механізми організації навчання. Якщо раніше цифрові інструменти виконували допоміжну функцію, то нині вони задають логіку курсу: від проєктування результатів навчання та вибору методів

оцінювання до підтримання «присутності» викладача в онлайн-овому середовищі та модерації взаємодії здобувачів. За цих умов виникає потреба у моделях підготовки, які не обмежуються освоєнням платформ і сервісів, а інтегрують щонайменше три взаємопов'язані виміри професійної діяльності викладача: (1) цифрову компетентність як здатність педагогічно доцільно застосовувати техно-

логії й проєктувати цифрове освітнє середовище; (2) емоційно-соціальну взаємодію, що охоплює емпатію, підтримувальну комунікацію, академічну етику та культуру зворотного зв'язку; (3) здатність до саморозвитку й самоорганізації, включно з рефлексією, індивідуальними освітніми траєкторіями та перенесенням педагогічних інновацій у власну практику.

Проблемність ситуації посилюється кількома системними розривами. По-перше, підготовка викладачів часто має інструментально-технічний ухил і недостатньо операціоналізує педагогічний дизайн, інклюзію (UDL), академічну доброчесність та безпеку даних. По-друге, емоційний і комунікативний аспекти дистанційної взаємодії залишаються периферійними у програмах розвитку, хоча саме вони визначають стійкість мотивації та якість навчального досвіду у віртуальній аудиторії. По-третє, відсутні узгоджені механізми моніторингу готовності до самореалізації: на практиці переважають фрагментарні самооцінки без аналізу артефактів курсу, спостережень та метрик взаємодії. В українському контексті додатковими викликами є гібридизація освітніх процесів, нерівність доступу до ресурсів, підвищені етичні ризики й потреба узгодження з нормативними вимогами професійного стандарту викладача ЗВО. У сукупності це формує запит не просто на підвищення кваліфікації, а на організаційно-методичну технологію, здатну поєднати інституційні політики (стандарти якості дистанційного курсу, сервіси підтримки, спільноти практики) з конкретними методичними рішеннями на рівні курсу та індивідуальними траєкторіями розвитку викладача.

Таким чином, постає науково-практична проблема: як сконструювати цілісну модель підготовки до професійної самореалізації викладача в дистанційному середовищі, яка б одно-

часно (а) інтегрувала цифрові, емоційно-соціальні та саморозвивальні компоненти; (б) була операціоналізована через прозорі критерії, показники й інструменти оцінювання; (в) спиралася на реальні запити та труднощі майбутніх викладачів; (г) узгоджувалася з організаційними можливостями ЗВО. У дослідженні ми розгортаємо системне бачення цієї проблематики, спираючись на сучасні концепції дистанційної освіти, комунікативно-когнітивні моделі онлайн-навчання та вітчизняні напрацювання щодо самоорганізації, професійної готовності й умов самореалізації викладача.

Системне бачення дистанційної освіти переконливо окреслили М. Мур і Г. Кірслі; у вимірі колаборативного пізнання й соціального конструювання знань ключовою стала «спільнота запити» Д. Гаррісона, Т. Андерсона та В. Арчера; логіку модерації й фасилітації онлайн-взаємодії концептуалізувала Г. Салмон. В українському контексті проблема підготовки до професійної самореалізації майбутніх викладачів поглиблюється результатами досліджень готовності до самореалізації (О. Філоненко), самоорганізації у професійній діяльності (Н. Миرونчук), особистісно-діяльнісного підходу до професійної самореалізації НПП (О. Отич), а також організаційно-соціальних чинників професійної реалізації педагога (Л. Біла).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Системний підхід до дистанційної освіти, представлений М. Муром і Г. Кірслі [1], у поєднанні з теорією «спільноти запити» Д. Гаррісона, Т. Андерсона та В. Арчера та концепцією e-moderation Г. Салмон формує методологічний каркас інтегрованих рішень у викладанні. Узагальнення емпіричних даних щодо ефективних онлайн-практик (Б. Мінз та ін.) підтримує необхідність формування оцінювання, структурованих курсів та активних методів взаємодії [2, 3]. У вітчизняному полі досліджень увага

зосереджується на формуванні готовності до професійної самореалізації (О. Філоненко), основах професійної самоорганізації (Н. МIRONЧУК. [5]), особистісно-діяльнісних механізмах професійної самореалізації науково-педагогічних працівників (О. Отич), інституційних та етичних умовах освітнього процесу (Л. Біла, Т. Тернавська, О. Данилко) [7, 8]. Сукупність цих напрацювань обґрунтовує потребу в організаційно-методичній технології, спеціально зорієнтованій на підтримку самореалізації викладача в умовах дистанційного навчання.

Мета статті. Теоретично обґрунтувати й представити організаційно-методичну технологію самореалізації майбутніх викладачів вищої школи в умовах дистанційного навчання; описати її структуру (модель і два модулі – організаційний та методичний), інструменти та процедури оцінювання

готовності; зіставити елементи технології з емпіричними відповідями здобувачів другого (магістерського) рівня.

Виклад основного матеріалу дослідження. Запропонована технологія спирається на тривимірну модель самореалізації, що інтегрує: професійно-цифрові компетентності, емоційно-соціальне ставлення та прагнення до самовдосконалення. Для кожної складової визначено фактори впливу і методики оцінювання; дані збираються через самозвіти, експертні спостереження та аналіз артефактів (LMS, плани занять, цифрові матеріали). Запроваджено рубрикування (шкала 0–3) і інтегральну інтерпретацію за складовими, що відповідає системному баченню дистанційної освіти – [1] та принципам поєднання когнітивної, соціальної й викладацької присутності – [2], модерування онлайн-взаємодії – [3].

Таблиця 1

Структура та інструментарій організаційно-методичної технології самореалізації (діагностичний блок)

Складова	Ключові фактори впливу	Методики/інструменти
Професійно-цифрові компетентності	володіння LMS/відеоплатформами; цифровий педагогічний дизайн; онлайн-оцінювання та аналітика; етика і безпека	чек-лист якості курсу; експертна карта спостереження; самооцінка типу DigCompEdu; аналіз цифрового портфоліо
Емоційно-соціальне ставлення	емоційна саморегуляція; емпатія; конструктивний зворотний зв'язок; комунікативний імідж; академічна етика	спостережні листи занять/записів; аналіз комунікацій у LMS; опитування студентів; кейс-аналіз
Прагнення до самовдосконалення	ІОТ (індивідуальна освітня траєкторія); регулярна рефлексія; тайм-менеджмент; освітня мобільність; перенесення інновацій у курс	аналіз портфоліо/сертифікатів; чек-лист SMART/OKR; карта прогресу ІОТ; рефлексивні звіти

Організаційний модуль технології. Організаційний рівень задає рамки, у яких розгортаються індивідуальні зусилля викладача. Інституційний рівень: політики розвитку цифрових компетентностей, академічної доброчесності й інклюзивності; менторство, інтервізії, спільноти практики; стандарти якості дистанційних курсів – [10]. Процесуальний рівень (курс/кафедра/програма): стандарти якості дистанційного курсу (структура, результати навчання, методи

оцінювання, регулярність зворотного зв'язку); календарне планування з прозорими рубриками та гнучкими освітніми траєкторіями; інструменти моніторингу (аналітика LMS, опитування студентів, огляд курсів) – [4]. Індивідуальний рівень: персональні ІОТ і щорічні плани розвитку; рефлексивні практики (щоденник, after-action review, взаємоспостереження); формування комунікативного іміджу та культури емоційної взаємодії в онлайні – [5], [6], [9].

Методичний модуль технології.

Методичні умови – це конкретні педагогічні рішення, що безпосередньо трансформують практику викладання. Їх релевантність перевірено шляхом зіставлення з емпіричними відповідями респондентів (магістрантів – майбутніх викладачів).

Узагальнені пари «відповідь → компонент(и) умови»:

- Суб'єктивна готовність до цифрових технологій поєднується з труднощами **проектування занять та оцінювання** → практикоорієнтовані тренінги з цифрового педагогічного дизайну (LMS, вебінари, інструменти оцінювання та аналітики).

- **Висока згода з потребою безперервного навчання** → індивідуальні освітні траєкторії (МООС / сертифікації, менторство, спільноти).

- **Ключові навички:** здатність учитися, технічна грамотність, комунікація, креативність → модульне навчання з інтеграцією адаптивних, цифрових, комунікативних та інноваційних компетентностей; кейси, мікронавчання.

- **Виклики:** низька мотивація студентів, технічні труднощі, брак «живої» взаємодії, складність оцінювання → активні методи, гейміфікація,

формувальне оцінювання, емоційно підтримуюча комунікація.

- **Мотиватори студентів:** регулярний фідбек, інтерактив, чіткі очікування → структурований дистанційний курс із запланованим фідбеком, дедлайнами, прозорими рубриками.

- **Інклюзивність:** адаптація матеріалів, доступність ресурсів, культура поваги, асистивні технології → *UDL*, диференціація завдань, доступний мультимедійний контент.

- **Нечітке розуміння «самореалізації»** → рефлексивні практики (щоденник, інтерв'ї, менторство); ознайомлення з моделями професійного зростання.

- **Найчастіше інструменти:** Zoom / Meet, Moodle, Classroom → практичні модулі з проектування занять на цих платформах (кейси, тести, канали зворотного зв'язку).

- **Запит на адміністрування курсів (Moodle, Classroom)** → навчання педагогічному дизайну: структура, оцінювання, персоналізація траєкторій.

- **Недостатня цифрова компетентність частини респондентів** → діагностика цифрової грамотності та індивідуальні програми розвитку з урахуванням старту.

Таблиця 2

Матриця узгодження емпіричних відповідей із рішеннями технології та їхнім теоретичним підґрунтям

Висновки з анкетування (відповіді респондентів)	Рішення технології	Теоретичне підґрунтя
54% оцінюють свої цифрові компетентності як «середні/низькі».	Поетапні тренінги/симуляції з цифрового педагогічного дизайну й модерації (робота з LMS, інструменти оцінювання, аналітика, e-moderation).	Salmon, 2011; Moore & Kearsley, 2011; Мирончук, 2020
61% не мають чіткої стратегії саморозвитку.	Педагогічний коучинг; індивідуальні освітні траєкторії (IOT) з поєднанням формальної/неформальної освіти.	Тернавська, 2023; Філоненко, 2019
42% не ведуть системної рефлексії.	Навчання саморефлексії/самооцінюванню; особистісно-діяльнісний підхід у підготовці.	Філоненко, 2019; Отич, 2022
57% відчувають емоційне напруження у дистанційному викладанні.	Розвиток соціальної/викладацької присутності; інтерв'ї; підтримувальна комунікація та формувальне оцінювання.	Garrison, Anderson & Archer, 2000; Біла, 2022
36% не відчувають себе учасниками академічної спільноти.	Залучення до спільнот практики й командних проєктів; розвиток «присутності спільноти».	Garrison, Anderson & Archer, 2000; Тернавська, 2023

>60% мають труднощі з добром ресурсів для самонавчання.	Навички «освітнього навігаціювання» (куринг), структурування дистанційного курсу та прозорі стандарти якості.	Moore & Kearsley, 2011; МОН України, 2024; Salmon, 2011
---	---	---

Отримані результати демонструють конвергенцію трьох складових само-реалізації з організаційними та методичними умовами. Цифрова компетентність без емоційної стабільності та рефлексії не конвертується у сталі результати; натомість емоційно-соціальна взаємодія без цифрового дизайну втрачає ефективність у дистанційному середовищі. Виявлені «вузькі місця» (стратегія саморозвитку, рефлексія, участь у спільнотах) визначають полігони зростання для програм підготовки здобувачів третього рівня. Методика є технологічно нейтральною та масштабується завдяки стандартам якості дистанційного курсу, інтегрованим рубрикам і аналітиці LMS.

Обмеження: самозвітні дані (ризик соціальної бажаності); необхідність розширення вибірки, динамічних вимірів і незалежних експертних оцінок.

Висновки. У процесі нашого дослідження надаємо такі міркування та узагальнення:

1. Концептуальна рамка – само-реалізація викладача в умовах дистанційної освіти постає як системна характеристика освітнього середовища, що формується на перетині трьох взаємопов'язаних компонентів: професійно-цифрової компетентності, емоційно-соціальної взаємодії та здатності до саморозвитку/самоорганізації.

Узгоджена дія цих компонентів є визначальною для переходу від декларативних намірів до вимірюваних результатів професійного зростання.

2. Операціоналізація феномену – запропонована організаційно-методична технологія операціоналізує самореалізацію через чітку тривимірну модель і набір індикаторів/процедур вимірювання (рубрикатори, карти спостереження, аналіз артефактів LMS-курсів, рефлексивні журнали, портфоліо сертифікацій), що забезпечує практичну застосовність

моделі у підготовці здобувачів другого (магістерського) та третього (освітньо-наукового) рівнів.

3. Організаційний модуль як «рамка можливостей» – інституційні політики ЗВО (стандарти якості дистанційного курсу, підтримка спільнот практики, менторство/інтерв'язія, політики інклюзивності та академічної доброчесності) створюють середовище, у якому індивідуальна траєкторія самореалізації стає дійсно реалізованою; без такої рамки навіть високі індивідуальні наміри викладача не конвертуються у сталі результати.

4. Методичний модуль як «механізм зміни» – зіставлення емпіричних відповідей магістрів із запропонованими методичними рішеннями показало доцільність: (а) поетапного формування цифрових компетентностей (через тренінги, симуляції, мікронавчання); (б) індивідуалізації освітніх траєкторій (ІОТ, наставництво, МООС / сертифікації); (в) інтеграції формувального оцінювання, гейміфікації та регулярного зворотного зв'язку; (г) упровадження рефлексивних та емоційно-підтримуючих практик.

5. Внутрішня узгодженість моделі – аналітичні пари «відповідь респондента → компонент(и) умови» виконують функцію внутрішньої перевірки змісту технології (у змістовному, а не статистичному розумінні), демонструючи її відповідність реальним запитам та «вузьким місцям» підготовки майбутніх викладачів (стратегія саморозвитку, системна рефлексія, участь у спільнотах практики, навички освітнього «навігаціювання»).

6. Роль лідерства й адаптивності – у цифрово трансформованому освітньому середовищі лідерський вимір (здатність ініціювати зміни, модерувати взаємодію, приймати рішення на основі

даних) виявляється наскрізною детермінантою самореалізації. Найбільш успішними стають викладачі, які демонструють адаптивне лідерство й готовність до безперервного навчання та міждисциплінарної взаємодії.

7. Теоретичний внесок – робота:

(1) конкретизує поняття самореалізації викладача у дистанційному форматі через тривимірну модель і відповідні критерії/показники; (2) інтегрує організаційні та методичні умови в єдину технологію підтримки самореалізації; (3) пропонує інструментарій моніторингу, придатний для динамічного відстеження індивідуального прогресу.

8. Практична значущість – технологію можна безпосередньо імплементувати у програми підготовки здобувачів другого/третього рівнів та системи підвищення кваліфікації викладачів як «дорожню карту» для: побудови ІОТ; стандартизації дистанційних курсів; розбудови інклюзивного, етично вмотивованого цифрового середовища; інституалізації менторства та спільнот практики; налаштування аналітики LMS для формувального оцінювання.

9. Обмеження дослідження – застосовані емпіричні процедури спираються переважно на самозвітні дані та обмежені за обсягом вибірки; не проводилась статистична перевірка гіпотез чи розрахунків надійності інтегральних індексів. Це зумовлює потребу у розширенні вибірки, включенні незалежних експертних оцінок, проведенні порівняльних та поздовжніх зрізів.

10. Перспективи подальших розвідок – доцільним убачається: (а) розробка інтегрального індексу самореалізації з ваговими коефіцієнтами під різні галузі знань; (б) експериментальна перевірка ефектів окремих інтервенцій (лідерство, e-moderation, UDL-дизайн) у форматі до/після; (в) зіставлення результатів у дистанційній, змішаній та очній формах; (г) поглиблення аналітики цифрових

артефактів (learning analytics) для персоналізованих маршрутів розвитку.

Узагальнюючи, запропонована організаційно-методична технологія показує, як узгодження інституційних стандартів, методичних рішень і особистісно-професійних ресурсів викладача переводить самореалізацію зі сфери намірів у сферу планомірно вимірюваних досягнень. У стратегічній перспективі рівень самореалізації викладача доцільно розглядати як критерій якості університетської освіти в добу цифрової трансформації: чим послідовніше заклад вищої освіти створює умови для автономії, відповідальної взаємодії, лідерства й безперервного розвитку педагога, тим стійкішим і результативнішим стає освітній процес загалом.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Moore M. G., Kearsley G. Distance Education: A Systems View of Online Learning (3rd ed.). Cengage Learning. 2011.
2. Garrison D. R., Anderson T., Archer W. Critical inquiry in a text-based environment: Computer conferencing in higher education. *The Internet and Higher Education*. 2000. 2(2–3). С. 87–105.
3. Salmon G. E-moderating: The Key to Teaching and Learning Online (3rd ed.). Routledge. 2011.
4. Філоненко О. В. Формування готовності майбутніх викладачів ЗВО до професійної самореалізації. *Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*, 2019. 2(65), С. 314–318.
5. Мирончук Н. М. Основи самоорганізації у професійній діяльності. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2020.
6. Отич О. М. Особистісно-діяльнісний підхід до професійної самореалізації науково-педагогічних працівників. *Наукові інновації та передові технології*, 2022. 2(4). С. 411–419.
7. Біла Л. Організаційно-педагогічні й соціальні умови професійної самореалізації педагога. *Multidisciplinary scientific notes. Theory, history and practice*, 2022. С. 462–464.
8. Ternavska T. Individual educational trajectory of communicative competence of

- a modern pedagogical / scientific-pedagogical worker in the conditions of military reality. In *Higher education reforms in Ukraine: challenges, status, and prospect*. 2023. (pp. 320–346). Riga: Baltija Publishing. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-360-6-14>
9. Kuziutichev S., Ternavska T., Shaumian O., Surkova K., Chornohlazova N., Tsumarieva N. Navigating leadership in virtual education: Challenges and opportunities for university educators' self-realization in online teaching. *International Journal of Organizational Leadership*, 2025. 14(SI). C. 342–354.
10. Міністерство освіти і науки України. Про затвердження професійного стандарту «Викладач закладу вищої освіти»: Наказ від 16.10.2024 № 1466. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vykladach-zakladu-vyshchoi-osvity1466>

REFERENCES

1. Moore M. G., Kearsley G. (2011). *Dystantsiyna osvita: systemnyy pohlyad na onlayn-navchannya* (3-tye vyd.). [Distance Education: A Systems View of Online Learning (3rd ed.)]. Cengage Learning. [in English]
2. Garrison D. R., Anderson T., Archer W. (2000). Krytychne doslidzhennya v tekstovomu seredovyshchi: komp'yuterni konferentsiyi u vyshchii osviti. [Critical inquiry in a text-based environment: Computer conferencing in higher education]. *The Internet and Higher Education*. 2(2–3). 87–105. [in English]
3. Salmon G. (2011). *Elektronna moderatsiya: klyuch do vykladannya ta navchannya onlayn* (3-tye vyd.). [E-moderating: The Key to Teaching and Learning Online (3rd ed.)]. Routledge. [in English]
4. Filonenko O. V. (2019). Formuvannya hotovnosti maybutnikh vykladachiv ZVO do profesiynoyi samorealizatsiyi. [Formation of readiness of future teachers of higher education institutions for professional self-realization]. *Scientific Bulletin of V. O. Sukhomlynskyi MNU. Pedagogical Sciences*, 2(65), 314–318. [in Ukrainian].
5. Myronchuk N.M. (2020). Osnovy samoorhanizatsiyi u profesiyniy diyal'nosti. [Fundamentals of self-organization in professional activity]. Zhytomyr: I. Franko ZhDU. [in Ukrainian].
6. Otych O.M. (2022). Osobystisno-diyal'nisnyy pidkhid do profesiynoyi samorealizatsiyi naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv. [Personal and activity approach to professional self-realization of scientific and pedagogical workers]. *Scientific Innovations and Advanced Technologies*, 2(4), 411–419. [in Ukrainian].
7. Bila L. (2022). Orhanizatsiyno-pedahohichni y sotsial'ni umovy profesiynoyi samorealizatsiyi pedahoha. [Organizational, pedagogical and social conditions of professional self-realization of a teacher]. *Multidisciplinary scientific notes. Theory, history and practice*, 462–464. [in Ukrainian].
8. Ternavska T. (2023). Indyvidual'na osvityna trayektoriya komunikativnoyi kompetentnosti suchasnoho pedahohichnoho / naukovo-pedahohichnoho pratsivnyka v umovakh voyennoyi real'nosti. [Individual educational trajectory of communicative competence of a modern pedagogical/scientific-pedagogical worker in the conditions of military reality]. In *Higher education reforms in Ukraine: challenges, status, and prospects* (pp. 320–346). Riga: Baltija Publishing. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-360-6-14> [in Ukrainian].
9. Kuziutichev S., Ternavska T., Shaumian O., Surkova K., Chornohlazova N., Tsumarieva, N. (2025). Navihatsiya liderstva u virtual'niy osviti: vyklyky ta mozhlyvosti samorealizatsiyi universytet's'kykh vykladachiv v onlayn-navchanni. [Navigating leadership in virtual education: Challenges and opportunities for university educators' self-realization in online teaching]. *International Journal of Organizational Leadership*, 14(SI), 342–354. [in Ukrainian].
10. Ministerstvo osvity i nauky Ukrayiny. Pro zatverdzhennya profesiynoho standartu «Vykladach zakladu vyshchoyi osvity» [Ministry of Education and Science of Ukraine. On approval of the professional standard «Teacher of a higher education institution»] Order of Order 16.10.2024 №. 1466. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverd-zhennia-profesiinoho-standartu-vykladach-zakladu-vyshchoi-osvity1466> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.09.2025 р.
Стаття прийнята до друку 18.09.2025 р.

УДК 629.7:[374:378]

DOI: 10.33251/2522-1477-2025-14-80-87

САРКИСОВА Олена Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
старший викладач кафедри конструкції повітряних
суден, авіадвигунів та підтримання льотної придатності,
Українська державна льотна академія

e-mail: sarkisova@sfa.org.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3022-1395>

ЛЕФТОР Вадим Васильович,

старший викладач кафедри конструкції повітряних
суден, авіадвигунів та підтримання льотної придатності,
Українська державна льотна академія,

e-mail: leftorvv@sfa.org.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1906-6881>

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ГУРТКІВ ТА СЕКЦІЙ АЕРОКОСМІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

***Анотація.** У статті досліджено сучасний стан та проблеми організації роботи гуртків і секцій аерокосмічного спрямування в Україні. Наголошено на ключовій ролі таких об'єднань у професійній орієнтації молоді та формуванні кадрового потенціалу авіаційно-космічної галузі. Визначено основні виклики, з якими стикається система позашкільної та університетської освіти: обмеження безпосередніх спостережень небесних тіл через воєнний стан, світлове забруднення та погодні умови; моральне та технічне старіння матеріально-технічної бази; наслідки пандемії та війни, що перевели значну частину занять у дистанційний формат; демографічні чинники, які зменшують кількість учасників гуртків. Запропоновано шляхи подолання цих проблем. Зокрема, розглянуто використання альтернативних методів спостережень, таких як реєстрація метеорних відлунь у радіодіапазоні та соларографія, які доступні за будь-яких умов. Акцентовано на доцільності інтеграції STEM-лабораторій у роботу гуртків з метою автоматизації спостережень і залучення учнів до науково-дослідної діяльності. Значна увага приділена міжнародним практикам: показано ефективність участі молоді у проєктах громадянської науки на платформі Zooniverse, що сприяє інтеграції у світову наукову спільноту та підвищує результативність конкурсних робіт. Проаналізовано проблеми науково-дискусійних гуртків у закладах вищої освіти, зокрема різномірну підготовку студентів, складність вузькоспеціалізованих тем і невідповідність формату роботи очікуванням сучасної молоді. Запропоновано напрями модернізації: адаптацію тематик, впровадження інтерактивних та практико-орієнтованих форм, використання цифрових інструментів і залучення студентів до міжнародних освітньо-наукових ініціатив.*

***Ключові слова:** авіація, аерофізика, астрономія, космічні дослідження, науково-дискусійний гурток, обдарована молодь, позашкільна освіта, секція.*

SARKISOVA Olena,

Candidate of Pedagogic Sciences, Senior Lecturer of
Aircraft Design, Aircraft Engines and Continuing
Airworthiness Department, Ukrainian State Flight Academy

e-mail: sarkisova@sfa.org.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3022-1395>

LEFTOR Vadim,

Senior Lecturer of Aircraft Design, Aircraft Engines and Continuing Airworthiness Department, Ukrainian State Flight Academy

e-mail: leftorvv@sfa.org.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1906-6881>

THE ORGANIZATION OF AEROSPACE CLUBS AND SECTIONS: CONTEMPORARY CHALLENGES AND WAYS OF ADDRESSING THEM

Abstract. The article examines the current state and challenges of organizing aerospace-oriented clubs and sections in Ukraine. Emphasis is placed on their crucial role in career guidance for young people and in forming the human resource potential of the aviation and space industry. The study identifies the main obstacles faced by extracurricular and university education: limited opportunities for direct astronomical observations due to martial law, light pollution, and weather conditions; moral and technical obsolescence of material and technical resources; the impact of the COVID-19 pandemic and the ongoing war, which have shifted much of the educational process to a distance format; as well as demographic factors that reduce the number of participants. The article proposes ways to overcome these challenges. In particular, it highlights alternative observational methods, such as radio detection of meteor echoes and solargraphy, which remain feasible under various circumstances. Special attention is given to the integration of STEM laboratories into the activities of clubs, which enables automation of observations and deeper engagement of students in research. The international dimension is emphasized through participation in citizen science projects on the Zooniverse platform, which allows young people to work with real scientific data, integrate into the global research community, and achieve high performance in competitions. The paper also addresses the problems of scientific discussion clubs at higher education institutions, including the heterogeneous preparation levels of students, the complexity of narrow specialized research topics, and the mismatch between traditional formats and modern student expectations. Directions for modernization are suggested, including adaptation of topics, the use of interactive and practice-oriented formats, digital tools, and the involvement of students in international educational and research initiatives.

Keywords: aviation, aerophysics, astronomy, space research, scientific discussion club, gifted youth, extracurricular education, section.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток авіаційно-космічної галузі в Україні потребує якісної підготовки нового покоління фахівців, здатних вирішувати складні інженерні та науково-технічні завдання. Важливу роль у цьому процесі відіграють гуртки та секції аеро-космічного спрямування, що формують у молоді інтерес до науки, техніки та інженерної творчості.

Проте їх діяльність стикається з низкою викликів. По-перше, умови воєнного стану обмежують можливості проведення очних занять, доступу до мате-

ріально-технічної бази та створюють додаткові ризики безпеки. По-друге, матеріально технічна база, за рядом виключень, складається з морально- та технічно зношених навчальних макетів, обладнання для спостереження небесних тіл, тощо. По-третє, масове впровадження дистанційного навчання (спершу через пандемію COVID-19, а потім через повномасштабну російсько-українську війну) ускладнило практичну складову гурткової діяльності, адже більшість завдань потребує безпосередньої роботи з обладнанням, макетами, лаборато-

ріями. По-четверте, демографічна криза кінця 1990-х – початку 2000-х років призвела до зменшення кількості молоді, що негативно відображається на чисельності учасників гуртків і звужує потенційний кадровий резерв авіакосмічної галузі.

У сукупності ці фактори створюють системну проблему – зниження ефективності роботи гуртків і секцій, що безпосередньо впливає на якість професійної орієнтації молоді та формування майбутнього кадрового потенціалу для аерокосмічної галузі України. Тож, в умовах воєнних і соціально-економічних викликів ці проблеми набувають ще більшої гостроти, загрожуючи зниженням ефективності роботи гуртків та секцій.

Таким чином, актуальним є пошук нових організаційних підходів, методичних рішень і форм взаємодії з учнівською молоддю, які дозволять подолати наявні бар'єри, забезпечити сталість та результативність роботи наукових гуртків, сприяти розвитку інноваційного мислення і професійної мотивації майбутніх фахівців авіаційної галузі.

Аналіз останніх досліджень. За зрозумілих причин вплинути на наслідки демографічної кризи кінця 1990-х – початку 2000-х років або на безпекову ситуацію в державі за діючого військового стану керівники різноманітних гуртків та секцій аерокосмічного спрямування безпосередньо не мають змоги. Саме тому, в більшій мірі, останні дослідження та публікації сфокусовані на пошуку альтернатив і заміни морально- та технічно зношеному обладнанню матеріальних баз гуртків та секцій, а також заходам, що спрямовані на підвищення зацікавленості учнівської молоді до науки, техніки та інженерної творчості.

Доволі різносторонньо та всеохоплююче про рекомендації роботи астро-

номічних гуртків та секцій в системі позашкільної освіти викладає матеріал в своїй праці Крячко І.П. [1]. Зважаючи на впровадження дистанційної форми навчання актуальною є праця Поліхун Н. І. [2]. Окрему ланку займають публікації, що описують впровадження сучасних програмних продуктів в процес вивчення природничих наук, зокрема астрономії [3, 4]. Особливостям організації роботи гуртків на базі кафедр закладів вищої освіти не приділена належна увага.

Мета статті. Огляд існуючих проблем, що перешкоджають якісній роботі гуртків та секцій аерокосмічного спрямування, визначення ключових викликів, що постають перед ними в умовах сьогодення, а також висування пропозицій щодо поліпшення якості функціонування зазначених гуртків та секцій, які ґрунтуються на багаторічному досвіді авторів в роботі секцій Малої академії наук України, а також науково-дискусійних гуртків закладів вищої освіти задля підвищення ефективності освітньо-виховного процесу і професійної орієнтації учнівської молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основу функціонування гуртків та секцій аерокосмічного спрямування в системі позашкільної освіти покладено вивчення астрономії, що є необхідним елементом формування цілісної наукової підготовки учнів. Астрономія забезпечує базові знання про будову Всесвіту, рух небесних тіл і фізичні процеси в космосі, що лежать в основі сучасних авіаційних та космічних технологій. Залучення учнівської молоді до спостережень і роботи з астрономічними інструментами сприяє розвитку технічних навичок, логічного та критичного мислення. Крім того, астрономія формує уяву, виховує інтерес до наукових досліджень і мотивує до вибору майбутньої професії у сфері авіації та космонавтики.

В свою чергу, спостереження небесних тіл є найпершим засобом зацікавлення учнівської молоді до наук про космос. Виходячи із власного досвіду варто зазначити, що можливість побачити учням небесні тіла на власні очі надає їм найбільшого поштовху до подальшої активної роботи в секції чи гуртку аерокосмічного спрямування. Це стосується як телескопічних спостережень, так і спостережень неозброєним оком. До останніх відносимо зокрема й спостереження метеорів. Проте, в світлі подій, які відбуваються в нашій державі, вкрай складно організовувати нічні спостереження, в тому числі метеорів, що до того ж потребує відкритих ділянок місцевості із мінімальним рівнем світлового забруднення, гарної погоди впродовж осінніх, зимових і весняних навчальних семестрів в момент пікової активності метеорних потоків, тощо. Тому актуальним є пошук альтернативних методів виконання астрономічних спостережень. Наразі відомо, що метеори можна спостерігати не лише у видимому діапазоні електромагнітного спектру, а й в радіодіапазоні [6].

Коли метеор потрапляє у верхні шари атмосфери Землі, він збуджує молекули повітря, створюючи смугу світла та залишаючи за собою іонізаційний слід (подовжений параболоїд) завдовжки в десятки кілометрів. Цей іонізований слід може зберігатися від часток секунд до кількох хвилин. Зустрічаючись на висоті приблизно від 85 до 105 км із шарами земної атмосфери, цей слід здатний відбивати радіохвилі від передавачів, розташованих на землі, подібно до світла, що відбивається від дзеркальної поверхні. Відбиття радіохвиль від метеорів також називають метеорними відлуннями або пінгами [6].

Найпростішим способом спостережень метеорних відлунь є використання радіоприймача із налаштуванням його на віддалений передавач в FM-діапазоні радіохвиль і прослуховуванням шуму ефіру на предмет появи сплесків мови чи музики, тріску або свисту. Наведений метод радіоспостережень метеорів є доволі простим і доступним для закладів позашкільної освіти, який можна реалізувати в будь-яку пору року, в будь-який час доби за будь-яких погодних умов, навіть перебуваючи в укритті. Шляхами оптимізації цього методу бачиться використання радіоприймачів у зв'язці із ПЕОМ і відповідним програмним забезпеченням на базі STEM-лабораторій, що дозволить автоматизувати процес спостережень і отримати об'єктивні вхідні дані до науково-дослідних робіт учнівської молоді за тематикою спостережень метеорів.

Ще одним способом отримати цікаві спостережні дані в складних безпечових умовах за мінімуму підготовчих робіт є виконання знімків видимого шляху Сонця на фотопапері за допомогою пін хол-камери (камери-обскури) – це так звана соларографія [5]. Особливістю цієї техніки зйомки є те, що камера експонує зображення довгий час в певному обраному статичному положенні, завдяки чому можна відслідковувати не лише добовий рух Сонця небесною сферою, а й відслідковувати зміну висоти Сонця над горизонтом протягом багатьох днів (рис. 1). Також за такими знімками можна вивчати астроклімат регіону, а виготовлення та розміщення камер буде вимагати від гуртківців оригінальності ідей та творчого підходу.

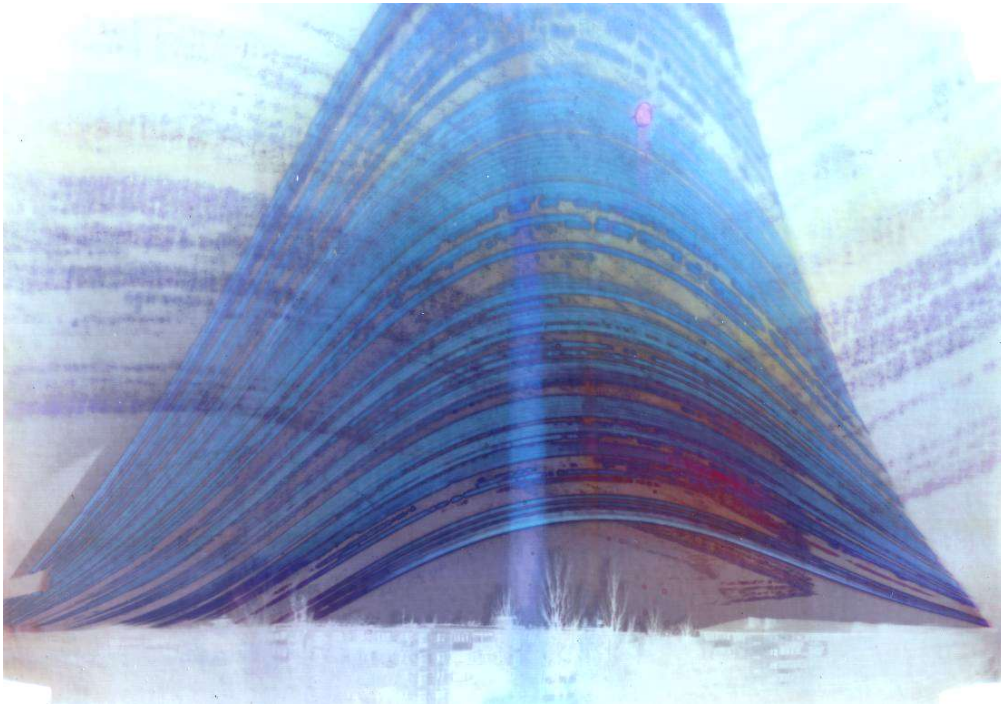

Рис. 1. Знімок в техніці соларографії, що отриманий в Кропивницькому в період з 28 грудня 2024 року по 21 червня 2025 року (автори Мосіяш Ірина, Лефтор Вадим)

В умовах, коли ніяким чином неможливо організувати практичну складову діяльності гуртка, корисними стають наукові бази даних. В своїй праці Крячко І.П. описує деякі з них [1, с. 40-42], проте є дуже важливе джерело наукових даних, про яке Крячко І. П. не згадує – інтернет-платформа проєктів громадянської науки ZOONIVERSE [7], на якій зібрано десятки проєктів по обробці наукових даних, в тому числі й в космічній сфері. Участь гуртківців в таких проєктах дозволяє їм не лише поринути в актуальні напрями науки, а й дозволяє активно комунікувати з провідними науковцями та волонтерами зі всього світу через функцію обговорення та оберненого зв'язку до поставлених завдань в рамках проєкту. Наш досвід говорить про те, що залучення гуртківців та слухачів секцій

до роботи на платформі ZOONIVERSE може бути конвертовано в високі результати як всеукраїнських, так і міжнародних конкурсів науково-дослідних робіт: щорічно слухачі секцій «аерофізика та космічні дослідження» та «астрономія» Кіровоградської Малої академії наук займають призові місця у II та III турах конкурсу-захисту науково-дослідних робіт Малої академії наук із роботами, що ґрунтуються на наукових даних проєктів громадянської науки. Ці проєкти охоплюють широкий перелік тематик (рис. 2): пошук малих тіл Сонячної системи, галактик-супутників Чумацького Шляху, чорних дір та активних ядер галактик; ототожнення хмарних утворень в атмосферах планет; аналіз відцифрованих архівних наукових даних; пошук радіосигналів штучного походження і так далі.

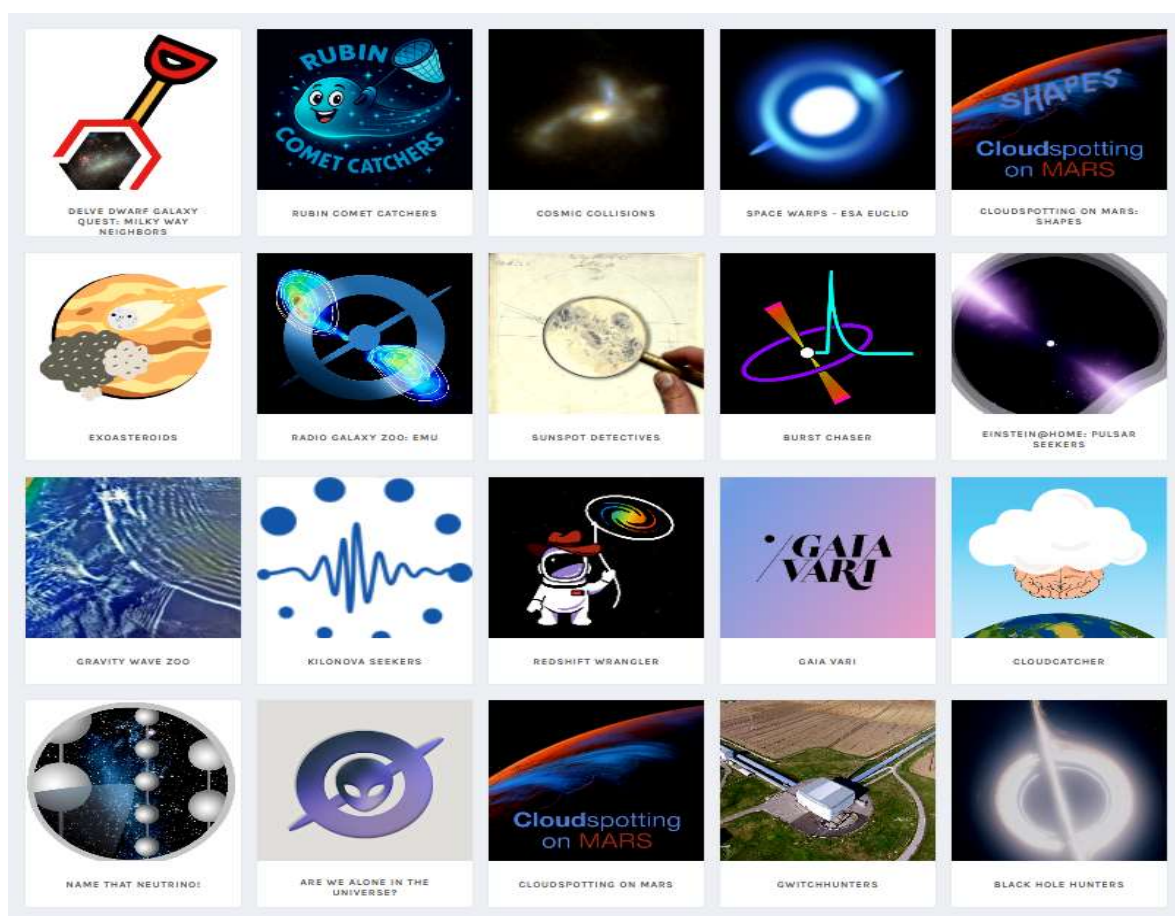

Рис. 2. Частина з діючих проєктів громадянської науки аерокосмічного спрямування станом на вересень 2025 року, що розміщені на ресурсі ZOONIVERSE [5]

Складнішою є ситуація із роботою науково-дискусійних гуртків в закладах вищої освіти, в особливості через:

- різний рівень підготовки студентської молоді за причини відсутності досвіду у частини здобувачів вищої освіти виконання наукової роботи в сфері позашкільної освіти, як результат низький рівень залучення першокурсників і другокурсників, що викликає певний дисбаланс: активні та підготовлені студенти швидко засвоюють матеріал, тоді як інші відчувають труднощі й втрачають мотивацію;

- вузькоспеціалізовані тематики досліджень в рамках діяльності наукових шкіл при кафедрах закладів вищої освіти. В рамках цих тематик розробляються дуже специфічні питання науки і техніки, які в переважній більшості не зрозумілі, складні та не цікаві

для здобувачів вищої освіти, в особливості перших років навчання;

- невідповідність формату роботи запитам сучасної молоді. Сучасна молодь очікує інтерактиву, цифрових інструментів, практико-орієнтовних завдань та міждисциплінарних проєктів, тому традиційні «лекційно-дискусійні» форми не завжди цікаві й не мотивують до системної участі. Також відсутність швидких «видимих результатів» знижує інтерес і призводить до пасивної участі.

Висновки. Вирішення проблеми організації та підтримки діяльності гуртків і секцій аерокосмічного спрямування має безпосередній зв'язок із низкою ключових завдань науки, освіти та національної економіки. В умовах демографічного спаду та відтоку молоді за кордон важливо створювати умови для залучення учнівської та студентської

молоді до науково-технічної творчості, щоб зберегти інтелектуальний ресурс країни. Наукові гуртки в умовах воєнного стану стають не лише майданчиком для навчання, а й простором для підтримки психологічної стійкості молоді, формування громадянської відповідальності та цінностей патріотизму.

Розвиток аерокосмічних технологій є одним із ключових напрямів у сучасних воєнних умовах. Гуртки та секції виступають стартовою платформою для формування майбутніх інженерів і науковців, здатних працювати у сфері оборонних та подвійних технологій. Саме тому необхідно розробляти методики та інструменти, що дозволяють поєднувати дистанційний формат із практичною діяльністю – через віртуальні планетарії, симулятори, доступ до онлайн-конструкторів і баз даних, а також використання змішаних форм навчання. Адаптація гурткової діяльності до сучасних умов дозволяє брати участь у міжнародних проєктах і конкурсах, що відкриває для молоді нові можливості та формує позитивний імідж української науки у світі. Слід звернути увагу на залучення студентів до міжнародних проєктів громадянської науки (за аналогією до проєктів на порталі ZOONIVERSE), що на досвіді Малої академії свідчить про покращення інтеграції учнівської молоді у світову наукову спільноту та забезпечить високий рівень результативності дослідницької діяльності і для студентів.

Таким чином, громадянська наука стає ефективним інструментом подолання обмежень матеріально-технічної бази та безпекових умов, забезпечуючи новий рівень міжнародної співпраці та практичної реалізації STEM-освіти в гуртках та секціях аерокосмічного спрямування.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Крячко І. П. Позашкільне навчання астрономії. К.: Наше небо, 2024. 86 с.

2. Поліхун Н. І. Дистанційна підтримка дослідницької діяльності учнів: методичні рекомендації. К.: Інститут обдарованої дитини, 2014. 87 с.
3. Сіренко Л. М. Особливості застосування технологій комп'ютерного моделювання при вивченні фізики та астрономії. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2023 р. № 87. С. 62–67.
4. Царинник М. С. Розвиток дослідницьких компетентностей при вивченні астрономії шляхом використання мобільних додатків: кваліфікаційна робота студента групи ФМм–16. Кривий Ріг: КДПУ, 2021. 92 с.
5. How to Make a Solargraph. URL: <https://www.naturettl.com/how-to-make-solargraphs/>.
6. LiveMeteors – How Does This Work. URL: <https://www.livemeteors.com/how-does-this-work>.
7. People-powered research. Join millions of people who help to advance real research, science, and knowledge: веб-сайт. URL: <https://www.zooniverse.org/>.

REFERENCES

1. Kriachko I. P., (2024). Pozashkilne navchannia astronomii. [Extracurricular astronomy education]. Nashe nebo – Our sky K. 86. [in Ukrainian].
2. Polikhun N. I., (2014). Dystantsiina pidtrymka doslidnytskoi diialnosti uchniv: metodychni rekomendatsii. [Remote support of students' research activities: methodological recommendations]. Institute of the Gifted Child – Instytut obdarovanoi dytyny. Kyiv. 87. [in Ukrainian].
3. Sirenko L. M., (2023). Osoblyvosti zastosuvannia tekhnolohii komp'iuternoho modeliuvannia pry vyvchenni fizyky ta astronomii. [features of the application of computer modeling technologies in the study of physics and astronomy]. Pedagogy of the formation of a creative personality in higher and general education schools – Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. 87. 62–67. [in Ukrainian].
4. Tsarynnyk M. S., (2021). Rozvytok doslidnytskykh kompetentnostei pry vyvchenni astronomii shliakhom vykorystannia mobilnykh dodatkov: kvalifikatsiina robota

- studenta hrupy FMm-16. [Development of research competencies in the study of astronomy through the use of mobile applications: qualification work of a student of the FMm-16 group]. Kryvyi Rih. KDPU. 92. [in Ukrainian].
5. How to Make a Solargraph. Retrieved from: <https://www.naturettl.com/how-to-make-solargraphs/>. [in English].
6. LiveMeteors – How Does This Work. Retrieved from: <https://www.livemeteors.com/how-does-this-work>. [in English].
7. People-powered research. Join millions of people who help to advance real research, science, and knowledge. Retrieved from: <https://www.zooniverse.org/>. [in English].

Стаття надійшла до редакції 09.09.2025 р.

Стаття прийнята до друку 18.09.2025 р.

УДК 378.147:37.015.3:001

DOI: 10.33251/2522-1477-2025-14-87-93

ЛІШТАБА Тетяна Василівна,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту авіаційної діяльності,
Українська державна льотна академія
e-mail: tanya@lishtaba.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-60607-0900>

ПАНЧЕНКО Володимир Анатолійович,

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту авіаційної діяльності,
Українська державна льотна академія
e-mail: volodymyrpanchenko@sfa.org.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0958-7752>

НАУКОВА КОМУНІКАЦІЯ В СИСТЕМІ САМОМЕНЕДЖМЕНТУ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** У статті проаналізовано роль критичного мислення у формуванні наукової комунікації здобувачів вищої освіти та визначено вплив самоменеджменту на цей процес. Критичне мислення розглядається як когнітивна основа наукової комунікації, що забезпечує здатність аналізувати, оцінювати й синтезувати інформацію, формувати аргументовані висновки та уникати логічних помилок.*

Висвітлено теоретичні підходи до визначення критичного мислення, зокрема в працях західних і українських дослідників, які акцентують увагу на його аналітичних, рефлексивних та комунікативних компонентах.

Наголошено на значущості інтеграції критичного мислення та навичок самоменеджменту, що охоплюють планування, організацію часу й ресурсів, самоконтроль та рефлексію. Така інтеграція сприяє підвищенню ефективності академічного письма, підготовки публікацій і презентацій. Показано, що розвиток цих компетентностей забезпечує дотримання академічної доброчесності, формування індивідуального наукового стилю, міждисциплінарну відкритість і здатність до конструктивного наукового діалогу.

Окреслено педагогічні умови формування критичного мислення та наукової комунікації, які передбачають проблемно-дослідницьку спрямованість навчання та когнітивну активність студентів. Ефективне управління власною навчальною діяльністю через самоменеджмент сприяє системності, цілеспрямованості й

результативності комунікації, забезпечує якісне опрацювання інформаційних ресурсів і створення змістовних наукових текстів. Здобувачі мають змогу самостійно оцінювати рівень власних знань та вмінь, . обирати оптимальні методи роботи з інформацією для досягнення наукових цілей. Такий підхід формує професійну самостійність, уміння приймати зважені рішення та ефективно взаємодіяти в академічному середовищі.

Ключові слова: наукова комунікація, критичне мислення, самоменеджмент, академічне мовлення, освітня компетентність, здобувач вищої освіти, професійна підготовка.

LISHTABA Tetiana,

Candidate of Philological Sciences, Assistant Professor,
Assistant Professor of Aviation Management Department,
Ukrainian State Flight Academy

e-mail: tanya@lishtaba.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-60607-0900>

PANCHENKO Volodymyr,

Doctor of Economic Sciences, Professor,
head of department of Aviation Management Department,
Ukrainian State Flight Academy

e-mail: volodymyrpanchenko@sfa.org.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0958-7752>

SCIENTIFIC COMMUNICATION IN THE SELF-MANAGEMENT SYSTEM OF A HIGHER EDUCATION STUDENT

Abstract. *The article analyzes the role of critical thinking in the formation of scientific communication of higher education students and determines the influence of self-management on this process. Critical thinking is considered as a cognitive basis of scientific communication, which provides the ability to analyze, evaluate and synthesize information, formulate reasoned conclusions and avoid logical errors.*

Theoretical approaches to the definition of critical thinking are highlighted, in particular in the works of Western and Ukrainian researchers who focus on its analytical, reflective and communicative components.

The importance of integrating critical thinking and self-management skills, which include planning, organization of time and resources, self-control and reflection, is emphasized. Such integration contributes to increasing the effectiveness of academic writing, preparation of publications and presentations. It is shown that the development of these competencies ensures compliance with academic integrity, the formation of an individual scientific style, interdisciplinary openness and the ability to constructive scientific dialogue.

The pedagogical conditions for the formation of critical thinking and scientific communication are outlined, which provide for a problem-based and research-based orientation of learning and cognitive activity of students. Effective management of one's own educational activities through self-management contributes to the systematicity, purposefulness and effectiveness of communication, ensures high-quality processing of information resources and the creation of meaningful scientific texts. Applicants have the opportunity to independently assess the level of their own knowledge and skills, . choose the optimal methods of working with information to achieve scientific goals. This approach forms professional independence, the ability to make informed decisions and effectively interact in an academic environment.

Key words: *scientific communication, critical thinking, self-management, academic speech, educational competence, higher education student, professional training.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку вищої освіти важливою складовою професійної підготовки є формування критичного мислення та розвиток наукової комунікації майбутніх фахівців. Саме ці компетентності забезпечують здатність адекватно сприймати, аналізувати й продукувати інформацію в академічному середовищі.

Разом із цим, актуалізується ще один аспект – здатність здобувачів вищої освіти до самоменеджменту, тобто ефективного управління власною навчальною та науково-дослідною діяльністю. Самоменеджмент передбачає вміння планувати роботу, визначати пріоритети, організовувати час і ресурси, а також здійснювати рефлексію та самоконтроль. З огляду на це, особливої ваги набуває формування самоменеджменту у здобувачів освіти, адже він безпосередньо впливає на якість організації навчальної діяльності та ефективність майбутньої професійної підготовки. Здобувачі освіти спеціальності «Менеджмент», опановуючи ці вміння, вчаться не лише організовувати власний навчальний процес, а й моделювати управлінські ситуації, що є важливим для майбутньої професійної діяльності. Наукова комунікація як невід’ємний компонент освітнього процесу є результатом не лише розвитку критичного мислення, а й здатності здобувача до самоорганізації та цілеспрямованого управління власним пізнавальним процесом.

Аналіз останніх досліджень. Проблема формування критичного мислення, наукової комунікації та їхньої ролі в освітньому процесі широко висвітлена в працях сучасних науковців. У західній науковій традиції ґрунтовні дослідження цього явища здійснювали такі вчені, як Дж. Дьюї, С. Заїр-Бек, Б. Зейгарник, М. Ліпман, К. Мередит, Р. Пауль, К. Поппер, Дж. Стіл, Ч. Темпл, Д. Халперн та інші. В українському освітньому просторі важливі теоретико-методологічні основи розвитку критичного мислення

розкриваються в працях В. Козири, Т. Воропай, О. Пометун, С. Терна, О. Тягла та ін. Дослідження підкреслюють, що розвиток аналітичних і комунікативних здібностей сприяє формуванню академічної культури здобувачів і забезпечує їхню готовність до професійної діяльності. Для студентів спеціальності «Менеджмент» це проявляється, зокрема, у здатності критично оцінювати бізнес-кейси, презентувати результати досліджень у вигляді ділових звітів та відстоювати власну позицію під час дискусій.

Окремі автори (С. Дворянчикова, Н. Юган, Н. Шалашна, В. Рудень) звертають увагу на взаємозв’язок розвитку критичного мислення та навичок самоменеджменту. Педагогічні розвідки показують, що здатність здобувачів управляти власною освітньою діяльністю підвищує ефективність самостійної роботи з інформацією та формує відповідальність за результати наукової комунікації. У цьому контексті самоменеджмент розглядається як важлива складова сучасної освітньої парадигми, що поєднує когнітивний, комунікативний і організаційний аспекти професійної підготовки.

Узагальнення наукових джерел свідчить про значну увагу дослідників до проблеми розвитку критичного мислення та наукової комунікації, а також до окремих аспектів самоменеджменту. Водночас інтеграція цих складових у єдиний освітній процес залишається недостатньо дослідженою, зокрема в контексті професійної підготовки майбутніх менеджерів. Це зумовлює потребу у визначенні мети та завдань нашої статті.

Мета статті – з’ясувати роль критичного мислення у формуванні наукової комунікації здобувачів вищої освіти та визначити вплив самоменеджменту на цей процес.

Для досягнення поставленої мети визначено такі *завдання*:

1. розкрити сутність поняття «критичне мислення» та дослідити його зв'язок із науковою комунікацією;

2. охарактеризувати основні компоненти критичного мислення;

3. з'ясувати специфіку наукової комунікації в академічному середовищі;

4. визначити роль критичного мислення у формуванні наукової комунікації;

5. дослідити педагогічні умови розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти;

6. виявити взаємозв'язок між навичками самоменеджменту та ефективністю наукової комунікації здобувачів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній педагогічній науці критичне мислення розглядається як багаторівневий процес, що включає аналіз, оцінку, синтез і рефлексію. Ці когнітивні операції є основою формування наукової комунікації, яка вимагає від здобувачів умінь логічно, послідовно й аргументовано висловлювати власні думки.

Формування критичного мислення і наукової комунікації нерозривно пов'язане з умінням здобувача управляти власним навчальним процесом. Самоменеджмент виступає не лише як технологія організації часу та діяльності, а й як інтелектуально-комунікативна стратегія, що дозволяє ефективно поєднувати аналіз інформації, підготовку наукових текстів і комунікацію в академічному середовищі. Планування наукових завдань, розподіл часу на пошук і опрацювання джерел, здатність до самоконтролю в процесі письма та виступів безпосередньо впливають на результативність наукової комунікації.

У процесі навчання за спеціальністю «Менеджмент» критичне мислення тісно пов'язане з практичними завданнями, що вимагають оцінки управлінських ситуацій та прийняття рішень. Під час аналізу бізнес-кейсів студенти

мають не лише виокремлювати ключові проблеми, а й співставляти різні джерела інформації, прогнозувати наслідки управлінських рішень і формувати аргументовані висновки. Уміння здійснювати таку аналітико-прогностичну діяльність значною мірою залежить від рівня їхньої самоорганізації та здатності до планування. Завдяки навичкам самоменеджменту здобувачі освіти вибудовують послідовність власних дій, структурують інформацію та презентують результати у форматі ділових звітів чи наукових доповідей.

Без належного рівня критичного мислення неможливо досягти академічної доброчесності, сформувати індивідуальний науковий стиль, ефективно здійснювати міждисциплінарний обмін думками та інтегруватися в міжнародне наукове середовище. Усі ці компоненти сучасної наукової комунікації базуються на здатності суб'єкта освіти аналітично працювати з інформацією, чітко формулювати думки, уникати логічних помилок і дотримуватись норм академічного мовлення.

Навчання в закладах вищої освіти має базуватися на принципах проблемності, дослідницької спрямованості та когнітивної активності. Такий підхід створює сприятливі умови для формування не лише фахових компетентностей, а й інтелектуального потенціалу майбутніх фахівців, здатних до повноцінної, змістовної та ефективної наукової комунікації в обраній галузі знань. Критичне мислення відіграє роль когнітивної основи, що дозволяє структурувати знання, аргументувати висновки та ефективно взаємодіяти в академічному середовищі.

У педагогічній літературі сформувалося кілька підходів до визначення поняття «критичне мислення», кожен з яких акцентує на окремих його аспектах. Зокрема, О. Шквир визначає критичне мислення як здатність особистості сприймати навколишню дійсність глибоко

ше й масштабніше, виходячи за межі звичних схем і способів розуміння світу, ставити запитання та шукати альтернативні відповіді [3].

Практичний аспект підкреслює В. Терно: критичне мислення дозволяє перевіряти правдивість отриманої інформації через реальний досвід, оцінюючи відповідність знань практичним результатам [2].

Американська дослідниця Д. Халперн розглядає критичне мислення як розумовий процес, що забезпечує формування логічних висновків і прийняття обґрунтованих рішень, оцінку ходу міркувань і уникнення когнітивних викривлень [1]. Ці навички є основоположними для якісної наукової комунікації, оскільки дають змогу формувати переконливі наукові тексти, проводити чітку логічну аргументацію та розпізнавати слабкі місця в опонентських тезах.

Таке різноманіття підходів демонструє, що критичне мислення – це не лише набір умінь і навичок, а й світоглядна установка, яка визначає якість професійного мислення та комунікації. У сфері наукової комунікації це передбачає усвідомлену позицію щодо інформаційного потоку, відповідальність за достовірність джерел, культуру дискусії і готовність до самокорекції на основі логічного аналізу.

Критичне мислення є ключовим чинником ефективної наукової комунікації. Воно забезпечує не лише правильне використання наукової термінології та стилістичних норм, а й здатність формулювати аргументовану думку, вести дискусію, виявляти суперечності, інтерпретувати складні концепції та продукувати власні ідеї на основі аналізу різних джерел.

Розвинене критичне мислення гарантує академічну доброчесність, свідомого цитування, міждисциплінарну відкритість і здатність до конструктивного діалогу. Становлення критич-

ного мислення має поєднуватися з формуванням комунікативної компетентності, що дозволяє майбутнім науковцям ефективно спілкуватися, критично осмислювати зміст повідомлень, будувати переконливу аргументацію та відповідати на виклики сучасного наукового дискурсу.

Суттєвим аспектом сучасного розуміння критичного мислення є здатність ефективно працювати з інформацією на всіх етапах її обігу – від пошуку до аналізу та передачі. У науковій комунікації це означає перетворення здобутої інформації на змістовні наукові повідомлення з дотриманням норм академічного мовлення, логіки викладу та достовірності.

Хоча формальна логіка, теорія аргументації та дискурс-аналіз суттєво вплинули на розвиток поняття критичного мислення, вони не повністю пояснюють, як виникає, поширюється та оцінюється інформація в сучасному суспільстві. Тому наукова комунікація потребує інтеграції критичного мислення як ключової компетентності, що допомагає орієнтуватися в інформаційному просторі, обирати науково обґрунтовані джерела та формувати власну аргументацію відповідно до контексту дослідження.

Сучасному фахівцю важливо не лише перевіряти наукову достовірність фактів, а й орієнтуватися в складному й мінливому інформаційному просторі. У науковій комунікації це передбачає вміння розуміти вплив інформації на аудиторію, критично відбирати матеріал і адаптувати його для фахового викладу. Для цього необхідні розвинені інформаційні компетентності: уміння організовувати пошук, оцінювати джерела, розпізнавати викривлення змісту. Такі навички є основою якісного наукового письма та дозволяють не лише відтворювати знання, а й створювати нові на основі глибокого аналізу джерел.

Сучасна наукова комунікація дедалі більше відбувається в цифровому середовищі, що висуває нові вимоги до здобувачів вищої освіти. Використання електронних бібліотек, наукометричних баз, онлайн-платформ для наукових дискусій і публікацій потребує розвинених інформаційних компетентностей. Саме критичне мислення дозволяє здобувачам відбирати достовірні джерела, уникати маніпуляцій та оцінювати якість отриманих даних. У свою чергу, самоменеджмент забезпечує системність у роботі з цифровими ресурсами, раціональний розподіл часу між пошуком, аналізом і обробкою інформації, що робить наукову діяльність більш результативною.

Критичне мислення передбачає здатність доповнювати наявну інформацію аналізом альтернативних джерел, узагальненням даних і формуванням власних обґрунтованих висновків. Це дозволяє не просто репрезентувати факти, а створювати інтелектуально вагому позицію, необхідну для участі в наукових дебатах, конференціях та написанні фахових публікацій. Наприклад, під час написання курсової роботи студент, зіткнувшись із суперечливою інформацією щодо впровадження штучного інтелекту в освіті, порівнює дані, оцінює достовірність джерел та формує власну аргументацію на основі логічного аналізу. Такий підхід забезпечує створення власної інтерпретації проблеми відповідно до академічних стандартів.

Уміння трансформувати здобуту інформацію в логічно структуровану комунікацію безпосередньо пов'язане з академічним письмом, науковою доповіддю, підготовкою публікацій і презентацій – ключовими формами наукової комунікації у вищій освіті та професійному середовищі.

Формування критичного мислення й наукової комунікації у здобувачів неможливе без створення відповідних

педагогічних умов. Використання інтерактивних методів навчання – дебатів, проєктних робіт, рольових ігор, симуляцій управлінських ситуацій – дозволяє майбутнім фахівцям одночасно відпрацьовувати аналітичні, комунікативні та організаційні навички. У таких освітніх практиках здобувачі вчаться аргументовано відстоювати власну позицію, узгоджувати інтереси в групі, планувати діяльність і брати відповідальність за результат. Це сприяє інтеграції когнітивного та організаційного аспектів професійної підготовки, формуючи цілісний підхід до наукової комунікації.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Наукова комунікація в системі самоменеджменту здобувача вищої освіти постає як інтегрований процес, що поєднує когнітивні, мовленнєві та організаційні компетентності. Критичне мислення формує інтелектуальне підґрунтя комунікації, а самоменеджмент забезпечує її системність, цілеспрямованість і результативність.

Ефективне управління власною навчальною діяльністю дозволяє студентам підвищувати якість академічного письма, оптимізувати роботу з інформаційними ресурсами та досягати високого рівня академічної культури.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на вивчення педагогічних технологій, що інтегрують розвиток критичного мислення і навичок самоменеджменту як основи ефективної наукової комунікації.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Починкова М. М. Дефініція «Критичне мислення» у науковому педагогічному дискурсі. *Освіта та педагогічна наука*. 2019. № 1(170). С. 37–48.
2. Терно С. О. Світ критичного мислення: образ та мімікрія. *Історія в сучасній школі*. 2012. № 7–8. С. 27–39.
3. Шквир О. В. Критичне мислення молодших школярів: сутність і особливості. *Молодь і ринок*. 2019. № 4. С. 27–32.

REFERENCES

1. Pometun, O. I. (2018). Krytychne myslennia yak pedahohichniy fenomen [Critical thinking as a pedagogical phenomenon]. *Ukrainskyi pedahohichniy zhurnal* – Ukrainian Pedagogical Journal, 2, 33–40. [in Ukrainian].
2. Terno, S. O. (2012). Svit krytychnoho myslennia: obraz ta mimikriia [The world of critical thinking: image and mimicry].

- Istoriia v suchasni shkoli – History in the modern school, 7–8, 27–39. [in Ukrainian].
3. Shkvyr, O. V. (2019). Krytychne myslennia molodshykh shkoliariv: sutnist i osoblyvosti [Critical thinking of younger school-children: essence and features]. *Molod i rynok* – Youth and the market, 4, 27–32. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.09.2025 р.
Стаття прийнята до друку 20.09.2025 р.

УДК 378.4:629.7:658.788(4)

DOI: 10.33251/2522-1477-2025-14-93-103

РАДУЛ Сергій Григорович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри професійної
та авіаційної мовної підготовки,
Українська державна льотна академія
e-mail: radul_sg@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0899-3719>

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ АВІАЦІЙНИХ ФАХІВЦІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ

Анотація. У статті проаналізовано європейський досвід професійної самореалізації майбутніх авіаційних фахівців у процесі фахової підготовки. Актуальність теми зумовлена зростанням вимог до авіаційної галузі, що визначаються стратегічними документами Міжнародної організації цивільної авіації (ICAO) та Європейської авіаційної агенції (EASA), а також сучасними тенденціями цифрової трансформації, переходу до «зелених технологій», забезпечення сталого розвитку та безпеки польотів. Обґрунтовано необхідність формування у здобувачів вищої авіаційної освіти здатності до самостійного прийняття рішень, критичного мислення, інноваційної діяльності, міжкультурної комунікації та безперервного професійного розвитку, як умова їхньої успішної професійної самореалізації.

На основі аналізу стратегічних документів, нормативних актів та освітніх програм провідних університетів Європи визначено тенденції модернізації професійної підготовки майбутніх авіаційних фахівців. Особливу увагу приділено впровадженню компетентнісного підходу, інтеграції теоретичного та практичного складників, розвитку дослідницьких і комунікативних навичок здобувачів освіти. Висвітлено досвід європейських університетів, що реалізують комплексні освітні програми, зорієнтовані на розвиток фахових компетентностей, професійної самореалізації та здатності до інновацій. Проаналізовано зміст освітніх компонентів, які формують критичне мислення, розвивають комунікативні навички, міжкультурну компетентність і здатності до професійного самоствердження.

Доведено, що успішна професійна самореалізація майбутніх авіаційних фахівців забезпечується поєднанням інноваційних методів навчання, активної участі студентів у міжнародних освітніх і наукових проектах, організації стажувань у

провідних авіакомпаніях та аеропортах. Узагальнення європейського досвіду дозволяє визначити напрями модернізації вітчизняної авіаційної освіти для впровадження науково-методичної системи професійної самореалізації майбутніх авіаційних фахівців.

Ключові слова: європейський досвід, авіаційна освіта, фахова підготовка, авіаційні фахівці, професійна самореалізація.

RADUL Serhiy,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Professional and
Aviation Language Training,

Ukrainian State Flight Academy

e-mail: radul_sg@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0899-3719>

EUROPEAN EXPERIENCE OF PROFESSIONAL SELF-REALISATION OF FUTURE AVIATION SPECIALISTS IN PROFESSIONAL TRAINING

Abstract. The article analyses the European experience of professional self-realisation of future aviation specialists in the process of professional training. The relevance of the topic is determined by the growing demands on the aviation industry, as defined by the strategic documents of the International Civil Aviation Organisation (ICAO) and the European Aviation Safety Agency (EASA), as well as current trends in digital transformation, the transition to «green technologies», ensuring sustainable development and flight safety. The necessity of developing the ability of higher aviation education seekers to make independent decisions, think critically, engage in innovative activities, communicate intercultural, and pursue continuous professional development as a condition for their successful professional self-realisation is substantiated.

Based on an analysis of strategic documents, regulations and educational programmes of leading European universities, key trends in the modernisation of professional training are traced. Particular attention is paid to the implementation of competence-based approach, the integration of theoretical and practical components, and the development of students' research and communication skills. The experience of European universities that implement comprehensive educational programmes focused on the development of professional competencies, professional self-realisation and the ability to innovate is defined. The content of educational components that form critical thinking, develop communication skills, intercultural competence and the ability to assert oneself professionally is analysed.

It is proven that the successful professional self-realisation of future aviation specialists is ensured by combination of innovative teaching methods, active participation of students in international educational and scientific projects, and the organisation of internships at leading airlines and airports. Synthesis of European experience allows us to identify areas for modernising domestic aviation education in order to implement a scientific and methodological system for the professional self-realisation of future aviation specialists.

Keywords: European experience, aviation education, professional training, aviation specialists, professional self-realisation.

Постановка проблеми. Сучасний європейський авіаційний простір ставить новітні вимоги до професійної підготовки фахівців, з-поміж яких першорядними є засвоєння інноваційних технологій управління авіаційними процесами, зорієнтованість на «зелені техно-

логії» й екологічно сталий розвиток, дотримання стандартів безпеки польотів. Нові вимоги зумовлюють потребу формування у майбутніх авіаційних фахівців здатності організовувати власну діяльність, приймати обґрунтовані рішення й реалізувати свій потенціал, тобто постає

питання їхньої професійної самореалізації.

Світова освітня спільнота вже на працювала значний досвід підготовки майбутніх авіаційних фахівців з урахуванням особливостей їхньої професійної діяльності в умовах високотехнологічного, динамічного середовища авіаційної галузі. Вивчення європейського досвіду дозволяє виокремити ефективні педагогічні моделі професійної підготовки й технології супроводу професійної самореалізації здобувачів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нові тенденції й перспективи розвитку авіаційної освіти в глобальному контексті регламентовано низкою міжнародних документів і масштабними міжнародними ініціативами. Зокрема, в Стратегічному плані Міжнародної організації цивільної авіації (ICAO Strategic Plan 2026–2050) окреслено довгострокові пріоритети сталого розвитку авіаційної галузі й орієнтири для модернізації професійної підготовки фахівців. Йдеться про поєднання пріоритетів безпеки, екологічної відповідальності та соціальної доступності авіаперевезень. В документі зацентовано на цифровій трансформації й розширенні глобальної мобільності, що потребує формування у здобувачів освіти здатності до інноваційної діяльності, міжкультурної комунікації та критичного осмислення складних виробничих процесів. Зорієнтованість на екологічно сталий розвиток передбачає включення до освітнього процесу дисциплін і модулів, спрямованих на засвоєння знань про «зелені технології», системи управління екологічними ризиками, культуру відповідального використання ресурсів [7].

Особливу увагу в Стратегічному плані приділено впровадженню нових типів високоавтоматизованих літальних апаратів. Цей процес потребує створення ефективних механізмів гарантування безпеки польотів, посилення захисту від

потенційних загроз, а також врахування зростаючих ризиків кіберзлочинності у сфері авіації. Окрім того, стратегічні пріоритети ICAO корелюють із глобальними цілями сталого розвитку, насамперед з переходом до використання чистих джерел енергії та зменшення негативного впливу авіаційної діяльності на довкілля. Отже, міжнародна авіаційна спільнота отримує унікальну можливість переформатувати фундаментальні засади функціонування галузі та забезпечити її екологічно орієнтований розвиток у майбутньому [7].

Оновлення, передбачені в ICAO Strategic Plan, кожні шість років, на наш погляд, забезпечать динамічний розвиток авіаційної галузі й потребують готовності студентів до навчання впродовж життя, розвитку здатності до професійного самовдосконалення, підготовку до успішної самореалізації в майбутній професійній діяльності. Отже, Стратегічний план ICAO (2026–2050) визначає орієнтири модернізації авіаційної освіти, що спрямовані на підготовку конкурентоспроможних фахівців, здатних до інновацій, екологічної відповідальності та професійної самореалізації в умовах глобальних трансформацій.

Авіаційну діяльність у країнах Європейського Союзу регулює Європейська авіаційна агенція (EASA, European Union Aviation Safety Agency) [5]. Агенція відповідає за встановлення та підтримання єдиних стандартів авіаційної безпеки для всіх держав-членів ЄС. Основними завданнями EASA є розробка нормативних актів і технічних стандартів для льотної придатності літальних апаратів і безпеки польотів. Окрім того, агенція здійснює сертифікацію літаків, аеропортів та авіаційних фахівців, а також нагляд за дотриманням встановлених стандартів. Завдяки діяльності EASA в ЄС підтримується високий рівень авіаційної

безпеки, що сприяє довірі пасажирів і стабільному розвитку авіаперевезень.

Важливим елементом регуляторної політики ЄС є ініціатива «Єдине європейське небо» (Single European Sky), спрямована на оптимізацію використання повітряного простору Європи. Її реалізація дозволяє зменшити затримки рейсів, скоротити витрати авіакомпаній та підвищити ефективність управління повітряним рухом. У рамках цієї ініціативи відбувається реформування системи управління повітряним рухом, що передбачає впровадження сучасних технологій, стандартизацію процедур та підвищення рівня координації між національними авіаційними адміністраціями. Окрім того, ініціатива сприяє зниженню впливу авіації на навколишнє середовище через оптимізацію маршрутів польотів і скорочення витрат палива.

Отже, врахування нормативних вимог, технічних стандартів і принципів ефективного використання повітряного простору у професійній підготовці майбутніх авіаційних фахівців сприятиме розвитку фахових компетентностей, критичного мислення, здатності до самостійного прийняття рішень у реальних умовах авіаційної діяльності, формуванню готовності студентів до професійної діяльності.

У вітчизняній і зарубіжній педагогічній науці з'являються ґрунтовні дослідження фахової підготовки майбутніх авіаційних фахівців за кордоном [1–3]. Для визначення перспективних напрямів професійної самореалізації здобувачів авіаційної освіти проаналізуємо їхній зміст.

Так, В. Акмалдінова аналізує тенденції професійної підготовки майбутніх фахівців із транспортних технологій (на повітряному транспорті) у країнах — членах ЄС (Німеччина, Франція, Польща), США та Великобританії. Науковиця з-поміж характерних рис міжнародної авіаційної підготовки виокремлює інтеграцію теорії і практики, включення до

навчальних планів дисциплін профільного спрямування, акцентування на практиці та стажуванні як запоруці майбутнього працевлаштування, залучення практичних авіаційних фахівців до викладання. Зміст професійної підготовки фахівців із транспортних технологій (на повітряному транспорті), як зазначає дослідниця, визначається відповідними стандартами освіти, конкретизується освітньо-професійними програмами підготовки і передбачає застосування інноваційних проблемно зорієнтованих та електронних методів навчання, партнерство з роботодавцем, автономію закладів освіти й гнучкість освітнього процесу [1, с. 93–96].

Дослідження К. Воеводи [2] присвячене професійній підготовці фахівців з авіаційної безпеки в європейських регіональних навчальних центрах ICAO. Автор наголошує на необхідності застосування компетентнісного підходу, зорієнтованого не лише на передачу знань, але й на формування здатності діяти в умовах професійної невизначеності та високої відповідальності. Програми ICAO TRAINAIR та TRAINAIR PLUS, поширені в країнах ЄС, спрямовані на інтеграцію теоретичної підготовки з практичним моделюванням реальних ситуацій, це дає можливість майбутнім фахівцям розвинути професійні навички, вміннями міжособистісної взаємодії, необхідні для ефективної самореалізації. Аналіз досвіду європейських країн засвідчує важливість інституційної узгодженості між системою освіти й галузевими органами управління. Це створює сприятливі умови для професійної самореалізації випускників, оскільки їхня підготовка відповідає реальним вимогам роботодавців.

Важливе значення, на думку К. Воеводи, має матеріально-технічне забезпечення професійної підготовки майбутніх авіаційних фахівців. Сучасні тренажери, симуляційні комплекси та

інтерактивні програмні продукти, які широко застосовуються в регіональних центрах ICAO, формують у здобувачів освіти впевненість у власних професійних можливостях, дозволяють відпрацьовувати дії в умовах, максимально наближених до реальних. Це підвищує якість підготовки й розширює можливості для особистісного та професійного самоствердження [2].

Отже, аналіз міжнародних стратегічних документів і наукових досліджень засвідчує актуальність вивчення європейського досвіду професійної самореалізації майбутніх авіаційних фахівців у фаховій підготовці.

Мета статті – проаналізувати європейський досвід професійної самореалізації майбутніх авіаційних фахівців та окреслити можливості його використання у вітчизняній авіаційній освіті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна підготовка майбутніх авіаційних фахівців у кожній країні має особливості, зумовлені соціальними й економічними процесами, національною освітньою політикою держави, науково-дослідними розробками та їх упровадженням в авіаційній галузі. Дослідження особливостей фахової підготовки майбутніх авіаційних фахівців здійснено на підставі аналізу організації цього процесу в університетах країн Європи; окрім того, ураховано показники цих закладів вищої освіти протягом 2018–2025 рр. в Академічному рейтингу університетів світу ARWU (The Academic Ranking of World Universities) [4] і Всесвітньому рейтингу ранжування академічних предметів у галузі інженерії за напрямом «Транспортна наука і технології» (Global Ranking of Academic Subjects 2024, Engineering, Transportation Science & Technology) [6].

У процесі вивчення досвіду професійної самореалізації студентів у європейських країнах ми проаналізували офіційні сайти закладів вищої авіаційної

освіти з таких позицій: 1) наявність освітніх програм підготовки майбутніх авіаційних фахівців; 2) навчальні дисципліни з питань професійного саморозвитку; 3) питання професійної самореалізації в змісті фахових дисциплін; 4) залучення студентів до професійних заходів, активностей, актуалізація їхнього професійного самоздійснення в закладі освіти.

Європейські освітні системи демонструють високий рівень науково-методичного забезпечення професійної підготовки майбутніх авіаційних фахівців, акцентують на цілісному розвитку особистості, здатної до професійної самореалізації в умовах професійної підготовки.

Ризький технічний університет – глобальний освітній центр Латвії – входить до міжнародних рейтингів: QS World University Rankings, Times Higher Education (THE) University Rankings, QS Stars University Rating, а також до рейтингів сталого розвитку: Times Higher Education (THE) Impact Rankings, QS Sustainability Rankings та UI Green Metric Rankings. Підготовку фахівців університет здійснює з 1862 р. і донині є провідним закладом, який має потужний досвід у навчальних дослідженнях і розробленні освітніх програм підготовки авіаційних фахівців у регіоні та Європі. На факультеті цивільного та машинобудівного інжинірингу готують авіаційних фахівців на рівні бакалаврату, магістратури, докторантури (PhD) [8].

Навчальна програма «Авіаційний транспорт» надає знання, що відповідають вимогам державних стандартів вищої професійної освіти та міжнародних документів, які регулюють професії, пов'язані з повітряним транспортом. Програма забезпечує рівень знань, необхідний для виконання професійних обов'язків, визначених Міжнародною організацією цивільної авіації (International Civil Aviation Organization, ICAO) відповідно до

Регламенту Європейської Комісії (European Commission Regulation, EC) № 2042/2003. Обсяг та зміст навчальної програми відповідають вимогам, визначеним Європейським агентством з безпеки авіації (European Aviation Safety Agency, EASA), Агентством цивільної авіації (Civil Aviation Agency, CAA) Латвійської Республіки, Міністерством освіти і науки Латвійської Республіки, та професійному стандарту «Інженер з технічного обслуговування повітряних суден» (PS-127) зі спеціалізаціями інженер-механік з технічного обслуговування повітряних суден (2144-44) або інженер з авіоніки з технічного обслуговування повітряних суден (2152-08).

Метою навчальної програми «Авіаційний транспорт» є підготовка висококваліфікованих фахівців міжнародного рівня з інтегрованою професійною освітою другого рівня в галузі авіаційного транспорту, здатних виконувати технічне обслуговування механічного обладнання літаків, технічне обслуговування та ремонт механічного обладнання, агрегатів і вузлів, а також технічне обслуговування та ремонт електронного, радіоелектронного, електричного та електромеханічного обладнання, агрегатів і вузлів літаків. Необхідні знання, навички та компетенції, набуті під час навчання, дають можливість інженеру з технічного обслуговування авіаційного транспорту успішно інтегруватися на міжнародний ринок праці, брати участь у виконанні наукових досліджень, методичному оновленні та обслуговуванні інфраструктури авіаційного транспорту, а також продовжити навчання в магістратурі.

Аналіз професійної підготовки майбутніх авіаційних фахівців засвідчує, що значну роль відіграють освітні курси для розвитку соціально-психологічної компетентності, формуванням здатності до ефективної комунікації, критичного мислення та саморефлексії як чинників професійної самореалізації.

Курс DE0386 Соціальна психологія є обов'язковим у бакалаврській програмі. Студенти здобувають різні теоретичні, методологічні та концептуальні інструменти для соціальної взаємодії, мотивації професійної діяльності, самоактуалізації під час навчання (табл. 1).

Метою вивчення курсу є підвищення рівня соціально-психологічної культури студентів та їхня готовність до адекватної взаємодії у складних виробничих і міжособистісних ситуаціях. Завдання навчальної дисципліни полягають у розвитку здатності майбутніх фахівців аналізувати соціально-психологічні аспекти професійної взаємодії, здійснювати оцінку ситуацій і характеристик особистості, формувати навички самопізнання та самооцінки.

Очікуваними результатами опанування курсу є здатність здобувачів описувати й аналізувати соціально-психологічні явища; застосовувати набуті знання для вирішення професійних ситуацій; здійснювати психологічне спостереження й дослідницькі інтерв'ю; виконувати психологічну оцінку в реальних і змодельованих умовах авіаційної діяльності. Досягнення результатів забезпечується участю студентів у заняттях, аналізом кейсів, самостійною роботою, підготовкою презентацій, тренувальними вправами та практичними завданнями.

Система оцінювання ґрунтується на комплексному підході й передбачає аналіз тематичних досліджень та екзаменаційну роботу (20%), виконання самостійних завдань і презентацій (20%), участь у навчальних інтерв'ю та психологічних завданнях (20%), систематичне виконання тренувальних вправ (40%). Така структура дозволяє оцінити не лише теоретичну підготовленість, але й практичну здатність здобувачів до самостійного прийняття рішень, ефективної комунікації та психологічної стійкості для професійної самореалізації в авіаційній галузі.

Таблиця 1

Тематика й розподіл годин курсу «Соціальна психологія»
для майбутніх бакалаврів авіаційної галузі

Зміст	Денна та заочна форма навчання		Заочне навчання за сумісництвом	
	Контактні години	Самостійна робота	Контактні години	Самостійна робота
Предмет соціальної психології, зв'язок із соціологією, психологією, авіацією	2	2	1	2
Соціальна психологія інженерних застосувань у технічних галузях	2	2	1	2
Спостереження, тест та експеримент як методи дослідження в соціальній психології	5	3	1	6
Особистість соціально-психологічних характеристик різних парадигм	4	4	2	10
Я-концепція: процеси соціалізації та життєві сценарії	5	5	2	8
Соціальне сприйняття та соціальні атрибуції: дослідження, артефакти, закони, явища	4	6	2	8
Соціальний вплив висловлювання: соціальний тиск; слухняність; авторитет і фактори оточення	6	6	1	8
Психологія соціального лікування	4	4	2	8
Психологія великих груп (маси та натовпу)	4	4	2	6
Соціальна агресія, конфлікти та стрес	4	4	2	6
Разом	40	40	16	64

Курс *The English Language (DE0337)*, що викладається в Ризькому технічному університеті, забезпечує формування лінгвістичної та комунікативної компетентності, необхідної для успішної самореалізації в міжнародному авіаційному середовищі. Англійська мова як засіб комунікації у сфері цивільної авіації використовується не лише для професійного спілкування, а й для опрацювання технічної документації, інструкцій, мануалів і процедур безпеки.

Зміст курсу зорієнтований на розвиток спеціалізованих мовних умінь у контексті професійних завдань для вивчення технічної термінології, читання профільних текстів, складання ділового листування, підготовки резюме та тренування навичок проходження співбесіди. Практико зорієнтований підхід дозволяє студентам моделювати типові виробничі ситуації та випробовувати власні здіб-

ності в умовах, наближених до реального професійного середовища (табл. 2). Такий підхід сприяє інтеграції теоретичних знань і практичних навичок, формуванню впевненості у власних можливостях і готовності до майбутньої професійної діяльності.

Важливим аспектом є система оцінювання, яка поєднує тести, іспити, портфоліо письмових завдань, презентації та самостійні дослідження. Вона забезпечує багатовимірний контроль якості підготовки та стимулює студентів до систематичного самовдосконалення, що є невід'ємною умовою розвитку навичок критичного мислення, самоаналізу та здатності до професійного зростання. У такий спосіб курс сприяє формуванню внутрішньої мотивації до навчання впродовж життя, що відповідає сучасним вимогам авіаційної галузі та стратегічним орієнтирам міжнародних організацій.

Таблиця 2

Тематика й розподіл годин курсу «Англійська мова»
для майбутніх бакалаврів авіаційної галузі

Зміст	Денна та заочна форма навчання		Заочне навчання за сумісництвом	
	Контактні години	Самостійна робота	Контактні години	Самостійна робота
Угода про переговори. Читання звітів. План тексту; висновки. Обмін думками, що включає переговори	2	2	2	4
Читання посібників, інструкційних буклетів, технічних брошур, довідників, баз даних тощо	4	4	2	6
Текст за спеціальністю. Вступ до опису таблиць, діаграм та схем. Опис тенденцій та розвитку	4	4	2	9
Співбесіда. Трудовий договір. Заробітна плата, резюме та лист-заява, обмін інформацією щодо співбесід	4	4	2	7
Домашнє читання №1	4	4	2	8
Ергономіка, охорона праці та безпека праці. Аргументативне есе: структура та мова. Обмін думками з обговореннями	2	2	2	5
Текст за спеціальністю. Обговорення на основі тексту	14	14	2	13
Текст за спеціальністю. Обговорення на основі тексту. Тест на розуміння промовленого на слух (10–15 хв)	4	4	2	4
Тести	2	2	4	4
Разом	40	40	20	60

Отже, курс The English Language (DE0337) є засобом розвитку мовної компетентності, чинником формування професійної ідентичності майбутнього авіаційного фахівця, сприяє його інтеграції у глобальне професійне середовище та забезпечує підґрунтя для подальшої особистісної й професійної самореалізації.

Випускники факультету працюють у Латвії, країнах ЄС, США. Майбутні фахівці, які навчаються за програмою «Авіаційний транспорт», отримують сертифікат спеціаліста з технічного обслуговування авіаційного транспорту, що засвідчує відповідність їхніх компетенцій і навичок загальноєвропейським вимогам. Сертифікат визнається на міжнародному ринку праці.

Цінним для нашого дослідження є також досвід підготовки авіаційних фахівців у Технічному університеті

Брауншвейг (Німеччина). Професійна самореалізація студентів передбачена Концепцією розвитку людських ресурсів – документом, який містить важливу інформацію про початок академічної кар'єри, розвиток потенціалу студентської молоді та підтримку кар'єри на етапі професійного становлення майбутніх фахівців.

У межах цієї Концепції визначено стратегічні напрями для створення умов академічного та професійного становлення здобувачів освіти. Особлива увага приділяється розвитку дослідницьких і проєктних навичок студентів, їхній інтеграції у міждисциплінарні наукові спільноти та залученню до міжнародних освітніх і наукових програм. Такий підхід забезпечує формування у майбутніх авіаційних фахівців здатності до критичного мислення, самостійного прийняття рішень, реалізацію власної

освітньо-професійної траєкторії та відповідальності за результати діяльності.

В університеті організовано програми наставництва, індивідуального кар'єрного консультування і тренінгові курси, зорієнтовані на розвиток ключових компетентностей для самореалізації у професійному середовищі. Це сприяє не лише успішності в академічному навчанні, але й формуванню готовності до майбутнього працевлаштування, до активної участі у міжнародних авіаційних проєктах.

У Технічному університеті Брауншвейг реалізується низка цільових програм для підтримки професійного розвитку студентів. Зокрема, *Mentoring-Programm* забезпечує індивідуальний супровід студентів і молодих науковців досвідченими фахівцями, що сприяє професійному самовизначенню та організації ефективної кар'єрної траєкторії. Програма *GradTUBS* зорієнтована на підготовку здобувачів до наукової діяльності, розвитку їхнього дослідницького потенціалу та інтеграції у міжнародні наукові мережі, що формує вміння працювати у високотехнологічному середовищі авіаційної галузі. Водночас *KarriereService* надає студентам і випускникам інструменти кар'єрного консультування, тренінги з пошуку роботи, розвитку навичок самопрезентації та побудови конкурентоспроможного професійного профілю.

Такі ініціативи, на наш погляд, формують цілісну систему підтримки, яка охоплює як академічний, так і професійно-практичний вимір становлення особистості майбутнього фахівця. Вони розвивають мобільність, креативність, здатність до безперервного професійного вдосконалення.

З огляду на предмет нашого дослідження цінною є організація у Технічному університеті Брауншвейг літньої школи *DLR_Uni_Summer_School* для майбутніх авіаційних фахівців. Цей

захід організовано у партнерстві з німецькими аерокосмічними університетами та Німецьким аерокосмічним центром (DLR). Студентам пропонується застосувати отримані теоретичні знання в практичних дослідницьких польотах і на симуляторах, систематично записувати й оцінювати дані, а також презентувати їх наприкінці заходу. Впродовж тижня майбутні авіаційні фахівці пройдуть стажування й будуть співпрацювати з інженерами, які супроводжуватимуть їх і надаватимуть професійні консультації.

Дослідницькі польоти проводяться на літаках Cessna F406 D-ILAB Інституту наведення польотів (IFF) Технічного університету Брауншвейга та Cessna 208B Grand Caravan Німецького аерокосмічного центру (DLR). Окрім того, студенти мають змогу відвідати лекції, дослідити матеріальну базу в дослідницькому аеропорту Брауншвейга. Важливим є те, що участь у літній школі передбачає міжнародний обмін для розвитку міжкультурної компетентності та навичок співпраці у командах. Отже, літня школа є освітньою платформою для формування готовності до професійної діяльності, організації навчання і реалізації проєктів. Такі освітні ініціативи, на нашу думку, сприяють розвитку відповідальності, самостійності та здатності до професійного розвитку в процесі фахової підготовки майбутніх авіаційних фахівців.

У Технологічному університеті Дубліна студентів авіаційних спеціальностей запрошують до участі в дослідницькій спільноті для розробки інноваційних технологічних рішень, генерування наукових знань, а також активної професійної діяльності в Ірландії та за кордоном [9]. Стратегія університету пропонує набір із п'яти пріоритетів досліджень, узгоджених з Цілями сталого розвитку:

– культура, інновації та інклюзивність у суспільстві, що змінюється;

- здоров'я та благополуччя для процвітаючого суспільства;
- матеріали та технології для сталого розвитку;
- сталі продовольчі системи та захист навколишнього середовища;
- трансформаційні цифрові рішення.

У професійній підготовці майбутнім авіаційним фахівцям запропоновано курс *AVTE 3110 «Професійний розвиток»* (5 кредитів ECTS). Навчальна програма передбачає вивчення різноманітних аспектів професійного розвитку, зокрема безперервний професійний розвиток, організаційну та міжкультурну комунікацію, командну роботу, методи збору й аналізу даних. Особлива увага приділяється розвитку навичок самостійного аналізу, критичного мислення та здатності ефективно взаємодіяти у професійних командах.

Основними організаційними формами вивчення дисципліни є лекції і практичні заняття. Курс передбачає використання відеоматеріалів, вебресурсів та самостійну роботу студентів, що сприяє активному засвоєнню теоретичного матеріалу та розвитку практичних навичок. Важливою є практичний компонент курсу, який має на меті ознайомити студентів з реальними процесами професійного середовища, зокрема з технологіями працевлаштування, набору персоналу, оцінюванням ефективності діяльності, організацією командної роботи та плануванням професійної кар'єри, що сприяє професійній самореалізації здобувачів освіти в процесі їхньої фахової підготовки.

Отже, професійна самореалізація майбутніх авіаційних фахівців у процесі їхньої підготовки в закладах вищої освіти є результатом комплексної взаємодії освітніх, наукових і практичних стратегій, спрямованих на формування висококваліфікованого, мобільного та відповідального фахівця, здатного до

реалізації особистісного й професійного потенціалу, до ефективної діяльності в сучасному авіаційному середовищі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, аналіз європейського досвіду професійної самореалізації майбутніх авіаційних фахівців засвідчує, що у світовій освітній практиці напрацьовано ефективні моделі й технології підготовки кадрів для авіаційної галузі. Навчання студентів поєднує фундаментальну теоретичну базу з інтенсивною практичною діяльністю, використанням інноваційних методів навчання і залученням роботодавців до освітнього процесу. Особливого значення набувають стратегії, визначені міжнародними організаціями (ICAO, EASA), спрямовані на організацію безпеки, екологічної відповідальності та сталого розвитку авіаційного транспорту.

Характерними для європейських освітніх програм є зорієнтованість на розвиток професійної компетентності, інтеграція освітніх компонентів з практичною підготовкою, розвиток інноваційного мислення, управлінських і комунікативних навичок. Важливим для професійної самореалізації майбутніх авіаційних фахівців є організація стажувань у провідних авіаційних компаніях. Така діяльність не лише формує практичний досвід, а й створює умови для професійної мобільності та працевлаштування випускників. Вивчення досвіду й узагальнення змісту дисциплін у навчальних планах провідних європейських університетів сприяє впровадженню науково-методичної системи професійної самореалізації майбутніх авіаційних фахівців у вітчизняних закладах вищої освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Акмалдінова В. Є. Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців із транспортних технологій (на повітряному транспорті) у зарубіжній освітній практиці. *Педагогіка формування творчої особис-*

тості у вищій і загальноосвітній школах. 2021. № 77(1). С. 92–97. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2021_77\(1\)_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2021_77(1)_18)

2. Воєвода К. В. Професійна підготовка фахівців з авіаційної безпеки в європейських регіональних навчальних центрах ІКАО. *Модернізація професійної підготовки майбутніх фахівців авіаційної галузі*: монографія за ред. Т. С. Плачинди. Кропивницький: «Поліум», 2020. С. 200–243. URL: https://dspace.sfa.org.ua/bitstream/123456789/1344/1/Voevoda_ICAO.pdf

3. Зеленська О. М., Марченко О. Г., Онипченко П. М., Кондра О. В. Англомова підготовки майбутніх вертольотчиків до ведення радіообміну. *Науковий вісник Льотної академії*. Серія: Педагогічні науки. 2021. Вип. 10. С. 160–168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sbfasps_2021_10_24

4. Academic Ranking of World Universities 2025. URL: <http://www.shanghairanking.com/rankings/arwu/2025>

5. European Union Aviation Safety Agency. URL: <https://www.easa.europa.eu/en/the-agency/careers>

6. Global Ranking of Academic Subjects 2024. URL: <http://www.shanghairanking.com/methodology/gras/2024>

7. ICAO Strategic Plan 2026–2050. URL: <https://www.icao.int/sites/default/files/2025-02/ICAO-Strategic-Plan-2026-2050-V2.pdf>

8. Riga Technical University. URL: <https://www.rtu.lv/en>

9. Welcome to the CAO Hub at TU Dublin – Your undergraduate journey begins here. URL: <https://www.tudublin.ie/study/undergraduate/cao/>

REFERENCES

1. Akmal'dinova, V. Ye. (2021). Osoblyvosti profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv iz transportnykh tekhnolohii (na povitriannomu transporti) u zarubizhnii osvittii praktytsi [Features of professional training of future specialists in transport technologies (in air transport) in foreign educational practice]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, 77(1), 92–

97. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2021_77\(1\)_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2021_77(1)_18) [in Ukrainian]

2. Voevoda, K. V. (2020). Profesiina pidhotovka fakhivtsiv z aviatsiinoi bezpeky v yevropeiskyykh rehionalnykh navchalnykh tsentrakh ICAO [Professional training of aviation security specialists in European regional ICAO training centers]. In T. S. Plachynda (Ed.), *Modernizatsiia profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv aviatsiinoi haluzi* [Modernization of professional training of future aviation specialists] (pp. 200–243). Retrieved from: https://dspace.sfa.org.ua/bitstream/123456789/1344/1/Voevoda_ICAO.pdf [in Ukrainian]

3. Zelenska, O. M., Marchenko, O. H., Onypchenko, P. M., & Kondra, O. V. (2021). Anhlomovna pidhotovka maibutnikh vertolotchykiv do vedennia radioobminu [English-language training of future helicopter pilots for conducting radio communication]. *Naukovyi visnyk Lotnoi akademii*. Seriya: Pedahohichni nauky, 10, 160–168. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sbfasps_2021_10_24 [in Ukrainian]

4. Academic Ranking of World Universities 2025. Retrieved from: <http://www.shanghairanking.com/rankings/arwu/2025> [in English]

5. European Union Aviation Safety Agency. Retrieved from: <https://www.easa.europa.eu/en/the-agency/careers> [in English]

6. Global Ranking of Academic Subjects 2024. Retrieved from: <http://www.shanghairanking.com/methodology/gras/2024> [in English]

7. ICAO Strategic Plan 2026–2050. Retrieved from: <https://www.icao.int/sites/default/files/2025-02/ICAO-Strategic-Plan-2026-2050-V2.pdf> [in English]

8. Riga Technical University. Retrieved from: <https://www.rtu.lv/en> [in English]

9. Welcome to the CAO Hub at TU Dublin – Your undergraduate journey begins here. Retrieved from: <https://www.tudublin.ie/study/undergraduate/cao/> [in English]

*Стаття надійшла до редакції 09.09.2025 р.
Стаття прийнята до друку 18.09.2025 р.*

РУДНИЦЬКА-ЮРІЙЧУК Ірина Романівна,
кандидат педагогічних наук,
асистент кафедри педагогіки і психології дошкільної та
спеціальної освіти факультету педагогіки, психології та
соціальної роботи, Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича
e-mail: i.rudnytska-iuriichuk@chnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0876-7751>

ВИКЛИКИ ТА ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

***Анотація.** У статті здійснено ґрунтовний аналіз сучасних викликів та проблем, що постають перед системою дошкільної освіти України в умовах суспільних трансформацій, воєнних реалій та інтеграції до європейського освітнього простору. Дошкільна освіта розглядається як фундаментальна ланка безперервної освіти, що визначає базові напрями особистісного розвитку дитини, формує готовність до подальшого навчання та соціалізації. У роботі детально охарактеризовано низку ключових проблем: кадрову нестачу та старіння педагогічних кадрів, низький рівень матеріального стимулювання працівників, відсутність достатньої кількості фахівців для реалізації інклюзивної освіти, а також обмежене матеріально-технічне забезпечення закладів дошкільної освіти.*

Особлива увага приділяється аналізу інклюзивного компоненту, який є одним із найдинамічніших напрямів розвитку дошкільля в Україні. Розкрито також проблему недостатньої участі батьків у освітньому процесі, що знижує ефективність виховного впливу та може негативно позначатися на емоційній стабільності та адаптації дітей у дошкільному середовищі.

У статті розглянуто необхідність упровадження інноваційних педагогічних методик, інтерактивних форм навчання, цифрових технологій і сучасних мультимедійних ресурсів, здатних підвищити якість освітнього процесу та стимулювати розвиток креативності, комунікативних навичок і критичного мислення у дітей. Підкреслюється важливість створення психологічно безпечного та комфортного середовища, яке забезпечує емоційний добробут дитини й сприяє формуванню її позитивної мотивації до пізнання.

Зроблено висновок, що ефективний розвиток системи дошкільної освіти в Україні вимагає комплексного підходу, що охоплює реформування системи оплати праці педагогічних працівників, оновлення матеріально-технічної бази, забезпечення підготовки фахівців з інклюзивної освіти, розширення партнерської взаємодії з батьками та впровадження сучасних освітніх технологій. Системне вирішення означених проблем дозволить не лише підвищити якість дошкільної освіти, але й забезпечити її доступність, інклюзивність та відповідність актуальним потребам українського суспільства та міжнародним стандартам.

***Ключові слова:** виклики, дошкільна освіта, інклюзивність, інноваційні методики, кадрове забезпечення, матеріально-технічна база, проблеми, Україна.*

RUDNYTSKA-IURIICHUK Iryna,

Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor at
the Department of Pedagogy and Psychology of Preschool
and Special Education Faculty of Pedagogy,
Psychology and Social Work,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
e-mail: i.rudnytska-iuriichuk@chnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0876-7751>

CHALLENGES AND PROBLEMS OF PRESCHOOL EDUCATION: THE UKRAINIAN CONTEXT

Abstract. *The article provides a comprehensive analysis of the current challenges and problems facing the preschool education system in Ukraine in the context of social transformations, wartime realities, and integration into the European educational space. Preschool education is viewed as a fundamental stage of lifelong learning, shaping the child's personality development, readiness for further schooling, and successful socialization. The study highlights key issues such as the shortage and aging of teaching staff, insufficient material incentives for educators, lack of qualified specialists for inclusive education, and limited material and technical resources of preschool institutions.*

Special attention is given to the development of inclusive education, which remains one of the most dynamic directions in Ukrainian preschool education. The problem of insufficient parental involvement in the educational process is also analyzed, as it reduces the effectiveness of pedagogical influence and negatively affects children's emotional stability and adaptation in preschool groups.

The article emphasizes the importance of implementing innovative teaching methodologies, interactive learning forms, digital technologies, and multimedia resources that enhance the quality of the educational process and foster creativity, communication skills, and critical thinking in children. The necessity of creating psychologically safe and emotionally supportive environments is also discussed, ensuring children's well-being and motivation for learning.

It is concluded that the effective development of preschool education in Ukraine requires a comprehensive approach, including reforms in teachers' remuneration, modernization of material and technical infrastructure, professional training in inclusive education, strengthening family-school cooperation, and integration of modern educational technologies. Addressing these challenges will contribute to improving the quality, accessibility, and inclusiveness of preschool education while aligning it with the current needs of Ukrainian society and international standards

Keywords: *challenges, preschool education, inclusiveness, innovative methodologies, teaching staff, material resources, problems, Ukraine.*

Постановка проблеми. Проблема підвищення якості дошкільної освіти в Україні набуває особливого значення в умовах суспільних трансформацій та євроінтеграційного курсу держави. Система дошкільної освіти покликана забезпечити не лише догляд та виховання дітей раннього і дошкільного віку, але й сформувати основу для подальшого успішного навчання та соціалізації.

Дошкільна освіта є складною, багатокomпонентною системою, ефективне

функціонування якої залежить від узгодженості та належного розвитку всіх її елементів.

Аналіз актуальних проблем у цій галузі в Україні доцільно здійснювати з урахуванням БКДО [3] та положень нового Закону України «Про дошкільну освіту», який набрав чинності 1 січня 2025 року.

Дошкільна освіта – фундаментальна ланка в системі безперервного навчання, що визначає траєкторію осо-

бистісного розвитку дитини та її готовності до подальших стадій життєвого шляху. На сучасному етапі ця сфера функціонує в умовах значних викликів, які потенційно впливають на якість освітніх послуг і, як наслідок, на гармонійний розвиток дітей. Відповідно до чинних нормативно-правових актів та освітніх стандартів, ефективність реалізації освітніх програм у закладах дошкільної освіти залежить від формування цілісного середовища та дотримання принципових положень.

Підвищення якості української дошкільної освіти є пріоритетним завданням, яке передбачає впровадження інноваційних методик, оновлення дидактичних матеріалів та освітніх практик і т.ін. Ці заходи спрямовані на формування надійного фундаменту для подальшого навчання, зокрема, розвиток критичного мислення, соціальних навичок (взаємодія з однолітками) та базових компетентностей самообслуговування.

Мета статті полягає у комплексному аналізі викликів і проблем сучасної дошкільної освіти в Україні в умовах суспільних трансформацій та війни, а також у визначенні можливих шляхів їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Система дошкільної освіти в Україні сьогодні переживає складний етап трансформацій, зумовлений як внутрішніми соціально-економічними процесами, так і зовнішніми викликами, зокрема війною та глобалізаційними тенденціями. Дошкільний вік є ключовим у становленні особистості, адже саме в цей період закладаються основи фізичного, емоційного та когнітивного розвитку дитини, тому будь-які суспільні кризи безпосередньо позначаються на якості освітнього процесу. Нині особливої актуальності набувають питання доступності дошкільної освіти, забезпечення її захищеності, модернізації змісту й методів виховання та навчання, а також психологічної підтримки дітей і сімей. У

цьому контексті необхідним є науковий аналіз проблем і пошук ефективних шляхів удосконалення дошкільної освіти в українських реаліях.

Повномасштабна війна в Україні створила безпрецедентні виклики для всіх сфер суспільного життя, у тому числі й для системи дошкільної освіти. Воєнні реалії, що супроводжуються постійною небезпекою, вимушеним переміщенням, втратою рідних та руйнуванням інфраструктури, призводять до зростання рівня стресу у дітей і водночас ставлять нові завдання перед педагогами, психологами та державою.

Освітнє середовище в умовах війни зазнало суттєвих трансформацій. Значна кількість дошкільних закладів була зруйнована або пошкоджена, а ті, що продовжують функціонувати, змушені працювати у нових реаліях – частково дистанційно, у змішаному форматі чи з використанням укриттів для забезпечення захисту дітей. Перед педагогами постало завдання створення такого освітнього простору, який поєднував би навчальні цілі з психологічною підтримкою та формуванням відчуття стабільності [2].

Таким чином, воєнні реалії перетворили дошкільну освіту в Україні на одну з найактуальніших соціально-педагогічних проблем сучасності. Забезпечення психоемоційної стабільності дітей, створення безпечних умов для навчання і виховання, підтримка педагогів та сімей стають стратегічними завданнями держави та суспільства. Для їхнього розв'язання необхідним є комплексний підхід, що передбачає розробку інноваційних методик, тісну співпрацю освітян і психологів, а також активне залучення міжнародних організацій.

Психологічна безпека в дошкільному закладі є ключовою передумовою для повноцінного розвитку особистості дитини, її емоційного благополуччя та соціальної адаптації. Це поняття вихо-

дить за межі фізичної безпеки і охоплює створення такого середовища, де дитина відчуває себе захищеною, прийнятою та цінною, а також має змогу вільно виражати свої емоції та потреби без страху осуду чи покарання.

Створення психологічно безпечного середовища передбачає комплексний підхід, що включає такі елементи: 1) емоційний комфорт, який досягається через формування довірливих стосунків між вихователем та дитиною. Педагог має бути чуйним до емоційного стану дитини, надавати підтримку у стресових ситуаціях та допомагати їй ідентифікувати та виражати свої почуття; 2) підтримка та прийняття: кожна дитина повинна відчувати, що її приймають такою, якою вона є, з усіма її особливостями. Вихователь має створити атмосферу, де немає місця для критики, порівнянь чи дискримінації. Це допомагає дитині розвивати здорову самооцінку та впевненість у собі; 3) чіткі правила та передбачуваність: встановлення зрозумілих, послідовних правил поведінки забезпечує дітям відчуття стабільності та контролю над ситуацією. Коли дитина знає, чого від неї очікують, це знижує тривожність і сприяє адаптації; 4) можливість вибору: надання дитині права вибору (наприклад, у виборі гри чи виду діяльності) сприяє формуванню її автономності та відповідальності. Це підсилює її внутрішню мотивацію та відчуття власної значущості.

Сучасна дошкільна освіта України ґрунтується на *принципах дитиноцентризму та індивідуального підходу*, які законодавчо закріплені у Базовому компоненті дошкільної освіти [3] та інших нормативно-правових актах. Дитиноцентризм передбачає визнання дитини активним учасником освітнього процесу, носієм власних інтересів, здібностей і потреб. Це означає, що освітня діяльність має організовуватися не «для дитини», а «разом із дитиною», із

залученням її до вибору діяльності, ігор, творчих завдань. Індивідуальний підхід у дошкільній освіті проявляється у врахуванні темпу розвитку, стилю навчання, психофізіологічних особливостей і життєвого досвіду кожного вихованця. Важливою складовою є також підтримка позитивної самооцінки та формування у дитини відчуття власної значущості. Реалізація цих принципів вимагає від педагогів гнучкості у виборі методів навчання, використання варіативних програм, створення розвивального середовища, що стимулює пізнавальну активність та забезпечує комфортні умови для самовираження. Таким чином, дитиноцентризм та індивідуальний підхід виступають не лише педагогічними принципами, а й фундаментом гуманістичної моделі освіти, спрямованої на гармонійний розвиток особистості.

Не менш важливим завданням сучасної дошкільної освіти є *оновлення матеріально-технічної бази закладів та забезпечення їх сучасними дидактичними засобами*. Формування освітнього середовища повинно відповідати віковим та індивідуально-психологічним особливостям дітей, створюючи умови для всебічного розвитку особистості. Згідно з вимогами Базового компоненту дошкільної освіти [3], середовище має бути безпечним, функціональним, гнучким і здатним до трансформації залежно від потреб освітнього процесу.

Сучасні навчально-методичні комплекси, мультимедійні ресурси та інтерактивні засоби навчання дозволяють урізноманітнити освітню діяльність та підвищити її ефективність. Зокрема, використання дидактичних ігор, електронних освітніх платформ, цифрових технологій в поєднанні з традиційними методами стимулює пізнавальну активність та розвиток критичного мислення у дітей.

Таким чином, оновлення матеріально-технічного та дидактичного забезпечення виступає однією з ключових

передумов підвищення якості дошкільної освіти, оскільки сприяє формуванню освітнього простору, орієнтованого на розвиток пізнавальної активності, допитливості та творчого потенціалу вихованців

Окремої уваги заслуговує застосування *адаптованих ігрових матеріалів*, які є важливим елементом реалізації індивідуального підходу до вихованців. Такі матеріали спрямовані на врахування різних темпів та стилів навчання дітей, а також на забезпечення рівних можливостей для всіх вихованців.

Адаптовані ігрові засоби дозволяють педагогам гнучко організовувати освітній процес, орієнтуючись на когнітивні, емоційні, сенсорні та фізичні особливості кожної дитини. Вони не лише полегшують освітній процес для дітей з особливими потребами, але й підвищують його ефективність загалом, сприяючи реалізації принципів дитиноцентризму, інклюзивності та гуманістичної спрямованості дошкільної освіти; сприяють розвитку мовлення, мислення, дрібної моторики, соціально-емоційних навичок, а також формуванню здатності до співпраці та взаємодії з ровесниками.

Діти з *особливими освітніми потребами* (порушеннями зору, слуху, мовлення, інтелектуального чи фізичного розвитку) потребують особливої уваги. Для них спеціальні дидактичні засоби, пристосовані іграшки та мультимедійні ресурси залишаються обмеженими [1]. Використання адаптованих ігор і навчально-розвивальних матеріалів виконує подвійну функцію: компенсаторну (зменшення обмежень у розвитку) та інтеграційну (включення дітей до спільної діяльності з однолітками). Завдяки цьому *забезпечуються умови для реалізації принципів інклюзивності*, гарантується рівний доступ до освіти і формується комфортне освітнє середовище для кожної дитини.

Одним із ключових напрямів модернізації дошкільної освіти є *впровадження інноваційних педагогічних методик*, які відповідають сучасним тенденціям розвитку суспільства та освітніх систем. Застосування інтерактивних форм навчання, ігрових технологій, арттерапевтичних практик, елементів медіаосвіти та цифрових інструментів забезпечує формування навчального середовища, орієнтованого на дитину. Такі методики сприяють не лише засвоєнню знань і навичок, але й розвитку особистісних якостей вихованців, зокрема креативності, самостійності, комунікативної компетентності та здатності до критичного мислення.

Особливої актуальності набуває використання ігрових технологій, адже саме гра є провідним видом діяльності дошкільника. Вона виступає ефективним засобом формування пізнавальних інтересів, розвитку уяви та соціально-емоційних навичок. Арттерапевтичні практики (малювання, музика, ляльковий театр, казкотерапія та ін.) сприяють подоланню тривожності, формуванню позитивного емоційного стану та розвитку естетичного сприйняття.

У свою чергу, елементи медіаосвіти та цифрові інструменти відкривають нові можливості для навчання та розширюють дидактичний потенціал освітнього процесу. Використання інтерактивних панелей, мультимедійних програм, онлайн-ресурсів і спеціалізованих мобільних застосунків дозволяє варіювати форми подання інформації, враховуючи різні стилі сприйняття та навчання дітей (візуальний, аудіальний, кінестетичний).

Таким чином, інноваційні методики у дошкільній освіті виконують комплексну функцію: вони забезпечують пізнавальний розвиток, створюють умови для соціалізації, сприяють емоційно-психологічному благополуччю та формують компетентності, необхідні для

успішної адаптації до подальшого шкільного навчання.

Недостатній рівень матеріального стимулювання педагогічних працівників закладів дошкільної освіти є одним із визначальних чинників, що стримують оновлення кадрового потенціалу галузі. Низька заробітна плата та обмежені соціальні гарантії знижують мотивацію до професійної діяльності, ускладнюють залучення молодих фахівців і спричиняють значні труднощі з кадровим забезпеченням. У результаті наявний персонал змушений працювати в умовах надмірного навантаження, що негативно позначається на якості педагогічної діяльності та може спричинити явище професійного вигорання [5].

Особливої гостроти ця проблема набуває в контексті сучасних викликів, коли на вихователів покладаються додаткові завдання, пов'язані із забезпеченням психологічної підтримки дітей, роботою в інклюзивному середовищі, впровадженням інноваційних технологій та взаємодією з батьками. За відсутності належного матеріального стимулювання такі вимоги створюють додатковий стрес і знижують ефективність педагогічної праці.

Проблема обмеженості кадрового ресурсу набуває особливої уваги й в умовах інклюзивної освіти: у закладах дошкільної освіти відчувається нестача асистентів вихователя, практичних психологів та вузькопрофільних фахівців, здатних працювати з дітьми з різними освітніми потребами.

Подолання кадрового дефіциту та підвищення престижу професії вихователя потребує *системного вдосконалення та реформування оплати праці й соціального захисту педагогічних кадрів*. Йдеться не лише про підвищення рівня заробітної плати, але й про удосконалення системи надбавок, преміювання за інноваційну діяльність, розробку механізмів професійного зростання та соціального захисту [5].

Водночас підвищення якості дошкільної освіти неможливе без *підвищення кваліфікації педагогів* – важливим аспектом є створення умов для постійного професійного розвитку педагогічних кадрів шляхом участі у програмах підвищення кваліфікації, тренінгах і стажуваннях. Освітняни мають оволодівати сучасними методиками навчання, інструментами психологічної підтримки дітей, технологіями інклюзивного підходу.

Варто ще брати до уваги проблему дефіциту та старіння кадрів у галузі дошкільної освіти, яка є одним із ключових викликів сучасної освітньої системи України. Значна частка педагогічних працівників має передпенсійний або пенсійний вік, що знижує динаміку оновлення кадрового потенціалу та ускладнює впровадження інноваційних методик. Водночас приплив молодих спеціалістів у сферу обмежений через низький рівень матеріального стимулювання та недостатній престиж професії вихователя. Така ситуація призводить до поглиблення кадрового дефіциту, зростання навантаження на існуючий персонал та зниження якості освітніх послуг у закладах дошкільної освіти.

Таким чином, матеріальне стимулювання педагогів виступає не лише фактором економічного характеру, але й ключовою умовою забезпечення стабільності та якості функціонування системи дошкільної освіти в Україні.

Ще однією важливою проблемою в системі дошкільної освіти є *обмежена залученість батьків до освітнього процесу*. Незважаючи на те, що саме сім'я виступає першою інституцією соціалізації дитини та має вирішальний вплив на формування її цінностей і поведінкових моделей, у багатьох випадках батьки залишаються пасивними учасниками виховного та навчального процесу. Така ситуація зумовлює низку ризиків: відсутність належної

підтримки з боку родини може ускладнювати адаптацію дитини в дошкільному середовищі, знижувати її навчальну мотивацію та негативно позначатися на емоційному стані [4].

Серед основних причин цього явища можна виокремити дефіцит часу у батьків через професійну зайнятість, нерозуміння власної ролі у розвитку дитини, а також переконання, що освітній процес є виключною сферою відповідальності педагогів. Важливим чинником виступає і недостатній рівень комунікації між закладом дошкільної освіти та сім'єю: обмежений зворотний зв'язок, відсутність ефективних форм партнерської взаємодії чи індивідуального консультування знижують готовність батьків до активної участі у навчально-виховному процесі.

Подолання цієї проблеми потребує системного підходу, що включає налагодження ефективної співпраці між педагогами та сім'ями вихованців, впровадження інтерактивних форм роботи з батьками (тренінгів, батьківських клубів, індивідуальних консультацій), а також розвиток цифрових платформ для комунікації. Така взаємодія здатна зміцнити партнерські відносини між закладом освіти та родиною, забезпечити цілісність виховного впливу й створити умови для гармонійного розвитку та успішної соціалізації дитини [4].

Висновки. Отже, дошкільна освіта є складною, багатокомпонентною системою, яку неможливо розглядати лише як сукупність окремих елементів – гармонійне функціонування системи дошкільної освіти можливе лише за умови узгодженості та належного розвитку всіх її елементів. Її ефективність залежить від синергії між усіма складовими, що взаємодіють і взаємовпливають одна на одну. Це не просто набір програм, методик чи навчальних матеріалів, а цілісний, динамічний організм, що постійно адаптується до нових викликів. Кожен елемент системи – від кадрового

забезпечення та фінансування до освітніх стандартів та психологічного клімату – відіграє критичну роль. Нехтування чи неналежний розвиток хоча б однієї ланки може призвести до системних збоїв та негативно позначитися на якості освітніх послуг.

На основі представленого тексту, що аналізує сучасні виклики дошкільної освіти в Україні, можна сформулювати такі перспективні напрями для подальших досліджень: аналіз ефективності нових моделей фінансування (необхідно вивчити, як зміна фінансових механізмів впливає на кадрове забезпечення, матеріально-технічну базу та загальну якість освітніх послуг; комплексна оцінка впливу інклюзивних практик (потребує детального вивчення впливу інклюзії на соціальний, емоційний та когнітивний розвиток усіх учасників освітнього процесу – як дітей з особливими освітніми потребами, так і їхніх однолітків); дослідження впливу цифрових технологій (актуальним є аналіз наслідків інтеграції цифрових інструментів та мультимедійних ресурсів у освітній процес, зокрема їхній вплив на формування критичного мислення, креативності та комунікативних навичок у дітей-дошкільників); вивчення механізмів партнерської взаємодії з батьками (доцільно дослідити нові моделі та форми співпраці між закладами дошкільної освіти та батьками, щоб підвищити ефективність виховного впливу та забезпечити емоційний комфорт дитини).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Кабінет Міністрів України. *Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024-2026 роки* (Розпорядження № 527-р від 21 травня 2024 р.). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-p#Text>

2. Мачинська Н. І., Вінарчук Н. М. Дошкільна освіта в Україні: сучасні виклики. *Collection of Research Papers Pedagogical Sciences*. 2025. Вип. 110-3. С. 136–145. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2025-110-3>.
3. Міністерство освіти і науки України. *Базовий компонент дошкільної освіти* (нова редакція 2021 року). URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
4. Освітній омбудсмен. Дошкільна освіта – спільна відповідальність батьків і влади: освітній омбудсмен про основні проблеми в ЗДО та шляхи їх подолання. *Нова українська школа*. 12 жовтня 2023 р. URL: <https://nus.org.ua/2023/10/12/doshkilna-osvita-spilna-vidpovidalnist-batkiv-i-vlady-osvitnij-ombudsmen-pro-osnovni-problemy-v-zdo-ta-shlyahy-yih-podolannya/>
5. Освітній омбудсмен. Роз'яснення Міністерства освіти і науки України щодо оплати праці педагогічних працівників закладів дошкільної освіти. 3 лютого 2025 р. URL: <https://eo.gov.ua/roz-yasnennya-ministerstva-osvity-i-nauky-ukrayiny-shchodo-oplaty-pratsi-pedahohichnykh-pratsivnykiv-zakladiv-doshkilnoyi-osvity/2025/02/03/>

REFERENCES

1. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2024, May 21). Pro skhvalennia Natsionalnoi strategii rozvytku inkliuzyvnoho navchannia na period do 2029 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii na 2024-2026 roky [On the approval of the National Strategy for the Development of Inclusive Education for the period up to 2029 and the approval of the operational plan of measures for its implementation for 2024-2026] (Rozporiadzhennia No. 527-r). Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

2. Machynska, N. I., & Vynarchuk, N. M. (2025). Doshkilna osvita v Ukraini: suchasni vyklyky [Preschool education in Ukraine: Contemporary challenges]. *Collection of Research Papers Pedagogical Sciences*, (110-3). Retrieved from <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2025-110-3> [in Ukrainian].
3. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2021). Bazovyi komponent doshkilnoi osvity [Basic component of preschool education] (nova redaktsiia 2021 roku). Retrieved from https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].
4. Osvitnii ombudsmen. (2023, October 12). Doshkilna osvita – spilna vidpovidalnist batkiv i vlady: osvitnii ombudsmen pro osnovni problemy v ZDO ta shliakhy yikh podolannia [Preschool education is a shared responsibility of parents and the government: The educational ombudsman on the main problems in preschools and ways to overcome them]. *Nova ukrainska shkola*. Retrieved from <https://nus.org.ua/2023/10/12/doshkilna-osvita-spilna-vidpovidalnist-batkiv-i-vlady-osvitnij-ombudsmen-pro-osnovni-problemy-v-zdo-ta-shlyahy-yih-podolannya/> [in Ukrainian].
5. Osvitnii ombudsmen. (2025, February 3). Roz'iasnennia Ministerstva osvity i nauky Ukrainy shchodo opłaty pratsi pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv doshkilnoi osvity [Explanation of the Ministry of Education and Science of Ukraine on the remuneration of pedagogical staff of preschool educational institutions]. Retrieved from <https://eo.gov.ua/roz-yasnennya-ministerstva-osvity-i-nauky-ukrayiny-shchodo-oplaty-pratsi-pedahohichnykh-pratsivnykiv-zakladiv-doshkilnoyi-osvity/2025/02/03/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.09.2025 р.
Стаття прийнята до друку 18.09.2025 р.

СУРКОВА Катерина Вікторівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри інформаційних технологій
та авіаційних робототехнічних систем,
Українська державна льотна академія
e-mail: eskirua@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1388-7611>

ДОЛГОЄРОВА Катерина Валеріївна,

старший викладач кафедри інформаційних технологій
та авіаційних робототехнічних систем,
Українська державна льотна академія
e-mail: katedolhoierova@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2360-980X>

КУКЛА Олександр Сергійович,

старший викладач кафедри інформаційних технологій
та авіаційних робототехнічних систем,
Українська державна льотна академія
e-mail: kukla.os@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0009-0008-8444-9062>

РОЗРОБКА РОБОЧОЇ КНИЖКИ З ТРЕНАЖЕРНОЇ ТА ЛЬОТНОЇ ПІДГОТОВКИ ДИСТАНЦІЙНОГО ПІЛОТА БЕЗПІЛОТНОГО ПОВІТРЯНОГО СУДНА

***Анотація.** У статті розглядаються теоретичні та практичні аспекти створення робочої книжки з тренажерної та льотної підготовки дистанційних пілотів безпілотних повітряних суден. Актуальність дослідження зумовлена стрімким розвитком технологій безпілотної авіації та зростанням потреби у фахівцях, здатних ефективно та безпечно виконувати польоти в різних умовах експлуатації. Запропоновано структуру та зміст робочої книжки як комплексного дидактичного засобу, що сприяє систематизації навчальних досягнень, забезпечує контроль рівня сформованості професійних компетентностей та підвищує ефективність освітнього процесу. Визначено основні функції робочої книжки: облікова, контрольна, методична, мотиваційна. Аналіз і систематизація нормативної і наукової літератури з тематики дослідження, результатів опитування експертів дозволив розробити структуру і визначити основні функції робочої книжки з тренажерної та льотної підготовки дистанційного пілота безпілотного повітряного судна. Робоча книжка структурована на п'ять розділів: загальні відомості про здобувача вищої освіти, який проходить практичну підготовку; тренажерна підготовка дистанційних пілотів; допуски дистанційного пілота до керування безпілотним повітряним судном; льотна підготовка; авіаційні події, інциденти та зауваження під час льотної підготовки. Тобто, запропонована структура та зміст робочої книжки інтегрує важливі етапи підготовки дистанційних пілотів і відповідає вимогам освітнього та професійного стандарту. Авторами зазначено, що сфера безпілотних технологій є дуже динамічною в своєму розвитку, зрозумілі і зміни в стандартах і, відповідно, зміни в розробленому документі, також корегування структури і змісту розділів робочої книжки можливі і під час використання в процесі професійної підготовки. Використання робочої книжки сприятиме стандартизації та підвищенню якості підготовки дистанційних пілотів. На даний час використовується друкований варіант робочої книжки., планується створення електронної версії робочої книжки (MS Excel) для інтеграції у навчальні інформаційні системи, це є актуальним для дистанційної форми навчання.*

Ключові слова: дистанційні пілоти, безпілотні повітряні судна, тренажерна підготовка, льотна підготовка, робоча книжка.

SURKOVA Kateryna,

Candidate of pedagogical sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Information Technology and
Aviation Robotic Systems,
Ukrainian State Flight Academy,
e-mail: eskirua@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1388-7611>

DOLHOIEROVA Kateryna,

Lecturer at the Department of Information Technologies and
Aviation Robotic Systems,
Ukrainian State Flight Academy
e-mail: katedolhoierova@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2360-980X>

KUKLA Oleksandr,

Senior lecturer of the Department of
Information Technology and Aviation Robotic Systems,
Ukrainian State Flight Academy
e-mail: kukla.os@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0009-0008-8444-9062>

DEVELOPMENT OF A WORKBOOK ON SIMULATOR AND FLIGHT TRAINING OF REMOTE PILOT OF UNMANNED AIRCRAFT

***Abstract.** The article examines the theoretical and practical aspects of developing a training logbook for simulator and flight training of remote pilots of unmanned aerial vehicles (UAVs). The relevance of the study is driven by the rapid development of unmanned aviation technologies and the growing demand for specialists capable of performing flights effectively and safely under various operational conditions. The proposed structure and content of the logbook are presented as a comprehensive didactic tool that facilitates the systematization of learning outcomes, ensures monitoring of professional competency development, and enhances the efficiency of the educational process. The main functions of the logbook are identified as: record-keeping, monitoring, methodological, and motivational. The analysis and systematization of regulatory and scientific literature on the research topic, as well as the results of expert surveys, have made it possible to design the structure and define the primary functions of the logbook for simulator and flight training of UAV remote pilots. The logbook is structured into five sections: general information about the higher education student undergoing practical training; simulator training of remote pilots; remote pilot certification for UAV operation; flight training; and aviation events, incidents, and observations during flight training. Thus, the proposed structure and content of the logbook integrate key stages of remote pilot training and comply with educational and professional standards. The authors note that the field of unmanned technologies is highly dynamic in its development, which naturally leads to changes in standards and, accordingly, adjustments to the developed document. Modifications to the structure and content of the logbook sections may also occur during its implementation in professional training. The use of the logbook will contribute to the standardization and improvement of remote pilot training quality. At present, a printed version of the logbook is in use, while the development of an electronic version (MS Excel) is planned for integration into educational information systems, which is particularly relevant for distance learning formats.*

***Keywords:** remote pilots, unmanned aircraft, simulator training, flight training, workbook.*

Постановка проблеми. Активне використання безпілотних повітряних суден (БПС) у цивільній, військовій та комерційній сферах зумовлює зростання попиту на підготовку кваліфікованих дистанційних пілотів. На відміну від традиційної авіаційної освіти, система підготовки дистанційних пілотів БПС перебуває на етапі становлення, що вимагає вдосконалення існуючих методик та створення нових педагогічних інструментів. Одним із важливих елементів професійної підготовки авіаційних фахівців є ведення спеціалізованих облікових документів, які фіксують хід навчання та результати здобувачів. У пілотованій авіації традиційно використовуються льотні книжки, журнали тренажерних занять, індивідуальні плани підготовки. В професійній підготовці фахівців з льотної експлуатації повітряних суден та диспетчерів управління повітряним рухом використовуються спеціальні робочі книжки, які характеризують успішність професійної підготовки здобувача вищої освіти.

Для підготовки дистанційних пілотів подібний уніфікований документ відсутній, що ускладнює процес оцінювання та контролю результатів навчання. З огляду на це актуальним є розроблення робочої книжки з тренажерної та льотної підготовки дистанційних пілотів БПС, яка стане інструментом стандартизації освітнього процесу та забезпечить відповідність міжнародним авіаційним нормам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми професійної підготовки фахівців БПС розглядаються в чисельних наукових роботах, крім того, важливим є аналіз нормативних джерел щодо вимог до підготовки та діяльності таких фахівців. Дослідники [5] провели аналіз і порівняння роботи пілотів літаків та операторів безпілотних авіаційних систем (БАС), а також окреслили проблемні аспекти організації підготовки операторів БАС в Україні. У

монографії [1] сформульовано вимоги до підготовки персоналу БАС у сфері цивільного захисту та визначено напрями професійної підготовки зовнішніх пілотів БАС. Fontaine O., Martinetti A. та Michaelides-Mateou S. [7] досліджують взаємозв'язок між безпекою та рівнем знань операторів безпілотників. Doroftei D., DeCubber G., DeSmet H. довели, що переважна більшість усіх інцидентів з безпілотниками пов'язана не з технологічними, а з людськими помилками, тому фактор професійної підготовки має вирішальне значення [6]. Суркова К.В., Якуніна І.Л., Долгоєрова К.В. запропонували модель розробки ситуаційних завдань з використанням БПС; такі завдання можуть використовуватися як на теоретичному, так і практичному етапах підготовки: на тренажерах і при відпрацюванні реальних польотів [4]. Дослідження Somerville A., Wild G. показує, що тренажери значно підвищують продуктивність операторів безпілотників, а також авторами рекомендується документально фіксувати метрики тренажу та суб'єктивне навантаження (NASA-TLX) [11].

Фахівцями ICAO зазначено, що вимоги до підготовки та рівень необхідної компетентності залежать від складності БПС та мети польоту. Вимоги до менших БПС, які літають приватно, мають бути менш жорсткими, ніж вимоги до дистанційних пілотів, які керують великими складними БПС у повітряному просторі з високою щільністю [9]. Професійний стандарт «Дистанційний пілот безпілотного повітряного судна» розроблено фахівцями Національного авіаційного університету. Він містить мету професійної діяльності, опис трудових функцій, компетентності, результати навчання та ін. [3].

Мета статті (постановка завдання): розробити концепцію та структуру робочої книжки дистанційного пілота для систематизації результатів тренажерної та льотної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. В документі ICAO Cir 328 AN/190 «Unmanned Aircraft Systems (UAS)» узагальнено принципи інтеграції безпілотних систем у цивільну авіацію. У циркулярі подано класифікацію UAS, окреслено виклики для безпеки польотів, сертифікації та управління повітряним рухом. Особливу увагу приділено вимогам до підготовки дистанційних пілотів, які мають володіти знаннями та навичками, еквівалентними пілотам пілотованих літальних апаратів, включно з авіаційною англійською, практичним і тренажерним навчанням. Документ став орієнтиром для формування майбутніх стандартів ICAO у сфері UAS [8].

Документ ICAO Doc 10019 «Manual on Remotely Piloted Aircraft Systems (RPAS)» став логічним розвитком і деталізацією положень Cir 328. У ньому вже чітко прописано вимоги до Remote Pilot Licence (RPL), структуру навчальних програм (теоретична підготовка, тренажери, практичні польоти), необхідність знання авіаційної англійської та системи обліку польоту RPAS. Документ містить рекомендації щодо безперервного навчання та періодичної перевірки кваліфікації. Як і для пілотованої авіації, передбачається ведення журналу (logbook), де фіксується час керування RPAS, тип повітряного судна, умови польоту та особливості виконаних завдань. Рекомендовано розділяти наліт на: навчальний, самостійний, операційний, тренажерний. Рекомендована структура Remote pilot logbook: дата та тривалість польоту; тип і серійний номер RPAS; роль дистанційного пілота (PIC – Pilot in Command, або оператор під наглядом); вид виконаних завдань (зліт, посадка, маршрутний політ, аварійні процедури тощо); місце виконання польоту; тренажерна підготовка [9].

Таким чином, ICAO рекомендує створити уніфіковану систему обліку польотів для дистанційних пілотів, щоб вона була максимально наближена до

системи, яка використовується у пілотованій авіації.

ICAO не встановлює певних паперових чи цифрових форматів для logbook дистанційного пілота, вона встановлює загальні рекомендації щодо ведення обліку, які включають документування деталей польоту, таких як дата, тривалість, місцезнаходження, модель БПС та будь-які інциденти. Регіональні та національні авіаційні органи (такі як FAA, EASA та інші САА країн) впроваджують рекомендації ICAO, тому точні вимоги до logbook дистанційного пілота відрізнятимуться залежно від країни та викладені в їх регіональних/національних авіаційних правилах.

Фахівцями UK Civil Aviation Authority для допомоги дистанційним пілотам щодо обліку навчання використовується журнал навчання (UAS operations flight log), який створено в електронному вигляді у форматі файлу MS Excel. Дистанційні пілоти повинні вести журнал кожного окремого польоту, виконаного з використанням їх експлуатаційного дозволу, записується така інформація: модель БПС, серійний номер БПС або реєстраційний номер (ICAO), час до наступного технічного обслуговування (години), серійний номер/ідентифікатор акумулятора, загальний наліт годин, ім'я дистанційного пілота, ідентифікатор дистанційного пілота САА Великої Британії, місце зльоту (широта та довгота, ідентифікатор аеродрому ICAO), місце посадки (широта та довгота, ідентифікатор аеродрому ICAO), підтвердження завершення передпольотних перевірок, загальний час польоту, події, спостереження та проблеми та ін. [10].

Експертна група Державіаслужби провела аналіз проблем та можливостей у сфері експлуатації БПС та системи підготовки дистанційних пілотів. Дистанційний пілот БПС належить до осіб авіаційного персоналу. Зважаючи на вимоги регламенту ЄС 2019/947 запро-

поновано кілька вимог до компетенції дистанційного пілота в залежності від категорії експлуатації та, відповідно, рівня ризиків. Зазначається, що підрахунок годин нальоту дистанційним пілотом БПС здійснюється за допомогою програмного забезпечення від виробника, програми Excel, льотних книжок. На думку експертів, практична підготовка дистанційних пілотів для освоєння навичок управління БПС новим дистанційним пілотом може складатися з: курсу від виробника для розуміння основ використання БПС; освоєння навичок пілотування більш складних за використанням БПС з певною метою; освоєння навичок пілотування більш складних БПС з конкретною метою, пов'язаною з професійною діяльністю [2].

У професійному стандарті «Дистанційний пілот безпілотного повітряного судна» серед документів, що підтверджують професійну кваліфікацію особи наводиться льотна книжка із записом про наліт годин на вказаному (вказаних) типі (типах) БПС (суднах) не менше 30 годин для підтвердження нальоту годин для професійних кваліфікацій «Дистанційний пілот БПС першої категорії», «Дистанційний пілот БПС другої категорії» та не менш 10 годин для підтвердження нальоту годин для професійної кваліфікації «Дистанційний пілот БПС третьої категорії» [3]. На жаль структура такого документа не розглянута.

Для розробки структури робочої книжки з тренажерної та льотної підготовки дистанційного пілота БПС було проаналізовано наявні робочі книжки за освітньо-професійними програмами «Льотна експлуатація повітряних суден» та «Управління повітряним рухом». Також проведено експертне опитування щодо структури та доцільності розробки такої робочої книжки, в опитуванні приймали участь фахівці Служби підготовки зовнішніх пілотів та викладачі Української державної льотної академії.

Респонденти підтримали необхідність створення такої книжки, вказавши на відсутність єдиного уніфікованого документа для обліку тренажерної та льотної практики майбутніх дистанційних пілотів. Відзначено, що робоча книжка має стати аналогом «logbook» у пілотованій авіації, що дозволить забезпечити прозорий контроль за обсягами та якістю підготовки. Потрібно включити розділи для: обліку тренажерної підготовки (з деталізацією типів тренажерів та відпрацьованих вправ), обліку реальних польотів на БПС різних класів, фіксації підсумків контрольних заходів і заліків, можна додати окремий розділ для самостійної підготовки та теоретичних занять. Необхідно чітко розмежовувати тренажерний час і час керування реальним БПС, але при цьому дозволяти їх сумарне врахування у загальному обсязі підготовки. Запропоновано вказувати не лише години, а й кількість виконаних завдань (наприклад, зльотів і посадок). Також включити записи інструкторів та викладачів із зауваженнями та рекомендаціями.

Аналіз і систематизація нормативної і наукової літератури, результатів опитування експертів дозволив розробити структуру і визначити основні функції робочої книжки з тренажерної та льотної підготовки дистанційних пілотів безпілотних повітряних суден. Функції робочої книжки дистанційного пілота: облікова – фіксує наліт годин на тренажерах та БПС, виконані вправи, результати контрольних занять, забезпечуючи систематичний облік підготовки; контрольна – дозволяє інструкторам і викладачам відслідковувати прогрес здобувача, відповідність навчання встановленим програмам і стандартам; методична – виступає як навчально-організаційний документ, що структурує процес підготовки, визначає послідовність і зміст виконання вправ; мотиваційна – стимулює здобувача до систематичного навчання та накопичення

нальоту, створюючи відчуття професійного зростання й досягнень; сертифікаційна – підтверджує обсяг та якість підготовки, є офіційним джерелом даних для отримання допусків, ліцензій і сертифікатів відповідно до авіаційних вимог.

Перший розділ робочої книжки містить загальні відомості про здобувача вищої освіти, який проходить практичну підготовку. Зокрема в ньому зазначаються такі дані: факультет (повна назва факультету, на якому навчається здобувач); освітній ступінь (відповідний рівень (бакалавр, магістр тощо)); спеціальність (код і назва спеціальності згідно освітнього стандарту); освітньо-професійна програма (конкретна освітньо-професійна програма в межах спеціальності (Авіаційні робототехнічні системи)); навчальна група (шифр групи здобувача); номер залікової книжки (унікальний ідентифікаційний номер залікової книжки здобувача); форма навчання (денна, заочна). Усі вищезазначені дані можуть вноситись здобувачем освіти особисто або особою, відповідальною за практичну підготовку здобувачів ВО на початку навчального року. Поля є обов'язковими для ідентифікації власника робочої книжки. Також у цьому розділі міститься інструкція до заповнення робочої книжки з тренажерної та льотної підготовки здобувачів, де зазначено правила та порядок документування процесу тренажерної та льотної підготовки здобувача.

Другий розділ «Тренажерна підготовка дистанційних пілотів БПС» складається з 2 підрозділів. Перший підрозділ робочої книжки містить перелік вправ для тренажерної підготовки (Рис. 1). Він не є вичерпним, проте включає основні типові завдання, що формують основу професійної компетентності дистанційного пілота.

Тренажерна підготовка виконує функцію проміжного етапу між теорією і льотною підготовкою, забезпечуючи:

поступове засвоєння навичок керування БПС без ризику пошкодження техніки та відпрацювання сценаріїв, які небезпечно виконувати у реальних умовах (відмова сенсорів, радіоперешкоди, аварійна посадка); можливість багаторазового повторення дій для формування моторики та автоматизованих реакцій та зниження витрат часу та ресурсів на льотну практику; розвиток стресостійкості та впевненості майбутніх дистанційних пілотів. Вправи, передбачені для виконання під час підготовки здобувачів, можуть бути систематизовані у декілька змістових груп (Рис. 2). Практичне навчання може виконуватися з використанням: тренажерів, апаратних стендів та макетів, реальних польотів.

Програмні симулятори: *DJI Flight Simulator*, *Velocidrone*, *Liftoff*, *Zephyr Drone Simulator* (застосовуються для відпрацювання базових і навігаційних вправ, моделювання маршрутних польотів, роботи у складних умовах); *RC Phoenix* (один із найбільш відомих симуляторів, що дозволяє відпрацьовувати техніку пілотування мультироторів і літакоподібних БПС; він відтворює фізику польоту, включаючи інерцію, вплив вітру та поведінку апарата під час маневрів. Завдяки цьому здобувач може безпечно тренувати зліт, посадку, виконання «вісімки», польоти по маршруту та моделювати позаштатні ситуації); віртуальні тренажери (VR/AR), що дають змогу відпрацювати орієнтацію в складних середовищах (щільна забудова, приміщення, нічні польоти), розвивають просторове мислення та реакцію.

Апаратні стенди та макети: навчальні комплекси з реальними пультами управління й моделями дронів малого класу. Використовуються для імітації запуску, калібрування сенсорів, роботи з навантаженням (камера, тепловізор, вантажний модуль).

П.1 Перелік вправ для тренажерної підготовки

1	Зліт, зависання та посадка в ручному та автоматичному режимах.
2	Політ «від себе», «на себе», «вісімка».
3	Політ за маршрутом з фіксованими точками (для моніторингу чи пошуку людей, об'єктів, інспекцій).
4	Орієнтація за камерою (FPV або з віддаленого огляду).
5	Контроль висоти та швидкості при зміні рельєфу місцевості.
6	Основи фото- та відеозйомки об'єктів (будівлі, лісові ділянки, траси).
7	Простий обліт перешкод (дерева, опори, будівлі).
8	Політ в умовах легкої вітряності або обмеженої видимості (імітація негоди).
9	Пошук і фіксація об'єктів або людей (під час рятувальних або інспекційних польотів).
10	Сканування територій за сіткою (для агромоніторингу, картографії, пошукових місій).
11	Обхід складних перешкод і вузьких просторів (між будівлями, серед дерев, у приміщеннях — для FPV).
12	Навігація без GPS (імітація втрати сигналу в місті, лісі, зоні РЕБ).
13	Робота з тепловізором або інфрачервоним каналом (виявлення людей, витоків, перегрівів).
14	Слідування за рухомим об'єктом (автомобіль, людина — застосовується в розвідці, пошуку, охороні).
15	Інспекція важкодоступних елементів (дахів, ліній електропередач, мостів).
16	Політ в умовах радіоперешкод, втрати зв'язку або переривчастого сигналу.
17	Координація кількох БПС у спільній місії.
18	Доставка невеликого вантажу до вказаної точки (аптечка, радіомаяк, сенсор).
19	Імітація аварійної посадки при критичних збоях (двигун, сенсори, навігація).

Рис. 1. Перелік вправ для тренажерної підготовки

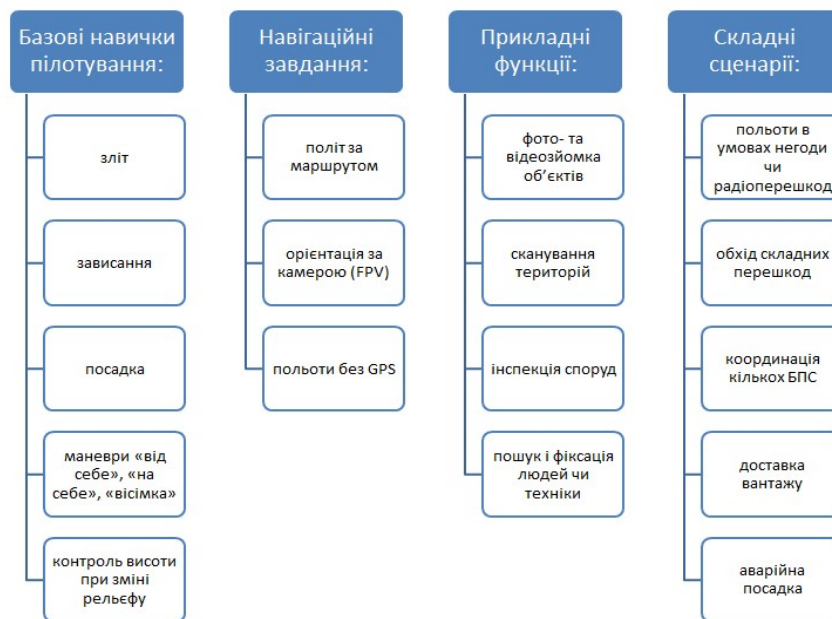

Рис. 2. Класифікація вправ для тренажерної підготовки майбутніх дистанційних пілотів

Реальні польоти: навчально-тренувальні БПС (мінідрони, FPV-моделі): дозволяють безпечні польоти в закритих приміщеннях, відпрацювання обльоту перешкод, слідування за рухомими об'єктами, взаємодія кількох апаратів; БПС (квадрокоптери, мультикоптери, БПС типу «крило», літак): застосовуються на завершальному етапі, коли здобувач переходить від тренажерної підготовки до реальних польотів. Саме

на цьому етапі відпрацьовуються завдання з моніторингу, пошуку, агромоніторингу, інспекції інфраструктури тощо.

Включення тренажерних вправ у робочу книжку створює методичну основу для системної підготовки дистанційних пілотів БПС, де симуляційні засоби інтегруються з реальними платформами різних типів.

Допуск до керування конкретним типом БПС надається інструктором або викладачем на підставі перевірки теоретичних знань здобувача та результатів його тренажерної підготовки. Тільки після успішного проходження цих етапів здобувач отримує право на виконання реальних польотів, що мінімізує ризики та гарантує належний рівень професійної готовності. Така система створює поетапну модель допусків, яка дозволяє поступово змінювати рівень складності завдань; офіційно документувати результати підготовки; підвищувати безпеку навчальних польотів; забезпечувати відповідність навчального процесу вимо-

гам сертифікації та професійному стандарту.

Запропоновано перелік допусків, які відображають послідовне зростання рівня складності виконуваних вправ (Табл. 1).

Система допусків дистанційного пілота до керування БПС передбачає не тільки поетапний перехід від базових до складніших завдань, але й щоденне підтвердження права на виконання конкретних вправ. У таблиці «Допуски дистанційного пілота до керування БПС» інструктор щоденно проставляє допуск відповідно до запланованого типу тренувальних завдань.

Таблиця 1

Види допусків дистанційного пілота до керування БПС

Назва допуску	Зміст та приклади вправ	Типи БПС / тренажери
Базовий	Зліт, зависання, посадка; прості маневри («вісімка», політ «на себе»/«від себе»)	Мультироторні дрони / RC Phoenix, DJI Flight Simulator тощо
Маршрутний	Польоти за маршрутом із фіксованими точками; контроль висоти й швидкості	Мультиротор, літакоподібні БПС/ DJI Right Simulator тощо
FPV-допуск	Орієнтація за камерою (FPV), політ у приміщеннях, маневрування у вузьких просторах	FPV-дрони / симулятори Velocidrone, Liftoff тощо
Навантажувальний	Фото-, відеозйомка, робота з тепловізором, доставка вантажу	Літак, крило, мультиротор із корисним навантаженням / RC Phoenix, VR/AR-тренажери тощо
Нічний/ спеціалізований	Польоти в умовах обмеженої видимості, використання ІЧ - та тепловізійних каналів	FPV-дрони, професійні мультироторні БПС тощо
У складних умовах	Навігація без GPS, польоти при радіоперешкодах, сильному вітрі, аварійні посадки	Симулятори RC Phoenix, DJI Flight Simulator, реальні БПС тощо
Груповий (координаційний)	Керування кількома БПС у спільній місії, координація операцій у складі групи	FPV- і мультироторні дрони, спеціалізовані тренажери тощо

В четвертому розділі «Льотна підготовка» для обліку фактичного виконання польотів та їх тривалості у робочій книжці передбачено таблицю «Кількість та тривалість керувань безпі-

лотними повітряними суднами (БПС) (наліт БПС). Льотна підготовка». Структура таблиці включає такі поля: тип БПС – зазначається модель або клас (мультиротор, літакоподібний апарат, FPV-

дрон тощо), на якому виконується політ; дата – день проведення польоту; час доби – уточнення умов (денний чи нічний політ); тривалість керувань БПС (наліт БПС) – фіксується загальний час у годинах та хвилинах. Додатково виділяються: тривалість у автоматичному режимі; тривалість у ручному режимі; тривалість у спеціальних умовах (ПМУ – у помірних метеоумовах; СМУ – у складних метеоумовах); виконання зльоту/посадки – відмічається окремо, у якому режимі виконано (ручному чи автоматичному); оцінка – результативність виконання вправи (бал або «зараховано/незараховано»); прізвище, ім'я, по батькові та підпис посадової особи – підтвердження інструктора чи викладача, який проводив перевірку.

Таблиця виконує функціональну роль комплексного контролю обсягу та якості льотної практики здобувача. Вона дозволяє вести офіційний облік нальоту годин на різних типах БПС, диференціювати підготовку за режимами керування, включаючи ручний, автоматичний та польоти в умовах ПМУ/СМУ. Крім того, таблиця забезпечує інструкторський контроль і демонструє динаміку у підготовці через систему оцінювання. Таким чином, таблиця (Рис. 5) є ключовим компонентом робочої книжки, що забезпечує офіційний облік реальних польотів здобувача та слугує нормативною основою для прийняття рішень щодо подальших допусків до керування БПС у більш складних умовах чи на більш складних БПС.

П'ятий розділ «Авіаційні події, інциденти та зауваження під час льотної підготовки» призначений для систематизації та аналізу всіх авіаційних подій, інцидентів та зауважень, що виникають у процесі льотної підготовки. Поля таблиці цього розділу «Дата», «Тип БПС», «Класифікація», «Обставини (стисло)», «Причини та винуватець» забезпечують структуровану реєстрацію подій, дозволяючи відслідковувати і документувати

кожну авіаційну подію або інцидент; проводити класифікацію за типом БПС та характером події; аналізувати обставини та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; визначати винуватців та фактори, що спричинили подію; формувати науково обґрунтовані висновки для підвищення безпеки та ефективності льотної підготовки. Цей розділ є ключовим інструментом контролю, моніторингу та покращення процедур льотної підготовки з точки зору безпеки польотів.

Висновки. В ході дослідження виявлено та обґрунтовано необхідність створення єдиного документа для обліку підготовки дистанційних пілотів БПС та доцільність використання в професійній підготовці. Визначено основні функції робочої книжки: облікова, контрольна, методична, мотиваційна. Аналіз і систематизація нормативної і наукової літератури з тематики дослідження, результатів опитування експертів дозволив розробити структуру і визначити основні функції робочої книжки з тренажерної та льотної підготовки дистанційного пілота БПС.

В робочій книжці запропоновано п'ять розділів: загальні відомості про здобувача вищої освіти, який проходить практичну підготовку; тренажерна підготовка дистанційних пілотів БПС; допуски дистанційного пілота до керування БПС; льотна підготовка; авіаційні події, інциденти та зауваження під час льотної підготовки. Тобто, запропонована структура та зміст робочої книжки інтегрує важливі етапи підготовки дистанційних пілотів і відповідає вимогам освітнього та професійного стандарту. Але, в зв'язку з тим, що сфера безплотних технологій є дуже динамічною в своєму розвитку, зрозумілі і зміни в стандартах і, відповідно, і в розробленому документі, також корегування структури і змісту розділів робочої книжки можливе і під час використання в процесі професійної підготовки.

Використання робочої книжки сприятиме стандартизації та підвищенню якості підготовки дистанційних пілотів БПС. На даний час використовується друкований варіант робочої книжки.

Подальшими напрямками дослідження вважаємо створення електронної версії робочої книжки (MS Excel) для інтеграції у навчальні інформаційні системи, це є актуальним для дистанційної форми навчання.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бондар Д. В., Гурник А. В., Литовченко А. О., Хижняк В. В., Шевченко В. Л., Ядченко Д. М. Застосування безпілотних авіаційних систем у сфері цивільного захисту: монографія. Київ, 2022. 312 с.
2. Зелена книга «Професія майбутнього: розбудова системи підготовки дистанційних пілотів безпілотних повітряних суден». Державіаслужба. 2019. 21 с. URL: [Green-Book-remote-pilots.pdf](https://avia.gov.ua/Green-Book-remote-pilots.pdf) (avia.gov.ua)
3. Професійний стандарт «Дистанційний пілот безпілотного повітряного судна». Національний авіаційний університет; Національне агентство кваліфікацій. Київ, 2024. 43 с.
4. Суркова К. В., Якуніна І. Л., Долгоєрова К. В. Модель розробки ситуаційних завдань з використанням безпілотних повітряних суден. *Наукові інновації та передові технології*. Серія «Педагогіка». Київ: Видавнича група «Наукові перспективи», 2025. № 5(45). С. 1247–1258. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6\(46\)-1247-1258](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6(46)-1247-1258).
5. Трюхан О. М., Селіщев С. В., Паращенко Т. В. Деякі проблеми забезпечення якості надання послуг із застосуванням цивільних безпілотних літальних апаратів в Україні та можливі шляхи їх вирішення. *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України*. 2022. № 1(46). С. 51–57.
6. Doroftei D., De Cubber G., De Smet H. Reducing drone incidents by incorporating human factors in the drone and drone pilot accreditation process. *Advances in Human Factors in Robots, Drones and Unmanned Systems*. AISC. 2020. Vol. 1210. P. 71–77.
7. Fontaine O., Martinettib A., Michaelides-Mateouc S. Remote Pilot Aircraft System: just Culture, Human Factors and Learnt Lessons. *Chemical Engineering Transactions*. 2016. Vol. 53. P. 205–210.
8. ICAO Cir 328 AN/190. *Unmanned Aircraft Systems (UAS)*. 2011. URL: <https://skybrary.aero/sites/default/files/bookshelf/3202.pdf>
9. ICAO. Remotely piloted aircraft system (RPAS) concept of operations (CONOPS) for international IFR operations. 2017. 30 p.
10. Remote Pilot Qualifications. *Civil Aviation Authority UK*. URL: <https://www.caa.co.uk/drones/remote-pilot-qualifications>
11. Somerville A., Wild G., et al. Use of Simulation for Pre-Training of Drone Pilots. *Drones*. 2024. Vol. 8, No. 11. Art. 640. DOI: <https://doi.org/10.3390/drones8110640>.

REFERENCES

1. Bondar, D. V., Gurnyk, A. V., Lytovchenko, A. O., Khizhniak, V. V., Shevchenko, V. L., & Yadchenko, D. M. (2022). *Zastosuvannia bezpilotnykh aviat-siinykh system u sferi tsyvilnoho zakhystu: Monohrafiia* [Application of unmanned aerial systems in civil protection: Monograph]. Kyiv [in Ukrainian].
2. Derzhaviasluzhba. (2019). *Profesiia maibutnoho: rozbudova systemy pidhotovky dystantsiinykh pilotiv bezpilotnykh povitrianykh suden*. Zelena knyha [Profession of the future: Building a system for training remote pilots of unmanned aerial vehicles. Green book]. <https://avia.gov.ua/Green-Book-remote-pilots.pdf> [in Ukrainian].
3. Natsionalnyi aviatsiinyi universytet, & Natsionalne ahentstvo kvalifikatsii. (2024). *Profesiinyi standart "Dystantsiinyi pilot bezpilotnoho povitrianoho sudna"* [Professional standard "Remote pilot of an unmanned aerial vehicle"]. Kyiv [in Ukrainian].
4. Surkova, K. V., Yakunina, I. L., & Dolhoierova, K. V. (2025). Model rozrobky sytuatsiinykh zavdan z vykorystanniam bezpilotnykh povitrianykh suden [A model for developing situational tasks using unmanned aerial vehicles]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii. Seriia «Pedahohika»*, 5(45), 1247–1258.

- [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6\(46\)-1247-1258](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6(46)-1247-1258) [in Ukrainian].
5. Triukhan, O. M., Selishchev, S. V., & Parashchenko, T. V. (2022). Deiaki problemy zabezpechennia yakosti nadannia posluh iz zastosuvanniam tsyvilnykh bezpilotnykh litalnykh aparativ v Ukraini ta mozhlyvi shliakhy yikh vyrishennia [Some problems of ensuring the quality of services using civil unmanned aerial vehicles in Ukraine and possible solutions]. *Nauka i tekhnika Povitrianykh Syl Zbroinykh Syl Ukrainy*, 1(46), 51–57 [in Ukrainian].
 6. Doroftei, D., De Cubber, G., & De Smet, H. (2020). Reducing drone incidents by incorporating human factors in the drone and drone pilot accreditation process. In *Advances in Human Factors in Robots, Drones and Unmanned Systems* (Vol. 1210, pp. 71–77). Springer [in English].
 7. Fontaine, O., Martinetti, B., & Michaelides-Mateou, C. (2016). Remote pilot aircraft system: Just culture, human factors and learnt lessons. *Chemical Engineering Transactions*, 53, 205–210 [in English].
 8. International Civil Aviation Organization (ICAO). (2011). *Unmanned aircraft systems (UAS)* (Cir 328 AN/190). <https://skybrary.aero/sites/default/files/bookshelf/3202.pdf> [in English].
 9. International Civil Aviation Organization (ICAO). (2017). *Remotely piloted aircraft system (RPAS) concept of operations (CONOPS) for international IFR operations*. ICAO. [in English].
 10. Civil Aviation Authority (CAA). (2025). *Remote pilot qualifications*. <https://www.caa.co.uk/drones/remote-pilot-qualifications> [in English].
 11. Somerville, A., Wild, G., et al. (2024). Use of simulation for pre-training of drone pilots. *Drones*, 8(11), 640. <https://doi.org/10.3390/drones8110640> [in English].
- Стаття надійшла до редакції 08.09.2025 р.
Стаття прийнята до друку 19.09.2025 р.

УДК 37.013:378

DOI: 10.33251/2522-1477-2025-14-123-130

ТЕРНАВСЬКА Тетяна Анатоліївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки вищої школи
та соціально-гуманітарних дисциплін,
Українська державна льотна академія
e-mail: ternavskaya_20@ukr.net
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9464-3175>

ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА ГОТОВНОСТІ ДО САМООРГАНІЗАЦІЇ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. Стаття присвячена аналізу теоретичних та нормативних підходів характеристики професійних компетентностей у розрізі готовності до самоорганізації викладача закладу вищої освіти. До наукової розвідки було застосовано теоретичні методи дослідження науково-педагогічної, нормативно-правової літератури освітньої галузі. Проаналізовано й презентовано основні положення щодо трудових функцій, професійної компетентності та шляхів підвищення кваліфікації на основі тлумачень Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту» і Професійного стандарту «Викладач закладу вищої освіти». Детально проаналізовано трудові функції та відповідні професійні компетентності викладача закладу вищої освіти.

Зазначено, що сукупність професійних компетентностей, досвіду та особистісних якостей, які необхідні для ефективного виконання трудових функцій, стають основою для готовності до самоорганізації викладача закладу вищої освіти. Відповідність ефективності трудових функцій та компетентностей викладача закладу вищої освіти встановлюють професійні стандарти, які орієнтують на вимоги до фахівця і якісних показників його педагогічної/науково-педагогічної діяльності.

Здійснений аналіз теоретичних та нормативних підходів до характеристики професійних компетентностей у розрізі готовності до самоорганізації викладача закладу вищої освіти дав можливість визначити професійні компетентності як сформовану сукупність професійних і спеціальних (галузевих) знань, прийомів, раціональної організації індивідуальної професійної діяльності, яка реалізується у здатності й ефективності реалізації виконання завдань професійного характеру.

Актуалізовано, що готовність до самоорганізації викладача закладу вищої освіти передбачає компіляцію та динамічну взаємодію якостей особистості професіонала освітньої галузі, що стає основою для визначення його внутрішніх спонукань й потенціалу щодо ефективної особистісної/професійної самоорганізації.

Ключові слова: професійні компетентності, готовність до самоорганізації, трудові функції, професійна самореалізація, підвищення професійної кваліфікації, викладач закладу вищої освіти.

TERNAVSKA Tetyana,

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor, Associate Professor

of the Department of Higher School Pedagogy and

Social and Humanitarian Disciplines,

Ukrainian State Flight Academy

e-mail: ternavskaya_20@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9464-3175>

PROFESSIONAL COMPETENCES AS A PREREQUISITE FOR READINESS FOR SELF-ORGANIZATION OF A TEACHER IN A HIGHER EDUCATION INSTITUTION

Abstract. The article is devoted to the analysis of theoretical and normative approaches to the characteristics of professional competencies in terms of readiness for self-organization of a teacher of a higher education institution. Theoretical methods of research of scientific and pedagogical, normative and legal literature of the educational field were applied to the scientific investigation. The main provisions on labor functions, professional competence and ways of improving qualifications of the Laws of Ukraine «On Education», «On Higher Education» and the Professional Standard «Teacher of a Higher Education Institution» are analyzed and presented. Labor functions and corresponding professional competencies of a teacher of a higher education institution are analyzed in detail.

It is emphasized that the set of professional competencies, experience and personal qualities that are necessary for the effective performance of labor functions become the basis for the readiness for self-organization of a teacher of a higher education institution. The correspondence of the effectiveness of labor functions and competencies of a teacher of a higher education institution is established by professional standards that focus on the requirements for a specialist and the quality indicators of his pedagogical/scientific and pedagogical activities.

The analysis of theoretical and normative approaches to the characterization of professional competencies in terms of readiness for self-organization of a teacher of a higher education institution made it possible to define professional competencies as a formed set of professional and special (industry) knowledge, techniques, rational organization of individual professional activity, which is realized in the ability and effectiveness of the implementation of professional tasks. It is emphasized that the readiness for self-organization of a teacher of

a higher education institution involves the compilation and dynamic interaction of the qualities of the personality of a professional in the educational field, which becomes the basis for determining his internal motivations and potential for effective personal/professional self-organization.

Keywords: professional competencies, readiness for self-organization, labor functions, professional self-realization, professional development, teacher of a higher education institution.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасні інтеграційні реалії вищої освіти України вимагають кваліфікованого «провідника» молодій особистості до дорослого професійного життя та формування у нього універсальних професійних та життєвих компетентностей. Безперечним є факт безпосередньої залежності майбутнього фахівця від рівня професіоналізму викладача вищої школи. Професійні компетентності науково-педагогічного/педагогічного працівника є актуальними протягом викладацької діяльності, у можливостях його готовності до ефективної самоорганізації, особливо з урахуванням постійного оновлення знань, умінь, навичок та набуття досвіду, підвищення рівня можливостей їх застосування у професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення змісту поняття та складових компетентностей в освітній галузі приділено багато уваги авторитетними науковцями, зокрема: Єльніковою Г., Кравченко Г., Мельник В., Олійник В., Пометун О., Протасовою Н. та ін.

Важливим дослідженням стала актуалізація освітнього середовища у розрізі швидкої цифровізації (Кочарян А. [3]), особливо для реалій дистанційного навчання у роки ковіду та воєнного стану. Багато вчених обґрунтовують формування ключових компетентностей з позиції результативно-цільової основи освіти, новітньої мовної політики, фахової ключової компетентності науково-педагогічних працівників (Пометун О., Протасова Н., Калінін В., Олійник В.). Важливим їх внеском є тлумачення та авторська інтерпретація особливостей

формування професійних компетентностей майбутніх фахівців різних спеціальностей, обґрунтування складових фахових компетентностей, шляхи професійного удосконалення викладачів закладу вищої освіти (далі – викладачів ЗВО).

За визначенням Енциклопедії освіти, професійна компетентність тлумачиться як «інтегративна характеристика ділових і особистісних якостей фахівця, що відображає рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для досягнення мети з певного виду професійної діяльності, а також моральну позицію фахівця» [1, с. 722].

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів» [7] професійна компетентність визначається як діяльність педагога, що забезпечує ефективність вирішення професійно-педагогічних проблем і професійних завдань (типових), які виникають у реальних ситуаціях педагогічної та науково-педагогічної діяльності; залежить від кваліфікації, морально-етичних принципів, володіння освітніми та педагогічно-діагностувальними технологіями, засобами психолого-педагогічної корекції, життєвого досвіду; постійного удосконалення та запровадження в практику ідей сучасної педагогіки, методів навчання та викладання навчальних дисциплін і предметів, використання наукової та авторитетної сучасної літератури для створення інноваційних форм освітньої діяльності, оціночно-ціннісної рефлексії [7].

Закон «Про вищу освіту» чітко зазначає, що науково-педагогічні працівники можуть підвищувати професійну компетентність шляхом формальної освіти на таких її рівнях: другому (магістерському) рівні вищої освіти, результатом якого є присудження наукового ступеня «магістр»; третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти, де по завершенню навчання та захисту кваліфікаційної роботи (дисертації) є присудження ступеня доктора філософії; науковому рівні вищої освіти із присудженням ступеня доктора наук та освіти дорослих (у тому числі післядипломна освіта), результатом здобуття якої можуть бути часткові кваліфікації відповідного рівня Національної рамки кваліфікацій [6].

Відповідно до аналізу нормативно-правової бази України щодо питань підвищення рівня професійної компетентності науково-педагогічних працівників, за Жабенко О., нині підвищення рівня професійної компетентності є показником придатності, відповідності та обов'язком викладача ЗВО. Його правом є можливість вибору форми навчання, рівнем забезпеченості умовами для підвищення свого професіоналізму. Підтримуємо думку науковця про право викладача ЗВО підвищувати свій професійний рівень шляхом самоосвіти, проте норми законодавства зобов'язують науково-педагогічного працівника користуватися своїм правом на підвищення кваліфікації з обов'язковим отриманням офіційного документу, що є формальним підтвердженням професійного рівня конкретної особи [2].

Мета статті: здійснити аналіз теоретичних та нормативних підходів характеристики професійних компетентностей у розрізі готовності до самоорганізації викладача закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійні компетентності стають передумовою ефективного виконання професійних обов'язків ви-

кладача ЗВО, оптимізації виконання трудових функцій та готовності до самоорганізації.

Трудові функції викладача ЗВО виступають комплексом завдань, професійних обов'язків, які педагогічний/науково-педагогічний працівник виконує в межах своєї професійної діяльності. Сукупність професійних компетентностей, досвіду та особистісних якостей, які необхідні для ефективного виконання трудових функцій, стають основою для готовності до самоорганізації викладача ЗВО. Відповідність ефективності трудових функцій та компетентностей викладача ЗВО встановлюють професійні стандарти, які орієнтують на вимоги до фахівця та якісних показників його педагогічної/науково-педагогічної діяльності.

Трудові функції вказують на предмет діяльності викладача ЗВО, а професійні компетентності визначають готовність до виконання переліку трудових функцій та можливість ефективної самоорганізації професіонала.

На думку Мирончук Н., готовність до самоорганізації майбутнього викладача ЗВО є інтегративною якістю особистості, яка визначає його потребу й спроможність ефективно організовувати себе та свою професійну діяльність, передбачає володіння професійними компетентностями, можливістю до професійного самовдосконалення та управління [4].

Звернемося до Професійного стандарту «Викладач закладу вищої освіти» (далі – Стандарт), де зафіксовано такі професійні кваліфікації викладача ЗВО: педагогічний працівник, провідний педагогічний працівник, науково-педагогічний працівник, провідний науково-педагогічний працівник, академічний лідер, що підтверджує відповідний документ (п. 7) [9]. Проаналізуємо трудові функції, відповідно до документа, що відображають професійні компе-

тентності ключового стейкхолдера освітнього процесу.

Базова рангова трудова функція «викладання, консультування та керівництво практичною підготовкою здобувачів вищої освіти (далі – здобувачів ВО) відображає компетентності «здатність планувати і проводити навчальні завдання» та «здатність консультувати здобувачів ВО й керувати їх практичною підготовкою». Трудова функція «оцінювання результатів навчання» забезпечує здатність викладача ЗВО проєктувати оцінювання результатів навчання, безпосередньо оцінювати ці результати та надавати зворотній зв'язок здобувачам ВО за результатами оцінювання.

Важлива трудова функція «створення навчально-методичного забезпечення освітніх компонентів» відповідає компетентностям щодо здатності розробляти та удосконалювати зміст освітніх компонентів й навчально-методичних матеріалів; розроблення, оцінювання та удосконалення освітніх програм передбачає здатність цієї діяльності у складі групи її забезпечення, компетентності презентувати освітню програму й керувати нею.

Трудова функція «планування та виконання наукових/науково-технічних/дослідницьких/творчих проєктів» презентує науковий розвиток викладача ЗВО у вигляді сформованих компетентностей, здатність обґрунтовувати, планувати та виконувати проєкт, оприлюднювати його результати, керувати ним. Керівництво дослідницькою/творчою роботою здобувачів ВО (на бакалаврському та магістерському рівнях вищої освіти) та керівництво/консультування дослідницькою/науковою/творчою роботою здобувачів освітньо-наукового рівня вищої освіти ступеня доктора філософії, разом із консультуванням докторантів, обумовлює однойменну трудову функцію.

Організація і участь у заходах профорієнтаційного, освітнього, науко-

вого, виховного, методичного, культурно-мистецького та спортивного напрямків передбачає компетентності викладача ЗВО у здатності визначати свою роль і завдання при реалізації заходів відповідно до спеціальності, здатності планувати й проводити зазначені заходи.

Підтримка та вдосконалення професійної кваліфікації, обумовленої наявністю професійної компетентності, здійснюється при здобутті професійної кваліфікації та присвоєнні такої як кожної наступної (у тому числі шляхом набуття нових/додаткових компетентностей). Зміст, форма та терміни підвищення кваліфікації визначені Стандартом [9] та індивідуальним планом професійного розвитку викладача ЗВО. Тож, наступна трудова функція «Професійний розвиток» відображає важливі компетентності у здатності організувати особистісний розвиток та долучатися до професійного розвитку своїх колег. Компетентність «здатність ініціювати та реалізовувати проєкти з професійного розвитку» стає критерієм високого рівня розвитку та виконання даної трудової функції.

За Стандартом [9] апогеем досягнень професійної компетентності викладача ЗВО стає виконання трудової функції «експертна діяльність», що передбачає високий рівень сформованості таких компетентностей: здатність виконувати професійну/наукову/методичну експертизу; здатність брати участь у процесах розвитку та врядування ЗВО.

За тлумаченням Закону про освіту, безперервний професійний розвиток – це процес навчання та вдосконалення професійних компетентностей фахівців після здобуття вищої та/або післядипломної освіти, що дає змогу фахівцю підтримувати або покращувати стандарти професійної діяльності і триває упродовж усієї професійної діяльності суб'єкта освітньої діяльності [8].

Якість вищої освіти досягається тільки за рахунок ефективної побудови,

налагодження та функціонування внутрішньої системи забезпечення якості освіти вищої школи. Одним із елементів сприяння налагодженню ефективного функціонування закладу вищої освіти є підвищення кваліфікації викладачів ЗВО. Метою підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників є професійний розвиток, що відображає державну політику освітньої галузі та забезпечення якості вищої освіти. Унормовує цей процес Закон України «Про вищу освіту» [6] та «Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р № 800 [5].

Підвищення кваліфікації педагогічних/науково-педагогічних працівників передбачає реалізацію таких завдань: відшліфовування та удосконалення набутих знань або розширення вже набутих компетентностей іншими/поглибленими знаннями в межах професійної діяльності/галузі знань відповідно до конкретного професійного стандарту (в разі наявності такого) обраного фаху; набуття особистістю досвідом розширення можливостей інтелектуальної та практичної діяльності, обов'язкових у межах спеціальності/професії/займаної посади; формування та розвиток комунікаційної, управлінської, інформаційно-цифрової, інклюзивної, медіаційної компетентностей.

Порядок регламентує обсяг підвищення кваліфікації педагогічних/науково-методичних працівників ЗВО, де чітко зазначено про необхідність накопичення не менше ніж 180 годин підвищення кваліфікації, що складає шість кредитів, протягом п'яти років (п. 23). Процедуру, види, форми, обсяг (тривалість), періодичність, умови, механізм оплати та процедуру визнання та перезарахування результатів підвищення кваліфікації педагогічних/науково-педагогічних працівників

визначають локальні нормативні документи (положення) кожного закладу вищої освіти [5].

Висновки. Здійснений аналіз теоретичних та нормативних підходів до характеристики професійних компетентностей у розрізі готовності до самоорганізації викладача закладу вищої освіти дає можливість визначити професійні компетентності як сформовану сукупність професійних та спеціальних (галузевих) знань, прийомів, раціональної організації індивідуальної професійної діяльності, яка реалізується у здатності та ефективності реалізації виконання завдань професійного характеру.

Таким чином, базуючись на аналізі науково-педагогічної літератури, думці авторитетних вітчизняних та зарубіжних науковців та чинних нормативних документах освітньої галузі, надаємо авторське інтегративне тлумачення категорії «готовність до самоорганізації викладача ЗВО».

Готовність до самоорганізації викладача ЗВО – це компіляція та динамічна взаємодія якостей особистості професіонала освітньої галузі, що стає основою для визначення його внутрішніх спонукань й потенціалу щодо ефективної особистісної/професійної самоорганізації, передбачає високий рівень розвитку професійних компетентностей щодо виконання трудових функцій, застосування ефективного самоменеджменту, потенціалу адаптивності, раціональності та гнучкості у виконанні професійних обов'язків, самомотивації до постійного, безперервного професійного зростання.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Енциклопедія освіти / акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
2. Жабенко О. В. Підвищення рівня професійної компетентності науково-педагогічних працівників: право чи обов'язок. *Молодий вчений*. 2017. 10 (50).

- C. 432-438. ISSN 2304-5809. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/711613/1>
3. Кочарян А.Б. Вимоги до професійної компетентності науковопедагогічних працівників університету за умов створення електронного освітнього середовища. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2014. №4. С. 16–18. URL: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?
 4. Мирончук Н. М. Критерії та показники сформованості у майбутніх викладачів вищої школи готовності до самоорганізації у професійній діяльності. *Проблеми освіти*. Київ, 2018. С. 173–178. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/28879>
 5. Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників: затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р № 800. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text>
 6. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами; у редакції від 16.04.2017, підстава №1958-19). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
 7. Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів: Наказ МОН України від 01.06.2013 № 665. URL: zavuch.at.ua/2013-2014/Atestaciya/kvalifikacijni_kharakteristiki.docx.
 8. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
 9. Професійний стандарт «Викладач закладу вищої освіти»: затверджено Наказом МОНУ від 16.10.2024 р. № 1466. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vykladach-zakladu-vyshchoi-osvity1466>

REFERENCES

1. Kremen, V.H. (2008). *Entsyklopediia osvity* [Encyclopedia of Education] / Kyiv: Yurinkom Inter. [in Ukrainian].
2. Zhabenko, O. V. (2017). *Pidvyshchennia rivnia profesiinoi kompetentnosti naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv: pravo chy obov'язok* [Increasing the level of professional competence of scientific and pedagogical workers: right or duty].

- Molodyi vchenyi – Young scientist, 10 (50), 432-438. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/711613/1> [in Ukrainian].
3. Kocharian, A.B. (2014). *Vymohy do profesiinoi kompetentnosti naukovopedahohichnykh pratsivnykiv universytetu za umov stvorennia elektronnoho osvitnoho seredovyscha* [Requirements for professional competence of scientific and pedagogical workers of the university in the conditions of creating an electronic educational environment]. *Kompiuter u shkoli ta simi – Computer in school and family*, 4, 16–18. Retrieved from irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe? [in Ukrainian].
 4. Myronchuk, N. M. (2018). *Kryterii ta pokaznyky sformovanosti u maibutnikh vykladachiv vyshchoi shkoly hotovnosti do samoorhanizatsii u profesiinii diialnosti* [Criteria and indicators of the formation of future higher education teachers' readiness for self-organization in professional activity]. *Problemy osvity – Problems of education*, 173–178. Retrieved from <https://eprints.zu.edu.ua/28879> [in Ukrainian].
 5. *Poriadok pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh i naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv: zatverdzhnyi Postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 serpnia 2019 r № 800* [Procedure for advanced training of pedagogical and scientific-pedagogical workers: approved by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated, 2019 No. 800]. (2019, August 21). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
 6. *Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1556-VII (iz zminamy; u redaktsii vid 16.04.2017, pidstava №1958-19)* [On Higher Education: Law of Ukraine dated 01.07.2014 No. 1556-VII (as amended; as amended on 16.04.2017, basis No. 1958-19)]. (20214, April 16). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].
 7. *Pro zatverdzhennia kvalifikatsiinykh kharakterystyk profesii (posad) pedahohichnykh ta naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv navchalnykh zakladiv: Nakaz MON Ukrainy vid 01.06.2013 № 665* [On approval of qualification characteristics of

- professions (positions) of pedagogical and scientific-pedagogical employees of educational institutions: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 01.06.2013 No. 665.] (2013, June 01). Retrieved from zavuch.at.ua/2013-2014/Atestaciay/kvalifikacijni_kharakteristiki.docx [in Ukrainian].
8. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII [On education: Law of Ukraine dated 05.09.2017 No. 2145-VIII] (2017, September 05). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
9. Profesiinyi standart «Vykladach zakladu vyshchoi osvity»: zatverdzheno Nakazom MONU vid 16.10.2024 r. № 1466 [Professional standard "Teacher of a higher education institution": approved by Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated October 16, 2024 No. 1466]. (2024). Retrieved <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vykladach-zakladu-vyshchoi-osvity1466> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 07.09.2025 р.
Стаття прийнята до друку 16.09.2025 р.

УДК 378.147:621.865.8

DOI: 10.33251/2522-1477-2025-14-130-139

ЯКУНІНА Ірина Леонідівна,

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційних технологій та
авіаційних робототехнічних систем,
Українська державна льотна академія,
e-mail: yakunina_irina@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0327-2349>

ЛЯШУК Роман Васильович,

здобувач вищої освіти (541 н.г.),
кафедра інформаційних технологій
та авіаційних робототехнічних систем,
Українська державна льотна академія
e-mail: lyashukroman48@gmail.com

ПОЦІЛУЙКО Тетяна Анатоліївна,

здобувач вищої освіти (541 н.г.),
кафедра інформаційних технологій
та авіаційних робототехнічних систем,
Українська державна льотна академія
e-mail: potseluiko@sfa.org.ua

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК РОБОТОТЕХНІКИ ЯК ЗАСІБ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

***Анотація.** У статті здійснено комплексний аналіз інноваційних напрямів розвитку робототехніки у світі та в Україні з урахуванням сучасних глобальних і національних викликів. Особлива увага приділяється застосуванню робототехніки в авіаційній галузі та інтеграції її у вищу освіту, зокрема у процес підготовки майбутніх авіаційних спеціалістів. Розглянуто ключові напрями розвитку, серед яких інтеграція штучного інтелекту в автономні системи, використання колаборативних і*

гуманоїдних роботів у технічному обслуговуванні авіації, екологічні та енергоефективні інновації, а також масштабування роїв безпілотних літальних апаратів і наземних роботизованих платформ.

Показано, що робототехніка виступає не лише навчальним інструментом, а й засобом міждисциплінарної інтеграції, який об'єднує інженерію, інформаційні технології, природничі та гуманітарні науки. Завдяки цьому формується нова парадигма підготовки фахівців, орієнтована на роботу з автономними системами, безпілотними авіаційними комплексами та інтелектуальними комплексами управління. У статті наголошується на особливому значенні робототехніки для України в умовах війни, коли її розвиток стає не лише технологічним, а й оборонним пріоритетом.

Зроблено висновок, що впровадження інноваційної робототехніки у вищу авіаційну освіту забезпечує студентів не лише технічними знаннями, а й компетентностями стратегічного мислення, управління складними мережевими системами та екологічної відповідальності. Це створює передумови для підготовки конкурентоспроможних кадрів, здатних забезпечити стійкий розвиток авіаційної галузі та зміцнення національної безпеки України у глобальному вимірі.

Ключові слова: робототехніка, штучний інтелект, автономні системи, безпілотні авіаційні комплекси, рої дронів, авіаційна освіта в Україні, інновації.

YAKUNINA Iryna,

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Information
Technologies and Aviation Robotic Systems,
Ukrainian State Flight Academy

e-mail: yakunina_irina@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0327-2349>

LYASHUK Roman,

Higher Education Applicant (specialty 541),
of the Department of Information
Technologies and Aviation Robotic Systems,
Ukrainian State Flight Academy

e-mail: lyashukroman48@gmail.com

POTSELUIKO Tetiana,

Higher Education Applicant (specialty 541),
of the Department of Information
Technologies and Aviation Robotic Systems,
Ukrainian State Flight Academy

e-mail: potseluiiko@sfa.org.ua

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ROBOTICS AS A MEANS OF INTERDISCIPLINARY INTEGRATION IN HIGHER EDUCATION

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of innovative trends in the development of robotics in the world and in Ukraine, taking into account current global and national challenges. Special attention is paid to the application of robotics in the aviation industry and its integration into higher education, particularly in the training of future aviation specialists. The study highlights key areas of development, including the integration of artificial intelligence into autonomous systems, the use of collaborative and humanoid robots in aircraft maintenance, ecological and energy-efficient innovations, as well as the scaling of swarms of unmanned aerial vehicles and ground robotic platforms.

It is shown that robotics functions not only as an educational tool but also as a means of interdisciplinary integration, combining engineering, information technologies, natural and humanitarian sciences. This forms a new paradigm of professional training focused on

working with autonomous systems, UAVs, and intelligent control complexes. The article emphasizes the special importance of robotics for Ukraine in the context of war, when its development becomes not only a technological but also a defense priority.

The study concludes that the implementation of innovative robotics in higher aviation education equips students not only with technical knowledge but also with competencies in strategic thinking, management of complex network systems, and ecological responsibility. This creates the prerequisites for preparing competitive specialists capable of ensuring the sustainable development of the aviation industry and strengthening Ukraine's national security in the global dimension.

Keywords: *robotics, artificial intelligence, autonomous systems, unmanned aerial vehicles, drone swarms, aviation education in Ukraine, innovations.*

Постановка проблеми. Сучасна цивілізація переживає етап стрімких технологічних трансформацій, де робототехніка виступає одним із провідних чинників інноваційного розвитку. Її застосування виходить далеко за межі виробничих процесів і дедалі активніше інтегрується у сферу освіти, зокрема вищої. Постає завдання: як використати потенціал інноваційної робототехніки не лише як навчальний інструмент, а й як засіб міждисциплінарної інтеграції, що поєднує інженерію, інформаційні технології, природничі науки та гуманітарні дисципліни.

У контексті України ця проблема набуває особливої гостроти. Повномасштабна українсько-російська війна створила нові виклики для національної системи освіти, науки та безпеки. Робототехніка довела свою критичну роль у сфері оборони (розвиток дронів-розвідників, роїв автономних систем, засобів радіоелектронної боротьби (РЕБ)), водночас постало завдання забезпечити підготовку майбутніх фахівців, здатних розробляти та впроваджувати такі рішення. Таким чином, інноваційний розвиток робототехніки в освітньому процесі вищої школи не є лише академічною потребою – він безпосередньо пов'язаний із важливими науковими і практичними завданнями, зокрема:

- підготовкою інженерів і пілотів до роботи з автономними системами,
- інтеграцією штучного інтелекту в робототехнічні комплекси,
- розробкою екологічно стійких технологій для авіації та оборони,

- формуванням компетентностей для вирішення завдань національної безпеки.

Отже, проблема полягає у створенні ефективної моделі інноваційного розвитку робототехніки у вищій освіті, яка б відповідала як глобальним викликам сучасності (кліматичні зміни, цифровізація, автоматизація), так і національним завданням України у час війни – зміцненню обороноздатності та розвитку високотехнологічної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Література останніх років показує, що ядро автономізації – це поєднання алгоритмів машинного навчання, архітектур для обробки в реальному часі (edge AI) та генеративних моделей для фізичного моделювання. Наукові та оглядові праці демонструють застосування AI у навігації, розпізнаванні об'єктів, передбачувальному обслуговуванні та симуляціях пілотування. Такі тренди особливо актуальні для авіації, де безпека і надійність є критичними параметрами. Зокрема в [4] визначено та проаналізовано ключові області повітряних операцій, де штучний інтелект (ШІ) та машинне навчання продемонстрували значний вплив. Показано, що використання ШІ в прогнозуванні траєкторії та управлінні повітряним рухом значно покращило операційну ефективність та безпеку. Тому ШІ має значний потенціал для трансформації повітряних операцій, а отже рекомендовано приділити більше уваги дослідженням та розробкам у цій галузі.

Автори в [3] проаналізували програми бакалаврату з авіаційної інженерії в європейських університетах, щоб визначити, чи готують вони студентів до інтеграції ШІ в авіацію, включаючи теми, пов'язані зі ШІ. В результаті отримали, увага до компетенцій у сфері ШІ та машинного навчання дуже обмежена, натомість більший акцент робиться на базових цифрових навичках. Причиною цього визначено новизну авіаційного ШІ, його спеціалізований характер та проблеми впровадження.

В [9] описано розробку курсу робототехніки в вищому навчальному закладі авіаційного профілю. В результаті проходження цього курсу здобувачі набувають навичок практичного застосування закономірностей механічного руху, електричних та оптичних явищ у робототехнічних моделях; знайомляться з принципами створення алгоритмів й способами їх реалізації на мовах програмування.

Мета-аналізи і систематичні огляди (STEM-контекст) підтверджують позитивний вплив робототехніки на мотивацію, практичні навички та академічні результати студентів. Однак більшість досліджень фокусується на загальному STEM-освітньому середовищі, тоді як вузькі дослідження, спрямовані на авіаційні програми, залишаються обмеженими. Передбачуваною стратегією є поєднання проектного навчання, симуляцій та лабораторної роботи з міждисциплінарними підходами [6].

Дослідженню роїв безпілотних літальних апаратів, зокрема скоординованому плануванню маршруту, розподілу завдань, управлінню формуванням та міркуваннями безпеки, з акцентом на те, як штучний інтелект (ШІ) та машинне навчання (МН) інтегруються для покращення прийняття рішень та адаптивності присвячено [1]. Про перспективи розвитку та управління великомасштабними роями дронів та створення гібридного підходу, що поєднує керовану участь

людини та локальну автономію дронів описано в [2].

Мета статті: проаналізувати інноваційні напрямки розвитку робототехніки в Україні та світі. Виявити ефективні напрями застосування інноваційних технологій робототехніки у процесі підготовки студентів закладів вищої освіти, зокрема майбутніх авіаційних спеціалістів, з метою формування у них компетентностей, необхідних для роботи з автономними системами та безпілотними авіаційними комплексами в умовах сучасних викликів оборонної та цивільної авіації.

Виклад основного матеріалу. Робототехніка пройшла довгий шлях від механічних автоматів античності і ескізів Леонардо да Вінчі до сучасних кіберфізичних систем, інтегрованих зі штучним інтелектом (ШІ), інтернетом речей та хмарними обчисленнями. У 2025 році, за умов кліматичних та геополітичних викликів, робототехніка стала ключовим фактором стійкого розвитку, особливо в авіаційній галузі, де автономні дрони, системи підтримки польотів і навчальні симулятори транс-формують операції та підготовку кадрів.

Починаючи з перших промислових роботів (наприклад, Unimate у 1960-х) розвиток робототехніки прискорювався завдяки еволюції електроніки, обчислювальної техніки й кібернетики. Сучасний етап – це інтеграція в концепцію Індустрії 4.0: «розумні фабрики», велика аналітика даних, автономні системи та коботи, що працюють поруч із людьми.

У сучасному світі робототехніка розвивається надзвичайно динамічно, охоплюючи практично всі сфери людської діяльності. Одним із провідних напрямків є розвиток промислових роботів нового покоління, які здатні працювати у взаємодії з людиною. Так звані колаборативні роботи (cobots) вирізняються безпекою та гнучкістю, що дозволяє застосовувати їх не лише на великих заводах, а й у середніх і малих

виробництвах. Вони виконують завдання, які є надто небезпечними або рутинними для людини, водночас залишаючи людині контроль над процесами [10].

Особливу увагу у світовій науковій спільноті приділяють розвитку біонічних технологій, зокрема створенню сучасних протезів та екзоскелетів. Завдяки інтеграції сенсорних систем та штучного інтелекту такі пристрої дозволяють людям з інвалідністю відновлювати рухові функції та значно підвищувати якість життя. Екзоскелети ж знаходять застосування і у виробництві, допомагаючи працівникам виконувати важку фізичну роботу без шкоди для здоров'я.

Не менш важливим напрямком є автономні транспортні системи – безпілотні автомобілі та дрони. Світові корпорації активно інвестують у ці технології, оскільки вони мають потенціал радикально змінити логістику, сільське господарство та навіть пасажирські перевезення. У багатьох країнах уже тестуються системи «розумних доріг», які у майбутньому будуть інтегровані з безпілотним транспортом.

Окремо варто відзначити розвиток космічної робототехніки. Роботи-дослідники вже сьогодні виконують завдання на інших планетах, а в майбутньому вони можуть стати головними помічниками у процесах колонізації Місяця чи Марса.

Світові інноваційні напрямки у робототехніці охоплюють широкий спектр – від промислових і сервісних рішень до біоніки, транспорту та космічних технологій. Їх розвиток визначає майбутнє не лише промисловості, а й повсякденного життя людини, створюючи передумови для формування нового техносціального середовища [8].

В останні роки в Україні активно розвивається екосистема стартапів у

сфері робототехніки. Значну увагу приділено створенню мобільних роботів та дронів, які знаходять застосування як у цивільному, так і у військовому секторі. Численні українські компанії розробляють безпілотні літальні апарати для моніторингу територій, картографування та доставки вантажів. Особливе місце посідають військові стартапи, спрямовані на створення ударних дронів і наземних роботизованих платформ. Такі проекти не лише підвищують обороноздатність країни, а й сприяють розвитку інноваційної економіки [5].

З початком широкомасштабної агресії проти України питання застосування робототехніки у військовій сфері стало особливо актуальним. Українські військові активно використовують безпілотні літальні апарати різних класів – від розвідувальних до ударних. Крім того, створюються роботизовані платформи для евакуації поранених, транспортування боєприпасів та дистанційного ураження цілей. Використання таких систем дозволяє зберегти життя військовослужбовців та підвищити ефективність бойових операцій [7].

Однак, не зважаючи на значні досягнення в області робототехнічних систем, залишаються серйозні проблеми, такі як недостатнє фінансування та залежність від іноземних інвесторів; відставання в доступі до сучасної електроніки й компонентів; відтік інженерних кадрів за кордон; прогалини у правовому регулюванні, особливо щодо автономної зброї й захисту персональних даних.

Перед тим, як перейти до дослідження досвіду впровадження робототехніки у вищу авіаційну освіту, виокремимо основні напрямки застосування робототехніки в авіаційній галузі (рис. 1).

Рис. 1 Застосування робототехніки в авіаційній галузі

У сучасному світі авіаційна галузь стрімко трансформується завдяки активному впровадженню робототехніки, яка відкриває нові можливості як у промисловості, так і в освіті. Підготовка майбутніх авіаційних спеціалістів у закладах вищої освіти дедалі більше орієнтується на практичну роботу з

автономними системами та безпілотними авіаційними комплексами (БПЛА) (рис. 2). Це пояснюється тим, що саме такі технології формують обличчя сучасної авіації, впливаючи на оборонну спроможність, логістику, управління польотами та екологічну безпеку.

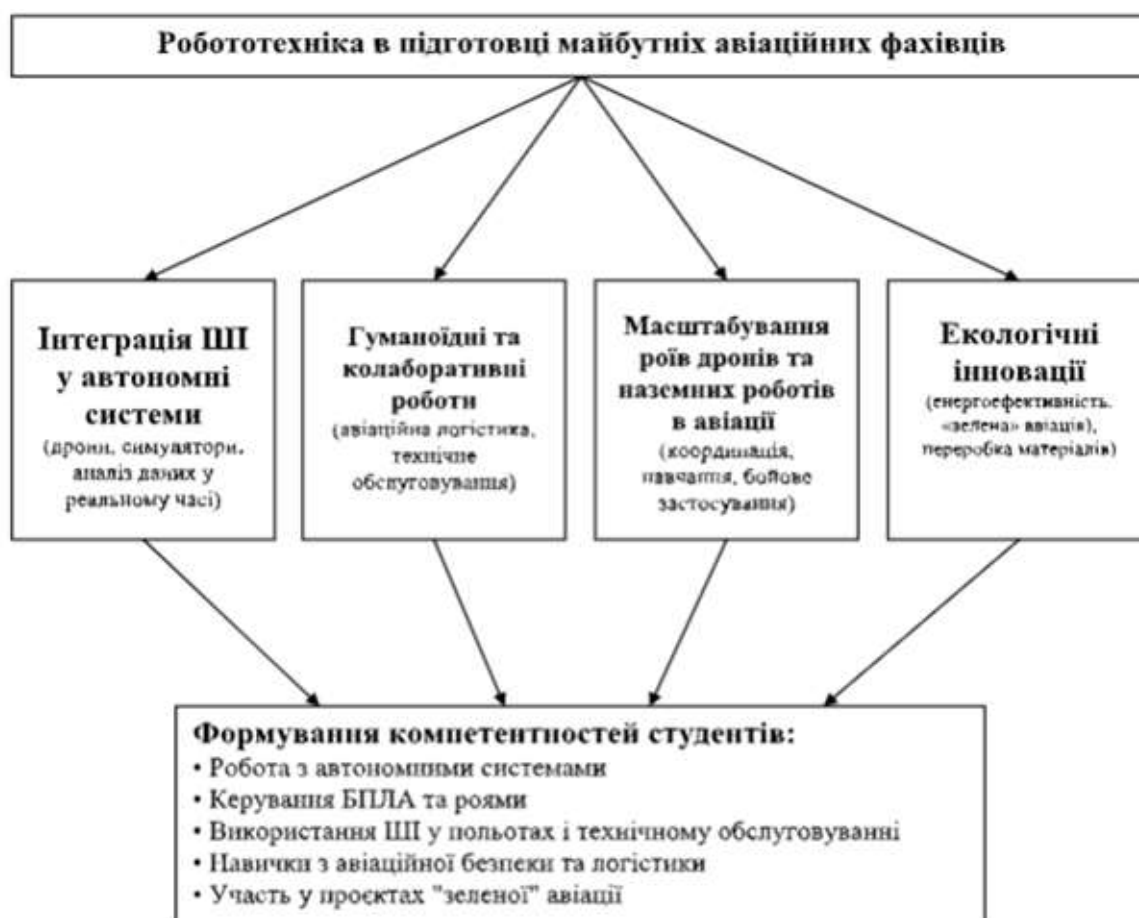

Рис. 2. Модель застосування робототехніки у підготовці майбутніх авіаційних спеціалістів

Штучний інтелект виступає основою для створення «розумних» роботизованих систем, які здатні самостійно приймати рішення та адаптуватися до мінливих умов. У контексті авіації це означає не лише автоматизацію стандартних процесів, а й розширення можливостей дронів, симуляторів та бортових систем. Завдяки ШІ безпілотники можуть виконувати складні завдання: від моніторингу повітряного простору до пошуково-рятувальних операцій. Для студентів це створює середовище, де вони можуть навчатися працювати з алгоритмами машинного навчання, розпізнавання образів і прогнозування ризиків у реальному часі. Такі навички є критично важливими, адже дозволяють зменшити вплив людського фактору на безпеку польотів та підвищити ефективність авіаційних операцій.

Гуманоїдні та колаборативні роботи (коботи) відкривають новий вимір у технічному обслуговуванні літаків, авіаційній логістиці та навчанні персоналу. На відміну від традиційних роботів, вони здатні працювати безпосередньо поруч із людиною, виконуючи завдання, що потребують високої точності, але залишаючи за фахівцем функцію контролю. У практиці авіаційної освіти це означає можливість навчання студентів сучасним методам ремонту літальних апаратів, використанню роботизованих систем для технічної діагностики та оптимізації процесів на аеродромах. Крім того, поява гуманоїдів у навчальних лабораторіях створює унікальні умови для моделювання реальних виробничих сценаріїв, у яких майбутні фахівці здобувають досвід взаємодії з високотехнологічними системами. Це допомагає підготувати спеціалістів, здатних ефективно працювати у світі, де автоматизація стає невід'ємною частиною кожного етапу авіаційних процесів.

Одним із головних викликів сучасної авіації є зниження негативного впли-

ву на довкілля. Тут на перший план виходять роботизовані системи, орієнтовані на енергоефективність, переробку матеріалів та оптимізацію витрат палива. Використання роботів для 3D-друку з композитів дає можливість виготовляти легші та міцніші деталі літаків, що сприяє зменшенню викидів CO₂. Для студентів вивчення таких технологій є не лише питанням інженерної компетентності, а й формуванням екологічного світогляду. У майбутньому це дозволить їм працювати над проєктами «зеленої» авіації, у яких поєднуються ефективність і відповідальність перед природою. Освоєння екологічних інновацій також допомагає студентам стати конкурентоспроможними на міжнародному ринку, адже саме екологічні стандарти дедалі більше визначають правила у світовій авіації.

Однією з найбільш перспективних технологій є використання роїв дронів і наземних роботів, які здатні діяти як єдина система. Завдяки колективному управлінню вони виконують завдання, що виходять за межі можливостей одного апарата: від комплексної розвідки та евакуації до будівництва інфраструктурних об'єктів. Для майбутніх авіаційних спеціалістів вивчення таких систем означає опанування принципів мережево-центричних операцій, що сьогодні активно застосовуються у військовій та цивільній авіації. Навчання із застосуванням симуляторів роїв дронів дозволяє студентам розвивати навички стратегічного мислення, управління великими масивами інформації та координації багатьох автономних одиниць одночасно. Це формує у них здатність працювати в умовах високотехнологічних середовищ, які характеризуються швидкими змінами та високими вимогами до оперативності рішень.

Інтеграція робототехніки в освітній процес сприяє формуванню у студентів широкого спектра компетентностей:

- робота з автономними системами та роями дронів, що забезпечує готовність до використання БПЛА у цивільних і військових завданнях;

- управління польотами з використанням ШІ, що знижує ризики і підвищує точність операцій;

- застосування робототехніки в технічному обслуговуванні авіації, що формує навички практичного ремонту та діагностики;

- участь у проєктах екологічної авіації, що дозволяє студентам долучатися до глобальних тенденцій сталого розвитку;

- розвиток навичок стратегічного мислення, необхідних для роботи у складних системах колективного управління.

Таким чином, робототехніка стає не просто допоміжним інструментом у навчальному процесі, а базовим елементом підготовки авіаційних спеціалістів. Вона формує у студентів здатність не лише користуватися сучасними технологіями, але й створювати нові рішення, що відповідатимуть потребам майбутньої авіації.

Висновки. Робототехніка сьогодні стала не просто галуззю науки й техніки, а одним із ключових чинників глобальної трансформації. Вона змінює промисловість, транспорт, медицину, освіту і сферу оборони. Інтеграція ШІ, розвиток коботів і гуманоїдів, екологічні інновації та рої автономних систем формують нову техносотціальну реальність.

Для України цей напрямок має стратегічне значення. Попри виклики, країна демонструє високий науковий потенціал, активний розвиток стартапів і практичні досягнення у військовій робототехніці. За умови належної підтримки, інвестицій та міжнародної співпраці Україна здатна зробити вагомий внесок у глобальний технологічний прогрес і закріпити за собою статус

одного з ключових гравців на світовій арені інновацій.

Для студентів Української державної льотної академії це означає нові можливості в освіті: освоєння гібридних систем, які поєднують людський досвід з машинним інтелектом, забезпечуючи конкурентоспроможність на міжнародному рівні. У перспективі, до 2030 року, робототехніка може радикально змінити авіацію, зменшивши ризики, оптимізуючи ресурси та відкриваючи шлях до космічних польотів. Україна, з її талановитими інженерами та стратегічними ініціативами, має всі шанси стати лідером у цій сфері, якщо ми продовжимо інвестувати в освіту та дослідження.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Alqudsi Y., Makaraci M. UAV swarms: research, challenges, and future directions. *Journal of Engineering and Applied Science*. 2025. Vol. 72. No. 12. DOI: <https://doi.org/10.1186/s44147-025-00582-3>
2. Chen W., Zhu J., Liu J., Guo H. A fast coordination approach for large-scale drone swarm. *Journal of Network and Computer Applications*. 2024. Vol. 221. P. 103769. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jnca.2023.103769>
3. Kabashkin I., Misnevs B., Zervina O. Artificial intelligence in aviation: New professionals for new technologies. *Applied Sciences*. 2023. Vol. 13, No. 21. P. 11660. DOI: <https://doi.org/10.3390/app132111660>
4. Lozano Tafur C., Camero R. G., Aldana Rodríguez D., Daza Rincón J. C., Rativa Saenz E. Applications of artificial intelligence in air operations: A systematic review. *Results in Engineering*. 2025. Vol. 25. P. 103742. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.rineng.2024.103742>
5. Ministry of Defence of Ukraine. Drones and robotics for the Armed Forces of Ukraine: The Ministry of Defence is collaborating with members of Parliament to strengthen support for Ukrainian manufacturers. 2025. URL: <https://mod.gov.ua/en/news/drones-and-robotics-for-the-armed-forces-of-ukraine-the-ministry-of->

- defence-is-collaborating-with-members-of-parliament-to-strengthen-support-for-ukrainian-manufacturers
6. Ouyang F., Xu W. The effects of educational robotics in STEM education: a multilevel meta-analysis. *International Journal of STEM Education*. 2024. Vol. 11, Art. 7. DOI: <https://doi.org/10.1186/s40594-024-00469-4>
 7. Андерсон Г. Г. Безпілотні системи військового призначення: досвід та перспективи застосування. *Академічні візії*. 2024. № 35. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1346>
 8. Дутка Г. І., Савчин О. В. Інноваційні напрямки розвитку сучасної робототехніки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Автоматика, вимірювання та керування. 2021. № 905. С. 33–40
 9. Задорожна О. В., Якуніна І. Л. Вивчення основ робототехніки у вищому навчальному закладі авіаційного профілю. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені В. Винниченка*. Серія: Педагогічні науки. 2019. Вип. 179. С. 84–91.
 10. Сальнікова К. О., Коломієць С. І. Сучасні тенденції розвитку робототехніки у світі та в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Технічні науки. 2020. Т. 31, № 70. С. 120–126.
 1. Alqudsi, Y., & Makaraci, M. (2025). UAV swarms: Research, challenges, and future directions. *Journal of Engineering and Applied Science*, 72(12). <https://doi.org/10.1186/s44147-025-00582-3> [in English].
 2. Chen, W., Zhu, J., Liu, J., & Guo, H. (2024). A fast coordination approach for large-scale drone swarm. *Journal of Network and Computer Applications*, 221, 103769. <https://doi.org/10.1016/j.jnca.2023.103769> [in English].
 3. Kabashkin, I., Misnevs, B., & Zervina, O. (2023). Artificial intelligence in aviation: New professionals for new technologies. *Applied Sciences*, 13(21), 11660. <https://doi.org/10.3390/app132111660> [in English].
 4. Lozano Tafur, C., Camero, R. G., Aldana Rodríguez, D., Daza Rincón, J. C., & Rativa Saenz, E. (2025). Applications of artificial intelligence in air operations: A systematic review. *Results in Engineering*, 25, 103742. <https://doi.org/10.1016/j.rineng.2024.103742> [in English].
 5. Ministry of Defence of Ukraine. (2025). Drones and robotics for the Armed Forces of Ukraine: The Ministry of Defence is collaborating with members of Parliament to strengthen support for Ukrainian manufacturers. Retrieved September 17, 2025, from <https://mod.gov.ua/en/news/drones-and-robotics-for-the-armed-forces-of-ukraine-the-ministry-of-defence-is-collaborating-with-members-of-parliament-to-strengthen-support-for-ukrainian-manufacturers> [in English].
 6. Ouyang, F., & Xu, W. (2024). The effects of educational robotics in STEM education: A multilevel meta-analysis. *International Journal of STEM Education*, 11, 7. <https://doi.org/10.1186/s40594-024-00469-4> [in English].
 7. Anderson, H. H. (2024). Bezpilotni systemy viiskovoho pryznachennia: dosvid ta perspektivy zastosuvannia [Unmanned military systems: Experience and prospects of application]. *Akademichni vizii* [Academic Visions], (35). Retrieved September 17, 2025, from <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1346> [in Ukrainian].
 8. Dutka, H. I., & Savchyn, O. V. (2021). Innovatsiini napriamky rozvytku suchasnoi robototekhniky [Innovative directions of modern robotics development]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhniky»*. Seriya: Avtomatyka, vymiryuvannia ta keruvannia [Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Automation, Measurement and Control], (905), 33–40. [in Ukrainian].
 9. Zadorozhna, O. V., & Yakunina, I. L. (2019). Vyvchennia osnov robototekhniky u vyshchomu navchalnomu zakladi aviat-siinoho profilu [Studying the basics of robotics in a higher educational institution of aviation profile]. *Naukovi zapysky Tsentralnoukrainskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. Vynnychenka*. Seriya: Pedahohichni nauky [Scientific Notes of the Volodymyr Vyn-

- nychenko Central Ukrainian State Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences], (179), 84–91. [in Ukrainian].
10. Salnikova, K. O., & Kolomiets, S. I. (2020). Suchasni tendentsii rozvytku robotekhniki u sviti ta v Ukraini [Current trends in the development of robotics in the world and in Ukraine]. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu

imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Tekhnichni nauky [Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Technical Sciences], 31(70), 120–126. [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 05.09.2025 р.
Стаття прийнята до друку 17.09.2025 р.*

УДК 811.111:629.7

DOI: 10.33251/2522-1477-2025-14-139-147

ZELENSKA Liliia,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Professional and
Aviation Language Training Department,
Ukrainian State Flight Academy
e-mail: lili_zelenskaya@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4051-2011>

MARTYENKO Nadiia,

Philosophy Doctor in Pedagogics, Associate Professor,
Associate Professor of Professional and
Aviation Language Training Department,
Ukrainian State Flight Academy
e-mail: nadya.martynenko@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5695-4685>

TYMCHENKO Svitlana,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Professional and
Aviation Language Training Department,
Ukrainian State Flight Academy
e-mail: lana.t.2015@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8627-1220>

THE FORMATION OF SOFT SKILLS FOR FUTURE AVIATION SPECIALISTS IN FOREIGN LANGUAGE PROFESSIONAL TRAINING

***Abstract.** The study is devoted to the problem of future aviation specialists' soft skills formation in the process of Aviation English training. Based on the results of the scientific publications' analysis, it has been proven that nowadays ability to communicate, solving problems and making decisions, critical thinking, mobility, personal creative potential, flexibility for living conditions' adaptation are the key to the future specialists' competitiveness. Today, this is a real challenge for higher education, since educational programs (courses) in English for Specific Purposes must include, in addition to the linguistic component, the training of a number of soft skills in order to meet the defined needs of higher*

education applicants for each specific educational context. A theoretical analysis of the essence of the concept of «soft skills» has been carried out and the relevance of aviation specialists mastering the soft skills necessary for their future professional activity has been substantiated. After the analysis of the «soft skills» concept, existing classifications and domestic legislative documents regarding the development of soft skills of higher education institutions' graduates as key to adaptation in rapidly changing conditions, soft skills, which should be possessed by future aviation specialists in the process of foreign language professional training, have been singled out. It has been found that for the effective soft skills' formation within the educational discipline «Aviation English», future aviation specialists must be offered specially developed complexes of communicative exercises and other types of foreign language communicative activities, game technologies or active teaching methods. Therefore, the development and use of foreign language communicative educational activities, which will contribute to increasing the level of future aviation specialists' soft skills, have been determined as prospects for further research.

Keywords: Aviation specialist, communication, English for Specific Purposes, foreign language professional training, «soft skills» («flexible» skills).

ЗЕЛЕНСЬКА Лілія Михайлівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри професійної та

авіаційної мовної підготовки,

Українська Державна Льотна Академія

e-mail: lili_zelenskaya@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4051-2011>

МАРТИНЕНКО Надія Олександрівна,

доктор філософії, доцент, доцент кафедри

професійної та авіаційної мовної підготовки,

Українська Державна Льотна Академія

e-mail: nadya.martynenko@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5695-4685>

ТИМЧЕНКО Світлана Василівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри професійної та

авіаційної мовної підготовки,

Українська Державна Льотна Академія

e-mail: lana.t.2015@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8627-1220>

ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS МАЙБУТНІХ АВІАФАХІВЦІВ В ІНШОМОВНІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ

Анотація. Дослідження присвячене проблемі формування soft skills майбутніх авіафахівців у процесі навчання англійської мови професійного спрямування. На основі результатів аналізу наукових публікацій доведено, що в умовах сучасного ринку праці здатність до комунікації, розв'язання проблем та прийняття рішень, критичне мислення, мобільність, особистісний творчий потенціал, гнучкість до адаптації умов життя є запорукою конкурентоспроможності майбутніх фахівців. На сьогодні це справжній виклик для вищої освіти, оскільки навчальні програми (курси) з англійської мови для спеціальних цілей повинні включати крім лінгвістичного компоненту, навчання ряду soft skills, щоб відповідати визначеним потребам здобувачам вищої освіти для кожного конкретного освітнього контексту. Здійснено теоретичний аналіз сутності поняття «soft skills» та обґрунтовано актуальність опанування авіаційними фахівцями soft skills, необхідних для їхньої майбутньої професійної діяльності. Після проведеного аналізу поняття «soft skills» наявних класифікацій та

вітчизняних законодавчих документів щодо розвитку *soft skills* випускників закладів вищої освіти як ключових для адаптації у швидкозмінних умовах, виокремлено *soft skills*, якими повинні володіти майбутні фахівці авіаційних спеціальностей у процесі іношомовної професійної підготовки. З'ясовано, що для ефективного формування *soft skills* у межах навчальної дисципліни «Англійська мова професійного спрямування» майбутнім авіафахівцям необхідно пропонувати спеціально розроблені комплекси комунікативно спрямованих вправ та інші види іношомовної комунікативної діяльності, ігрові технології чи активні методи навчання. Тож перспективними напрямками подальшої роботи визначено розробку та використання комунікативно спрямованих видів іношомовної навчальної діяльності, які будуть сприяти підвищенню рівня *soft skills* майбутніх фахівців авіаційних спеціальностей.

Ключові слова: авіафахівець, англійська мова для спеціальних цілей, іношомовна професійна підготовка, комунікація, «*soft skills*» («гнучкі» навички).

Problem statement. A decade or two ago, «narrow» specialists were among the most successful professionals in the labor market. However, technology has fundamentally altered the traditional concept of professionalism. With the internet, finding highly specific information takes only a few seconds. Consequently, technological advancements are leading to a change in employment models. Today, «narrow professionalism» is no longer an advantage; in some cases, it can even lead to career stagnation due to a lack of so-called «soft skills». These skills, also known as «flexible» or «social» skills, are crucial for effective participation in academic and professional processes. They determine a specialist's ability to interact and communicate successfully, regardless of their specific professional focus.

Therefore, it becomes critical for employers to pay proper attention not only to the high level of «hard skills» in future specialists – specifically in aviation professionals – but also to their level of «soft skills». This is because the primary requirement of modern society for future specialists is the ability to quickly solve problems and make decisions, think critically, be mobile, act independently, realize their personal creative potential, and be flexible enough to adapt to a rapidly changing and developing environment.

Domestic legislative documents, namely the Law of Ukraine «On Higher Education» [8] and the Higher Education Development Strategy for 2022-2032 [10],

emphasize that skills such as adaptability, communication, creativity, critical thinking, and teamwork are of key importance for professionals amid dynamic economic transformations. This underscores the relevance of developing soft skills in higher education graduates as crucial for adapting to rapidly changing conditions. Therefore, the cultivation of soft skills should be one of the primary focuses of professional training for contemporary graduates – future aviation specialists.

Analysis of recent research and publications. Recent studies and publications have increasingly focused on the development of soft skills, also referred to as «flexible skills» or «sociable skills». The formation of these skills has become a subject of scientific inquiry for numerous domestic and international researchers. The works of O. Kulbabska and O. Semenoh, for example, are dedicated to the peculiarities and factors influencing the development of soft skills among philology students in the context of the emerging information society. O. Glazunova, T. Voloshyna, and V. Korolchuk consider soft skills to be a key component of the professional competence of modern specialists. The development of soft skills as a crucial element of a professional's competitiveness in the information technology field has been explored by N. Dluhunovych, L. Ivanova, K. Koval, and T. Scaffidi. An increasing number of researchers, including M. Armstrong, L. Balabanova, A. Baron, M. Vasykova, C. Wein-

berger, S. Wilson, C. Woodruff, B. Danylyshyn, R. James, H. Duhinets, D. Ilnytskyi, D. A. Urs, Yu. Kateli, M. Morozova, and S. Shestakova, are focusing their research on the specifics of developing soft skills in future specialists across various sectors.

A. Zhytnytska, O. Korniyush, I. Miroshnyk, and I. Paslavska have dedicated their work to the formation of soft skills during the teaching of foreign languages in higher education institutions. The researcher O. Osova focused on the soft communication skills of higher education students in the process of learning a foreign language for professional purposes. She concluded that the main difficulties in forming soft communication skills arise during the acquisition and use of professional terminology, adaptation to professional situations, and the process of cross-cultural communication [7].

The formation of soft skills in higher education students through the use of distance learning platforms in foreign language instruction has been a subject of research by A. Shchekhlova and Zh. Didenko. The use of game-based technologies and active learning methods in foreign language classes for the development of flexible skills has been explored in the works of N. Burmakina, A. Haraha, and L. Pinchuk. Despite the contributions of these researchers, the specific development of soft skills in future aviation specialists has not yet received sufficient attention.

The purpose of the article is to investigate the concept of «soft skills» and to substantiate the relevance of aviation specialists mastering soft skills necessary for their future professional activity.

Presentation of basic material. Today, amid globalization and Ukraine's integration into the European educational space, foreign language proficiency, particularly in English, is a prerequisite for a specialist's competitiveness in the job market. Language skills enable effective international communication and the exchange of experience and best practices.

For aviation professionals, English for specific purposes (ESP) is essential for mastering critical and relevant documents. In this context, language learning is not a mere auxiliary subject but an integrated component of all aviation training.

Therefore, the educational component «English for Specific Purposes» has significant potential for developing in-demand soft skills, particularly the communicative skills of future aviation professionals, which is reflected in the defined program learning outcomes. ESP instruction has a specific nature due to its applied focus on a concrete subject area – the aviation industry. A significant part of its content involves learning aviation terminology, specialized vocabulary, and the specifics of professional discourse for a given aviation specialty. Simultaneously, the focus of foreign language training remains on communicative skills, which reflect the level of proficiency in communicative activities and the abilities needed for effective future professional performance. Consequently, the communicative skills of future aviation professionals, as a crucial component of their professional competence and a part of their soft skills, largely determine their level of professional mastery and their ability to communicate effectively in a professional context.

Thus, given the importance of soft skills for successful professional self-realization and the limited opportunities for their development within most traditional curricula, a relevant task for higher education is to integrate the targeted formation of soft skills into the process of learning ESP.

Today, the concept of «soft skills» has not been sufficiently researched in science, and therefore there is no consistent classification of them. Researcher O. Deliaa sees «soft skills» as social skills of the individual that can be classified into interpersonal, as the interaction of leadership qualities, organizational skills and communication skills, which include com-

municative and managerial, namely: the ability to establish interpersonal relationships, the ability to conduct discussions, decision-making, the ability to create effective teams taking into account cultural differences, the ability to resolve conflict situations, persuasion skills, conducting negotiations, oratory and presentation skills [1].

Some scientists define soft skills as a complex of interconnected personality qualities that ensure effective interpersonal interaction, teamwork and achievement of professional goals thanks to critical, creative thinking and emotional intelligence [9].

Researchers Dana Sorana Urs and Yolanda-Mirela Catelly, dealing with the need for soft skills in the tertiary engineering education curriculum, conclude that soft skills should be included in the tertiary education curriculum widely range from language and communication abilities, through personal development and managerial one, and up to cultural sensitivity and work ethics [11]. Conducting a Soft Skills – Student Questionnaire, they singled out a number of soft skills, such as: foreign language skills; stress management; pro-active motivated approach to academic study / extracurricular activities / career planning & development; (self)organization and time management; personality development (creativity, intuition, confidence, assertiveness); technical/business/written/oral communication (presentations, meetings, reports etc.); cultural sensitivity; team-working; planning and prioritizing learning/professional activity [11, p. 50].

Researcher O. Osova, summarizing the approaches to the definition of «soft skills» available in the scientific and pedagogical literature, and stating the fact that these skills are an integral condition for the training of a competent, competitive specialist of the 21st century, considers flexible skills as a complex of interrelated personality qualities that ensure effective interpersonal interaction, teamwork and achievement of professional goals thanks to

critical, creative thinking and emotional intelligence [7, p. 128]. Researcher Zh. Didenko defines that soft skills are a set of abilities or skills necessary for interpersonal communication, achieving a goal through critical and creative thinking, as well as personal components of emotional intelligence that affect the life and employment of future professionals [2, p. 267].

Let us proceed to the consideration of the classification of soft skills. In examining soft skills, O. Glazunova, T. Voloshyna, and V. Korolchuk proposed a framework for IT specialists, which encompasses the following groups of soft skills: 1) communication skills; 2) personal effectiveness skills; 3) managerial skills; 4) strategic skills; 5) skills of effective information management [4].

The classification of soft skills developed by K. Koval comprises three types of qualities, namely: individual (the ability to make decisions, positive thinking and optimism, etc.); communicative (preparing and delivering effective presentations, interacting with various types of people); managerial (team playing, uniting and motivating a team) [5, p. 165].

According to N. Dluhunovych, the typology of soft skills includes the following categories: personal effectiveness, communication skills, managerial skills, and strategic skills [3, p. 241].

Zh. Didenko singles out three groups of soft skills: (1) communication skills that characterize a person's relationship with others; (2) personal skills that correlate with a person's qualities and characterize his personality in a certain way, with the help of which a person copes with problems, adapts to unusual conditions, knows how to set goals and fulfill them in a certain time, aimed at the person himself, namely managing his emotions, his own development; 3) professional skills, which aim to tackle general vocational tasks in broad terms [2, p. 268]. From the standpoint of the competence approach, scientist I. Miroshnyk developed a classification of soft skills

according to the following groups of skills: 1) personal efficiency skills; 2) communication skills; 3) management skills; 4) strategic skills; 5) skills of effective information management [6, p. 111].

It should be noted that in our study we examine soft skills that are not directly related to the professional activities of future aviation specialists but contribute to their effectiveness. Based on the conducted analysis of the concept of soft skills, their existing classifications, as well as national legislative documents concerning the development of soft skills among higher education graduates as key factors for adaptation in rapidly changing conditions, we argue that future aviation professionals, in the course of their foreign-language professional training, should acquire the following skills:

- communicativeness – the ability to establish contacts, exchange information, knowledge, ideas, and emotions through verbal and non-verbal means of communication in order to achieve mutual understanding and common goals;
- decision-making – the ability to quickly and consciously choose the best option from possible alternatives on the basis of available information analysis;
- critical thinking – the ability to analyze and evaluate information in order to reach well-grounded decisions;
- problem-solving – the ability to identify a problem, analyze its causes, and select the most optimal ways of addressing it;
- adaptability – the ability to adjust to changing environmental conditions, respond productively to challenges and difficulties, and find new solutions;
- teamwork – the ability to cooperate with others by combining efforts, individual skills, and knowledge to accomplish a specific task;
- working under uncertainty – the ability to perform effectively in conditions of incomplete or absent information and the

impossibility of precisely predicting future events or outcomes;

- cognitive flexibility – a cognitive capacity to adapt, generate non-standard solutions, and switch rapidly between different tasks while maintaining self-control;
- emotional intelligence – the ability to effectively use one's own emotions and those of others to achieve goals and overcome difficulties;
- goal orientation – a personality trait directed toward achieving a specific result;
- knowledge management – the ability to recognize new information and apply it to problem-solving;
- time management – the ability to organize one's time efficiently in order to increase productivity, achieve set goals, and improve the balance between work and personal life.

We can claim that teachers of foreign languages of non-philological universities, such as the Ukrainian State Flight Academy, have all the prerequisites and potential for teaching soft skills. Some types of educational activities related to the development of soft skills have already been included and are used in Aviation English. At present, this constitutes a real challenge for higher education, since ESP curricula must incorporate, in addition to the linguistic component, the development of a range of soft skills in order to meet the specific needs of higher education students within each particular educational context. The English teachers at the Ukrainian State Flight Academy are expected to address this challenge by making use of the fact that students' language proficiency at the time of admission is relatively high (approximately B1+ according to the CEFR). This allows English teachers at the Academy to spend more time to focus on foreign language soft skills. In addition, we support the point of view of scientists that «there is a tendency in our globalized market that the demand for hard skills will decrease in comparison with the demand for

soft skills. This is due to the fact that hard skills can be outsourced relatively easily, while the lack of soft skills demands more intense effort/time/qualifications etc. to be compensated» [11, p. 44].

Thus, in order to ensure the mobility of future aviation professionals and provide them with the opportunity to optimally apply the knowledge acquired at the Academy, the system of higher education should be adapted to foster soft skills as essential competencies for globally oriented career development. For the effective formation of soft skills within the process of foreign language professional training, particularly in the framework of the ESP course, future aviation specialists should be offered specially designed sets of communicative exercises, as well as other types of foreign language communicative activities, game-based technologies, and active learning methods that will significantly enhance the level of their soft skills development.

Conclusions and prospects of further research. Today, the problem arises of employers paying due attention not only to the high level of formation of future aviation specialists with professionally significant, narrowly focused qualifications, education and work experience, but also to the level of formation of a complex of universal, interprofessional, social skills in them, which determine effective participation in work and academic processes, determine the ability to effectively interact and relate to the culture of building communication regardless of professional orientation. The development of soft skills among higher education students is a priority in the formation of a professionally successful personality for future aviation specialists. In this context, ESP holds a leading position as an academic discipline. Consequently, we conclude that soft skills are instrumental in achieving success in the future professional activities of aviation specialists, enabling them to adapt to

rapidly changing conditions and meet the challenges of the present day.

The conducted research does not exhaust all aspects of the problem. We see the prospects for further research, in particular, within the educational discipline English for Specific Purposes, in the development of communicatively oriented exercises that will make it possible to increase the level of soft skills of future aviation specialists.

REFERENCES

1. Delia, O. (2012). Osobystist kerivnyka yak chynnyk efektyvnoho upravlinnia [The leader personality as a factor in effective management]. *Ekonomichnyi analiz – Economic Analysis*, T. 11(2), 187–189. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2012_11_\(2\)_38](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2012_11_(2)_38) (Last accessed: 02.09.2025) [in Ukrainian]
2. Didenko, Zh. (2021). Formuvannia m'iakikh navychok («soft skills») na zaniattiakh anhlijs'koi movy u majbutnikh menedzheriv v umovakh dystantsijnoho navchannia [Formation of soft skills in English language classes for future managers in the context of distance learning]. *Aktual'ni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues in the humanities*, 35(2), 266–271. Retrieved from: URL: <https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/256> (Last accessed: 02.09.2025) [in Ukrainian]
3. Dluhunovych, N. A. (2021) Soft skills yak neobkhidna skladova pidhotovky Itfakhivtsiv [Soft skills as a necessary component of IT specialists' training]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Herald of Khmelnytsky National University*, 6, 239–242 [in Ukrainian].
4. Glazunova, O., Voloshyna, T., & Korolchuk, V. (2019). Rozvytok «Soft skills» u maibutnikh fakhivtsiv z informatsiinykh tekhnolohii: metody, zasoby, indykatory otsiniuvannia [Development of «Soft skills» in future information technology specialists: methods and evaluation indicators]. *Elektronne naukove fakhove vydannia «Vidkryte osvittie E-seredovyshche suchasnoho universytetu» – Electronic Scientific Publication «Open Educational E-environment of a Modern University»*, 93–106. Retrieved

- from: <https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/256/pdf> (Last accessed: 30.06.2025) [in Ukrainian]
5. Koval K. O. Rozvytok «Soft skills» u studentiv – ody z vazhlyvykh chynnykiv pratsevlashtuvannia [The development of «soft skills» in students is one of the important factors of employment]. Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu – Bulletin of Vinnitsa Politechnic Institute, 2015, 2, 162–167 [in Ukrainian].
 6. Miroshnyk, I. (2023). Klasyfikatsiia «Soft Skills» v inshomovnii profesiinii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly [Classification of «Soft Skills» in Foreign Language Professional Training of Future Primary School Teachers]. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka, Seriia: Pedagogichni nauky – Bulletin of T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Collegium»: Pedagogical sciences, 21 (177), 108–115. Retrieved from: <https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/97/96> (Last accessed: 09.09.2025) [in Ukrainian]
 7. Osova, O. (2024). Formuvannia hnuchkykh navychok spilkuvannia zdobuvachiv vyschoi osvity u protsesi navchannia inozemnoi movy profesiinoho spriamuvannia [Formation of flexible communication skills of higher education students in the process of learning a professional foreign language]. Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Seriia: Inozemna filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov – The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching, 99, 126–132. Retrieved from: <https://doi.org/10.26565/2786-5312-2024-99-16> (Last accessed: 01.09.2025) [in Ukrainian]
 8. Pro vyschu osvitu: Zakon Ukrainy vid 2014, № 37-38, st.2004 zi zminamy vid 27.12.2023 [On Higher Education: Law of Ukraine of 2014, No. 37-38, Art. 2004 as Amended on 27.12.2023] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (Last accessed: 07.09.2025) [in Ukrainian]
 9. Semenoh, O., & Kulbabska, O. (2021). Formuvannia miakykh navychok studentiv-filolohiv u mizhrehionalnomu proiekti z infomediinoi hramotnosti [Formation of soft skills of philology students in an interregional project on infomedia literacy]. Pedagogichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies, 4 (108), S. 231. Retrieved from: www.repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/12012 (Last accessed: 01.09.2025) [in Ukrainian]
 10. Stratehiia rozvytku vyschoi osvity v Ukraini na 2022 – 2032 roky. Rozporiadzhennia vid 23 liutoho 2022 roku №286-r. [Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022-2032. Order of 23 February 2022 No. 286-p.] 1-34. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/15/VO.plan.2022-2032/Stratehiya.rozv.VO-23.02.22.pdf> (Last accessed: 07.09.2025) [in Ukrainian].
 11. Urs D. S., & Catelly, Y. M. (2010). Raising Stakeholders' Awareness of the Need for Soft Skills in the Tertiary Engineering Education Curriculum. Synergy, No. 6 (1). Pp. 41–56. Retrieved from: <http://synergy.ase.ro/issues/2010-vol6-no1/07-raising-stakeholdersawareness-ofthe-need-for-soft-skills-in-the-tertiary-engineering-education-curriculum.pdf> (Last accessed: 02.09.2025) [in English].

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Делія О. Особистість керівника як чинник ефективного управління. *Економічний аналіз*. 2012. Т. 11(2). С. 187–189. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2012_11\(2\)_38](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2012_11(2)_38)
2. Діденко Ж. Формування м'яких навичок («soft skills») на заняттях англійської мови у майбутніх менеджерів в умовах дистанційного навчання. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. 35(2), С. 266–271. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/25866>
3. Длугунович Н. А. Soft skills як необхідна складова підготовки ІТ-фахівців. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 6. С. 239–242.
4. Глазунова О., Волошина Т., Корольчук В. Розвиток «Soft skills» у майбутніх фахівців з інформаційних технологій: методи, засоби, індикатори оцінювання. *Електронне наукове фахове видання «Відкрите освітнє Е-середовище сучасного університету»*. 2019. С. 93–106.

- URL: <https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/256/pdf>
5. Коваль К. О. Розвиток «Soft skills» у студентів – один з важливих чинників працевлаштування. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2015. № 2. С. 162–167.
 6. Мірошник, І. Класифікація soft skills в іншомовній професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. Серія: Педагогічні науки. 2023 Том 177. № 21. С. 108–115. URL: <https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/97/96>
 7. Осова О. Формування гнучких навичок спілкування здобувачів вищої освіти у процесі навчання іноземної мови професійного спрямування. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна*. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов, 2024 № 99, С. 126–132. URL: <https://doi.org/10.26565/2786-5312-2024-99-16>
 8. Про вищу освіту: Закон України від 2014, № 37-38, ст. 2004 зі змінами від 27.12.2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
 9. Семенов О., Кульбабська О. Формування м'яких навичок студентів-філологів у міжрегіональному проєкті з інформаційної грамотності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 4 (108), 2021. С. 231. URL: <https://www.repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/12012>
 10. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Розпорядження від 23 лютого 2022 року №286-р. С. 1–34. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/15/VO.plan.2022-2032/Stratehiya.rozv.VO-23.02.22.pdf>
 11. Urs D. S., Catelly Y. M. Raising Stakeholders' Awareness of the Need for Soft Skills in the Tertiary Engineering Education Curriculum. *Synergy*, 2010. No. 6 (1). Pp. 41–56. URL: <http://synergy.ase.ro/issues/2010-vol6-no1/07-raising-stakeholdersawareness-ofthe-need-for-soft-skills-in-the-tertiary-engineering-education-curriculum.pdf>
- Стаття надійшла до редакції 07.09.2025 р.
Стаття прийнята до друку 16.09.2025 р.*

УДК 811.111:[37.013:34]

DOI: 10.33251/2522-1477-2025-14-147-156

LOMAKINA Maryna,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Professional and
Aviation Language Training Department,
Ukrainian State Flight Academy
e-mail: marylomakina@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5466-8354>

ZELENSKA Liliia,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Professional and
Aviation Language Training Department,
Ukrainian State Flight Academy
e-mail: lili_zelenskaya@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4051-2011>

TYMCHENKO Svitlana,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Professional and
Aviation Language Training Department,
Ukrainian State Flight Academy
e-mail: lana.t.2015@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8627-1220>

DEVELOPMENT OF ENGLISH LISTENING COMPETENCE FOR FUTURE LAWYERS AS A PART OF PROFESSIONAL FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

Abstract. *The aim of this article is to explore effective strategies for developing English-language listening skills for law students as part of their professional foreign language training and to determine pedagogical conditions that facilitate the comprehension of authentic legal audio content. The research methodology relies on a comprehensive approach that combines the analysis of contemporary pedagogical practices, the development of specialized learning resources, and the implementation of innovative digital technologies in the educational process. The methodological framework is grounded in communicative, competency-based, task-oriented, and interdisciplinary approaches. Digital platforms and tools such as Moodle, TED-Ed, Edpuzzle, and BBC Learning English were applied in the study. The article highlights pedagogical conditions that contribute to the systematic formation of listening competence among future lawyers.*

The scientific novelty of the study consists in improving the methodology of developing listening skills through the integration of authentic legal audio materials (including interviews with practicing lawyers, courtroom debates, and legal podcasts) into the training process. A methodological model is proposed that takes into account the peculiarities of legal terminology, discourse, and professional stylistics.

Conclusions. *The acquisition of English listening skills is an essential component of professional foreign language training for law students. The systematic use of authentic legal audio resources enhances students' motivation, strengthens professionally oriented foreign language competence, and ensures effective preparation for professional communication in the international legal sphere.*

Keywords: *scientific environment, aviation sphere, authentic legal materials, English for specific purposes (ESP), future lawyers, professional foreign language training, listening skills, communicative competence, aviation higher education institution, auditory competence, legal discourse, innovative educational technologies.*

ЛОМАКІНА Марина Євгеніївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри професійної та
авіаційної мовної підготовки,
Українська державна льотна академія
e-mail: marylomakina@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5466-8354>

ЗЕЛЕНСЬКА Лілія Михайлівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри професійної та
авіаційної мовної підготовки,
Українська державна льотна академія
e-mail: lili_zelenskaya@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4051-2011>

ТИМЧЕНКО Світлана Василівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри професійної та

авіаційної мовної підготовки,

Українська державна льотна академія

e-mail: lana.t.2015@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8627-1220>

РОЗВИТОК НАВИЧОК АУДІЮВАННЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ У МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ ЯК ЧАСТИНА ПРОФЕСІЙНОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВНОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** Метою даної статті є дослідження ефективних стратегій розвитку навичок англomовного аудіювання у студентів-юристів в рамках їх професійної підготовки з іноземної мови та визначення педагогічних умов, які полегшують розуміння автентичного юридичного аудіоконтенту. Методологія дослідження спирається на комплексний підхід, який поєднує аналіз сучасних педагогічних практик, розробку спеціалізованих навчальних ресурсів, впровадження інноваційних цифрових технологій в освітній процес. Методологічна основа базується на комунікативному, компетентнісному, орієнтованому на завдання та міждисциплінарному підходах. У дослідженні були застосовані цифрові платформи та інструменти, такі як Moodle, TED-Ed, Edpuzzle і BBC Learning English. У статті висвітлено педагогічні умови, які сприяють системному формуванню компетентності слухання у майбутніх юристів.*

Наукова новизна дослідження полягає у вдосконаленні методології розвитку навичок аудіювання шляхом інтеграції автентичних юридичних аудіоматеріалів (включаючи інтерв'ю з практикуючими юристами, судові дебати, юридичні подкасти) у навчальний процес. Запропоновано методологічну модель, яка враховує особливості юридичної термінології, дискурсу, професійної стилістики.

Висновки. Набуття навичок слухання англійської мови є важливою складовою професійної підготовки іноземних мов для студентів-юристів. Систематичне використання автентичних правових аудіоресурсів підвищує мотивацію студентів, зміцнює професійно орієнтовану ініомовну компетенцію, забезпечує ефективну підготовку до професійного спілкування в міжнародно-правовій сфері.

***Ключові слова:** наукове середовище, авіаційна сфера, автентичні юридичні матеріали, англійська мова професійного спрямування, майбутні юристи, професійна підготовка іноземних мов, навички аудіювання, комунікативна компетентність, авіаційний вищий навчальний заклад, слухова компетентність, правовий дискурс, інноваційні освітні технології.*

Problem statement. The aviation industry is one of the most strategically important and at the same time technically complex areas of the modern economy. Its rapid development, focused on the implementation of innovative solutions, requires not only a high level of technical and managerial support but also proper legal support. Taking this into account the legal regulation of aviation activities requires specialized training of future lawyers who are able to work effectively in the conditions of transformation of the global

airspace. In modern conditions, knowledge of the English language is an important tool in the professional activities of a lawyer. In view of the processes of globalization and integration into the international legal space, future lawyers must master not only general communication skills, but also professional skills in the perception of oral speech in English. Listening plays a key role in the formation of foreign language competence, contributing to effective intercultural interaction in the legal sphere. Professional training for lawyers should

take into account the growing importance of using audio and video content in the context of international law, conducting negotiations, participating in conferences, and providing legal advice.

Analysis of sources and recent research. In the scientific literature, listening is interpreted as a complex cognitive process that includes recognizing speech signals, understanding what is heard, and responding adequately to the communicative situation [12]. R. Ellis emphasizes the importance of communicative and task-based approaches in the formation of listening skills. V. K. Bhatia worked with extensive work on genre analysis in ESP / professional communication – how genres are shaped by both textual (lexico-grammatical, rhetorical structure) and non-textual/contextual factors (purpose, audience, professional practice, disciplinary norms). A. Burns and J. Hammond consider the influence of the genre approach and situational context on the development of effective oral speech in the process of mastering English for specific purposes. S. Ehrlich emphasizes the importance of involving students in authentic legal discourse for the formation of language skills, in particular in listening.

In the Ukrainian scientific environment, the problem of listening in the teaching of the English language for specific purposes is also actively researched. I. Gumenyuk, O. Kuntso, N. Popel substantiate the effectiveness of using TED Talks video materials for the development of auditory competence. O. Davydenko and O. Ponomarenko focus on the potential of podcasts as a tool for developing oral comprehension skills during distance learning. K. Gavrylenko considers the advantages of the online format of listening training in English courses for specific purposes. O. Chaykovska and colleagues propose the integration of AI podcasts into the educational process to support student autonomy. M. Rebenko and V. Rebenko investigate the development of auditory

competence in students of IT specialties on the basis of legal discussions.

Special attention is paid to works devoted to the methodology of teaching legal English. In particular, O. A. Volkova analyzes the value of video and audio materials in the process of training professional listening and I. A. Soroka emphasizes the need for a specialized approach to teaching English in legal institutions of higher education, focusing on the shortage of authentic resources and the need to create practice-oriented tasks.

In this manner, the literature review demonstrates the growing interest of researchers in the formation of auditory competence, in particular among law students. It also confirms the relevance of using authentic sources, multimedia tools and integrated approaches in the process of professionally oriented education.

Purpose of the article. The purpose of the article is to study the specifics of the formation of listening skills in future lawyers, as well as to identify effective methods and approaches that contribute to the improvement of this competence within the framework of professional foreign language training and to determine effective approaches to the formation of listening skills in English among students of legal specialties within the framework of their professional foreign language training in the conditions of an aviation institution of higher education, in particular at the Ukrainian State Flight Academy, where future lawyers of higher education are trained in the specialty D8 «Law» under the educational and professional program «Legal Support of Aviation Activities».

Presentation of the main material. Listening as a cognitive-communicative process involves the recognition of speech units, comprehension of the meaning of a speech message, as well as its interpretation taking into account the communication situation. Regarding the theoretical foundations of the development of auditory competence of future lawyers, we must

determine that in the process of professionally oriented study of a foreign language by future lawyers, it is necessary to take into account the specifics of lexical and grammatical features of legal discourse, in particular the specifics of terminology, official-business style of speech, stable language constructions and culturally determined features of the legal context [7]. The principles of authenticity, situationality and professional orientation of the educational material are also important.

The formation of auditory competence is effective within the communicative and competence approaches, which emphasize the practical orientation of speech, its connection with the professional sphere and the orientation on the ability of the future specialist to carry out communicative actions in a foreign language environment [11]. According to the task approach proposed by R. Ellis [8], teaching oral speech comprehension should be based on the performance of authentic communicative tasks that encourage interaction and contribute to the development of skills in real or close to professional situations. One of the effective means of developing listening skills is the use of authentic audio and video materials of a legal nature: fragments of court hearings, interviews with lawyers, podcasts on legal topics, news reports that reflect current events in the legal sphere [10].

O. O. Rogulska and O. V. Magdyuk investigate the development of auditory competence using video materials. The process of perceiving oral speech by ear contributes to the implementation of numerous communicative tasks, which is why scientists distinguish three types of listening: global, detailed and critical [3, p. 253].

Global listening is aimed at developing the ability to perceive the main content of the heard information. Its main goal is to develop the ability to predict the content of the audio text based on headings, illustrations or previously presented voca-

bulary. During global listening, other speech skills are improved, in particular the ability to ignore insignificant or incomprehensible information, divide the message into meaningful fragments and establish logical connections between them. For the effective development of this type of listening, it is advisable to use the following exercises: answering general questions, choosing headings for the content parts of the text, establishing a chronological sequence of events, creating graphic diagrams, mental maps or illustrations of the general content of what was listened to [3, 6].

Detailed listening involves a complete understanding of information and the selection of details important for the communicative task, ignoring non-essential elements. In this case, repeated listening is required with an emphasis on details that were overlooked during previous perceptions. To train detailed listening, exercises are used to choose the correct answer, confirm or refute statements, complete sentences, draw up a plan of what was heard, give a detailed retelling or open answers to clarifying questions [3, 6].

Critical listening is aimed at developing the ability to critically interpret the information heard or seen and formulate one's own point of view based on new material and personal experience. Open-ended questions with the formulation of one's own assessment, creating schemes and mental maps, modeling possible scenarios with further discussion and argumentation are effective for the formation of such skills [3, 9].

The use of video materials in foreign language classes in higher education institutions has a number of advantages: increased motivation, improved concentration and memorization. Video immerses students in an authentic foreign language environment, demonstrates cultural realities, traditions and unique phenomena that are not always amenable to translation or interpretation. Such materials diversify the

learning process and increase its effectiveness, because visual support for the audio sequence contributes to a better understanding of the content and the development of phonemic and auditory skills. For classes, it is advisable to use: reports, talk shows, interviews, excerpts from educational and entertainment programs, episodes of feature films and TV series, documentaries, commercials, short news clips, clips and educational videos [2, 3]. This approach allows students to familiarize themselves with real language practice, expand their vocabulary, improve pronunciation, and develop strategies for understanding the speech of native speakers.

The principles of situationality and professional orientation of educational content also play an important role in the process of forming auditory competence [6]. Audio tasks should reflect typical communicative circumstances that a future lawyer may encounter in his professional practice: listening to testimony, participating in business negotiations, attending court hearings, providing legal advice, etc. Recreating such situations helps to increase the relevance of the educational process and increases students' motivation to learn the material.

In the context of the modern educational paradigm, an interdisciplinary approach to learning plays a significant role, which involves combining language training with the study of specialized disciplines. Such integration not only increases the effectiveness of the development of linguistic competence, but also contributes to the formation of a holistic understanding of the specifics of future professional activity in a multilingual environment [1].

Thus, improving listening skills in the context of studying English for specific purposes is an important component of training a competitive legal specialist. A rational combination of various methodological approaches, the use of authentic

materials, modeling of professionally significant situations and an orientation to the specifics of legal activity contribute to increasing the effectiveness of language training and its compliance with modern standards of legal education.

In this context, we consider it necessary to provide an overview of pedagogical conditions that ensure the effectiveness of the formation of listening skills in future lawyers. Such conditions include: situational content of educational content – audio materials should reproduce authentic professional situations, such as negotiations, court hearings, legal consultations and other similar contexts; authenticity of sources – it is advisable to use podcasts, video recordings of court proceedings, as well as news reports covering legal topics; interdisciplinary integration – integration of language training with professionally oriented disciplines, such as Aviation Legislation, Air Law of Ukraine, International Air Law, Transport Law, etc. (these disciplines are offered to future lawyers studying at the Ukrainian State Flight Academy); gradual formation of skills – from basic perception and understanding of information to its deep understanding and critical analysis; use of interactive technologies – in particular Moodle, Edpuzzle, TED-Ed platforms, BBC Learning English, which provide the opportunity to embed integrated tasks directly into the video.

Taking into account the specifics of legal training in aviation higher education institutions, in particular in the Ukrainian State Flight Academy, it is advisable to implement the following methodological approaches: conducting role-playing games based on typical legal situations, such as considering a lawsuit, questioning a witness or concluding a contract; using audio annotations – students listen to fragments of legal speeches and prepare a brief analytical commentary for them; using training cases that involve listening to audio recordings of court cases, analyzing situations and

determining the legal positions of the parties; using situational simulators, in particular virtual simulations of negotiations between representatives of an airline and a state regulator.

We present the main results of the study of the process of forming listening skills in future lawyers, namely: future lawyers face the greatest difficulties in perceiving oral speech that contains a large amount of legal terminology, especially when it is pronounced with a British or American accent; authentic audio materials, such as recordings of court hearings, interviews with representatives of the legal sphere, legal podcasts, as well as legal news from the BBC and CNN, proved to be effective; the use of interactive forms of work, role-playing games, simulations of court proceedings, debates, contributes not only to the improvement of listening skills, but also to the general development of professional speaking competence [4]; positive results are provided by the implementation of project activities, during which future lawyers independently create audio recordings on legal topics.

The formation of listening skills in future lawyers studying at an aviation higher education institution involves the implementation of tasks that are as close as possible to real professional situations. The use of authentic audio materials – podcasts, interviews, speeches of lawyers and excerpts from court sessions – allows: to activate the acquisition of professional vocabulary; develop the ability to analyze, evaluate and interpret legal information heard in English; prepare future lawyers for professional communication in a foreign language in the field of international aviation law. The use of various types of exercises (determining the truth of statements, filling in the gaps, choosing the correct answers, short written answers, oral or written summarization) allows you to cover both the basic and advanced level of understanding of audio texts [5]. This approach provides a comprehensive deve-

lopment of auditory skills, taking into account the specifics of legal education in the aviation industry.

Given the presented material, we present examples of tasks for improving the listening skills of future lawyers while studying English for specific purposes in an aviation higher education institution (using the example of the Ukrainian State Flight Academy):

- True/False Listen to a fragment of a legal podcast and determine whether the following statements are true (true or false);

- Gap-Fill Exercise Fill in the gaps in the transcript of the lawyer's speech by inserting the appropriate legal terms;

- Multiple Choice Choose the correct answer that most accurately reflects the content of the fragment you listened to (for example, a court decision);

- Short Answer Write short answers to questions related to the legal case you listened to (for example: What was the outcome of the trial? What evidence was presented? What legal issue was at the center of the case? etc.);

- Audio Summary Listen to an interview with a specialist in the field of aviation law and write a brief summary of what you heard.

Conclusions. The formation of listening skills in future lawyers should be based on a combination of general language and professionally oriented training. The effective development of listening competence is facilitated by taking into account the linguistic, cognitive and professional characteristics of the training of future lawyers, the integration of communicative and competence approaches, the use of authentic sources, as well as the introduction of appropriate pedagogical conditions. This will ensure a deeper immersion of future lawyers in the language environment and increase their readiness for professional communication in English. The study used the method of analyzing scientific and methodological literature. Taking into account the aviation specifics

of training at the Ukrainian State Flight Academy, the introduction of educational technologies that simulate real communicative situations in the field of law and aviation is of particular relevance.

Based on the obtained results, further research can be focused on creating specialized courses on the development of listening skills for future lawyers, taking into account the aviation profile of training. The introduction of digital educational technologies and multimedia content, the development of methodological materials aimed at the formation of professional English-language communication are also promising. The implementation of these measures will contribute to the high-quality preparation of future specialists for professional activity in the international legal environment in the aviation sector.

REFERENCES

1. Davydenko, O. V., & Ponomarenko, O. V. (2018). Podkastyng yak zasib formuvannia kompetentnosti v anhlomovnomu audiu-vanni studentiv molodshykh kursiv [Podcasting as a means of developing English-language listening competence in junior students]. *ScienceRise. Pedagogical Education*, (5), 43–46. http://nbuv.gov.ua/UJRN/texcped_2018_5_11 [In Ukrainian].
2. Koval, O. Yu., Melnyk, K. V. (2018). Vykorystannia videomaterialiv yak zasobu formuvannia inshomovnoi kompetentnosti u studentiv. [Using video materials as a means of developing students' foreign language competence]. *Innovatsiini naukovy doslidzhennia u sferi pedahohichnykh ta psykhologichnykh nauk: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (m. Kyiv, 4-5 travnia 2018 r.). Kyiv: Tavriiskyi natsionalnyi universytet imeni V. I. Vernadskoho. S. 36-38. <http://elar.tsatu.edu.ua/handle/123456789/5540> [in Ukrainian].
3. Rogulska, O. O., & Magdyuk, O. V. (2024). Rozvytok audytyvnoi kompetentnosti iz vykorystanniam videomaterialiv. [Development of auditory competence using video materials in foreign language classes at universities]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky*, (216), 252–258. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7x988-2024-1-216-252-258> [in Ukrainian].
4. Smelianska, V. V., Davydenko, O. V., & Ponomarenko, O. V. (2024). Role-play yak interaktyvnyi metod rozvytku movlennievoi kompetentnosti v hovorinni na zaniattiakh z anhliiskoi movy yak inozemnoi u vysshchii shkoli. [Role-play as an interactive method for developing speaking language competence in English as a foreign language at a university level]. *Naukovi zapysky. Serii: «Psycholoho-pedahohichni nauky»*, (4), 137–145. <https://doi.org/10.31654/2663-4902-2024-PP-4-137-145> [in Ukrainian].
5. Chevychelova, O. O. (2020). Formuvannia inshomovnoi audytyvnoi kompetentsii studentiv za dopomohoiu avtentychnykh materialiv [Forming students' foreign-language listening competence through authentic materials]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho avtomobilno-dorozhnoho universytetu*, (91), 200–209. <https://doi.org/10.30977/BUL.2219-5548.2020.91.0.200> [in Ukrainian].
6. Cherniakhovych, O. S. (2010). Rol' sytuatyvnosti v navchanni profesiino-oriento-vanoho dialogichnoho movlennia [The role of situativity in teaching professionally-oriented dialogic speech]. *Visnyk Vinnytskoho Politekhnicznego Instytutu*, (2), 123–127. <http://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/6086> [in Ukrainian].
7. Shchokina, T. M. (2020). Formation of foreign language communicative competence of future lawyers. *National University «Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine»*. Retrieved from <http://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/19171> [in English].
8. Ellis, R. (2015). *Understanding Second Language Acquisition* (2nd ed.). Oxford University Press. <https://mohammedaljo.hani.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/10/understanding-second-language-acquisition.pdf> [in English].
9. Halpern, D. F. *Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking*. 5th ed. New York: Psychology Press, 2014. 654 p. <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9781315885278/thought-knowledge-diane-halpern> [in English].
10. Havrylenko, K. ESP Listening in Online Learning to University Students. *National Technical European Science*, 2(sge18-02),

- 83–117. DOI: <https://doi.org/10.30890/2709-2313.2023-18-02-025> [in English].
11. Lomakina, M., Zelenska, L., & Kovalova, I. (2025). Formation of professional foreign language competence for future lawyers in the aviation sphere. *Grundlagen der modernen wissenschaftlichen Forschung: der Sammlung wissenschaftlicher Arbeiten «Λόγος» zu den Materialien der VIII internationalen wissenschaftlich-praktischen Konferenz* (pp. 191–198). Zürich–Vinnytsia: BOLESWA Publishers & UKRLOGOS Group LLC. <https://archive.logos-science.com/index.php/conference-proceedings/issue/view/37/37> [in English].
12. Rahimi, M., & Sayyadi, M. (2019). The cognitive load of listening activities of a cognitive-based listening instruction. *Indonesian Journal of Applied Linguistics*, 9(2), 382–394. <https://pdfs.semanticscholar.org/533a/a9351877d6cfafaac6baef83ab7bf50fbf7b.pdf> [in English].

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Давиденко О. В. Подкастинг як засіб формування компетентності в англомовному аудіюванні студентів молодших курсів. *ScienceRise. Pedagogical Education*. 2018. №5. С. 43–46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/texcped_2018_5_11
2. Коваль О. Ю., Мельник К. В. Використання відеоматеріалів як засобу формування іншомовної компетентності у студентів. *Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогічних та психологічних наук: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 4–5 травня 2018 р.). Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2018. С. 36–38. URL: <http://elar.tsatu.edu.ua/handle/123456789/5540>
3. Рогульська О. О., Магдюк О. В. Розвиток аудитивної компетентності із використанням відеоматеріалів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2024. № 216. С. 252–258. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-216-252-258>
4. Смелянська В. В., Давиденко О. В., Пономаренко О. В. Role-play як інтерактивний метод розвитку мовленнєвої компетентності в говорінні на заняттях з англійської мови як іноземної у вищій школі. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. 2024. № 4. С. 137–145. URL: <https://doi.org/10.31654/2663-4902-2024-PP-4-137-145>
5. Чевичелова О. О. Формування іншомовної аудитивної компетентності студентів за допомогою автентичних матеріалів. *Вісник Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. 2020. № 91. С. 200–209. <https://doi.org/10.30977/BUL.2219-5548.2020.91.0.200>
6. Черняхів О. С. Роль ситуативності в навчанні професійно-орієнтованого діалогічного мовлення. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2010. № 2. С. 123–127. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/6086>
7. Щокіна Т. М. Formation of foreign language communicative competence of future lawyers. *Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*, 2020. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/19171>
8. Ellis R. *Understanding Second Language Acquisition*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2015. 401 p. URL: <https://mohammedaljohani.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/10/understanding-second-language-acquisition.pdf>
9. Halpern D. F.. *Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking*. 5th ed. New York: Psychology Press, 2014. 654 p. <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9781315885278/thought-knowledge-diane-halpern>
10. Havrylenko K. ESP Listening in Online Learning to University Students. *National Technical European Science*. 2023. Vol. 2, no. sge18-02. P. 83–117. DOI: <https://doi.org/10.30890/2709-2313.2023-18-02-025>
11. Lomakina M., Zelenska L., Kovalova I. Formation of Professional Foreign Language Competence for Future Lawyers in the Aviation Sphere. *Grundlagen der modernen wissenschaftlichen Forschung: der Sammlungwissenschaftlicher Arbeiten «ΛΟΓΟΣ» zu den Materialien der VIII internationalen wissenschaftlich-praktischen Konferenz, Zürich, 4. Juli, 2025*. Zürich–Vinnytsia: BOLESWA Publishers & UKRLOGOS Group LLC, 2025. Pp. 191–198. URL: <https://archive.logos-science.com/index.php/conference-proceedings/issue/view/37/37>

12. Rahimi, M., Sayyadi, M. The cognitive load of listening activities of a cognitive-based listening instruction. *Indonesian Journal of Applied Linguistics*. 2019. Vol. 9, No. 2. P. 382–394. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/533a/a9351877d6cfafaac6baef83ab7bf50fbf7b.pdf>

[ticscholar.org/533a/a9351877d6cfafaac6baef83ab7bf50fbf7b.pdf](https://pdfs.semanticscholar.org/533a/a9351877d6cfafaac6baef83ab7bf50fbf7b.pdf)

Стаття надійшла до редакції 07.09.2025 р.
Стаття прийнята до друку 16.09.2025 р.

УДК 811.111: [37.013:656.7]

DOI: 10.33251/2522-1477-2025-14-156-162

TSAROVA Liudmyla,

PhD in Pedagogics, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Professional and
Aviation Language Training,
Ukrainian State Flight Academy
e-mail: luda.tsaryova@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4458-8355>

MURAVSKA Svitlana,

PhD in Pedagogics, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Professional and
Aviation Language Training,
Ukrainian State Flight Academy
e-mail: smuravska@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8123-7293>

METACOGNITIVE LISTENING COMPREHENSION INSTRUCTION FOR DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE INTERNATIONAL AIR TRANSPORTATION MANAGERS

Abstract. *It is important for higher education students to be aware of how to influence their thinking, psychological reactions and learning. Metacognition, its strategies and instructions can help with all mentioned above. Thus, a higher education student should have metacognitive skills that are formed mainly in the social environment, but significantly depend on the psychological traits of the individual. A number of studies prove that the creative and effective use of metacognitive instructions by higher education students helps them achieve significant success in learning English for Professional Purposes (EPP).*

When learning a foreign language, awareness of metacognitive knowledge, strategies and instructions are critical for the effectiveness of language acquisition. Students' self-estimation and self-regulation gradually increase through the comprehensive use of the entire spectrum of metacognitive tools. Along with the collective experience, the use of metacognitive instructions is automated and improved, which significantly affects the overall success of the learning process, in particular learning to listen to professional English messages. Metacognitive instructions encourage higher education students to choose the most effective approaches to planning the listening process, monitoring and evaluating the results, with subsequent analysis and selection of successful ways of the listening. The teacher's task is to inform students about the entire spectrum of metacognitive instructions, strategies and perspectives, focusing on metacognitive knowledge (taking into account personality characteristics, setting tasks, choosing strategies to achieve them) and strategic approaches

(planning, monitoring, evaluation). Seeking the effective result of listening training involves the integration of these elements into the educational process. For example, reflection after listening reveals students' mental activity while listening to a foreign language message and increases motivation to choose more effective metacognitive instructions and strategies.

The inclusion of metacognitive listening instructions on a regular basis will contribute to the development of creativity and independence of higher education students in the process of learning EPP. At first glance, simple metacognitive instructions, in the process of comprehensive application, give an impressive result. The variability and repeatability of instructions form the metacognitive thinking, develops professional communicative competence of future international air transportation managers.

Keywords: listening comprehension skills, professional competence, communicative competence, metacognitive instructions, metacognitive knowledge, future international air transportation managers, educational process, setting learning goals, English for Professional Purposes (EPP).

ЦАРЬОВА Людмила Василівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри професійної та авіаційної мовної підготовки,

Українська державна льотна академія

e-mail: luda.tsaryova@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4458-8355>

МУРАВСЬКА Світлана Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри професійної та авіаційної мовної підготовки,

Українська державна льотна академія

e-mail: smuravska@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8123-7293>

МЕТАКОГНІТИВНА ІНСТРУКЦІЯ ДО СЛУХАННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ МІЖНАРОДНИХ АВІАПЕРЕВЕЗЕНЬ

Анотація. Для здобувачів вищої освіти важливо бути обізнаними щодо того, як впливати на своє мислення, психологічні реакції та навчання. У цьому може допомогти метакогніція, її стратегії та інструкції. Таким чином, здобувач вищої освіти повинен мати метакогнітивні навички, що формуються переважно у соціальному середовищі, проте значно залежать від психологічних рис особистості. Низка досліджень доводить, що творче та ефективне застосування метакогнітивних інструкцій здобувачами вищої освіти допомагає їм досягати значних успіхів у вивченні англійської мови професійного спрямування.

При вивченні іноземної мови обізнаність на метакогнітивні знання, стратегії, інструкції є критичними для ефективності засвоєння мови. Самооцінка та саморегуляція студентів поступово зростає завдяки комплексному застосуванню усього спектру засобів метакогніції. Разом з колективним досвідом відбувається автоматизація і вдосконалення використання метакогнітивних інструкцій, що значно впливає на загальну успішність процесу навчання, зокрема навчання слухати англомовні повідомлення професійної тематики. Метакогнітивні інструкції спонукають здобувачів вищої освіти добирати найефективніші підходи до планування процедури слухання, контролю та оцінки результатів з подальшим аналізом і вибором успішних підходів до аудіювання.

Завдання викладача полягає у тому, щоб довести до відома студентів інформацію стосовно всього спектру метакогнітивних інструкцій, стратегій та підходів, акцентуючи увагу на метаконітивних знаннях (врахуванні особливостей

особистості, постановці завдань, виборі стратегій для їх досягнення) й стратегічних підходах (планування, моніторинг, оцінювання). Орієнтація на ефективний результат навчання слуханню передбачає інтеграцію зазначених елементів в освітній процес. Наприклад, рефлексія після прослуховування розвиває розумову діяльність студентів під час сприйняття іншомовного повідомлення і підвищує мотивацію стосовно вибору більш ефективних метакогнітивних інструкцій та стратегій.

Застосування метакогнітивних інструкцій щодо слухання на регулярній основі сприятиме розвитку творчості та самостійності здобувачів вищої освіти у процесі вивчення англійської мови професійного спрямування. На перший погляд, прості метакогнітивні інструкції в процесі комплексного застосування дають вражаючий результат. Варіативність та повторюваність інструкцій формує метакогнітивне мислення, розвиває професійну комунікативну компетентність майбутніх менеджерів міжнародних авіаперевезень

Ключові слова: навички розуміння на слух, професійна компетентність, комунікативна компетентність, метакогнітивні інструкції, метакогнітивні знання, майбутні менеджери міжнародних авіаперевезень, навчальний процес, колективні завдання, англійська мова професійного спрямування.

Problem statement. During last forty years, a great attention was paid to various approaches aimed at development of listening skills, particularly, in professional foreign language training of future international air transportation managers. Work in the sphere of international aviation requires from aviation personnel high level of professional communication, which is considered to be an essential part of professional communicative competence. For this sake educators extensively use metacognitive listening instructions that were often based on written language models and behaviorist theories. However, coping with challenges of global demands in the aviation field, the education focus has already shifted to considering listening to be a dynamic activity not a passive one as it was believed in the past. A high level of developed interactive listening skills is essential for working internationally.

For future international air transportation managers, who have to solve communicative tasks daily, being aware of diverse listening strategies and instructions is both useful and crucial. Recent research in the foreign language education and second language acquisition fully recognizes the usefulness of metacognitive instructions. This educational method helps higher education students become more aware of the organization of the listening process, allows them to adjust their

understanding, catch key information and respond thoughtfully, especially in the stressful professional environment.

This research deals with investigation of metacognitive listening instruction value, offers theoretical and practical guidance for integrating it into educational process. The article outlines clear educational goals, models, activities, moreover, it explores how these instructions can improve communication and safety in international air transportation management.

Analysis of recent research and publications. Development of listening skills has always been a part of any language educational program which was reflected in works of Brown A. [1], Dunkel P. [2], Goh C. [4], Vandergrift L. [11], Tsarova L. [9], etc., yet many experts (Mendelsohn [6], Vandergrift L. [12], Winograd P. [7], Rubin J. [8], Underwood M. [10]) in teaching foreign language listening comprehension used to argue that it needed more profound theoretical bases. Brown A. [1] stated that, though, listening began to attract educators' attention in the 1960s, the approaches to it were a bit old-fashioned and similar to teaching reading and writing. Now it is absolutely clear that a lot of teaching listening comprehension methods should be rethought and new ones must be introduced into practice, if we want to develop professional communicative competence of

future international air transportation managers.

Brown A. stated three conditions of successful development of listening comprehension skills. They include: clarification concerning difference between spoken and written language activities, the necessity of careful choice of the authentic texts for listening, the selection of the listening topics should correspond the students' learning needs. The implementation of these conditions into modern EPP teaching practice has increased significantly students' communicative level.

Vandergrift L. introduced a metacognitive cycle which inspires learners to integrate metacognitive instructions into listening comprehension process [11]. Gradually, students start to regulate their listening, verify and evaluate their success consequently, they raise learning motivation by self-planning, self-monitoring and self-evaluating. Though, a lot should be done in this field with the aim to broaden metacognitive instruction to a wider range of activities. These will help future managers of international air transportation better understand themselves as profound listeners, realize the challenges of listening comprehension and be aware how to combine both comprehension and long-term learning. This process-based approach is recognized as «metacognitive instruction» which was coined from pedagogical psychology and is aimed at deepening learners' awareness and equipping them with operative methods of listening skills development.

The aim of the article. Various approaches to metacognitive listening comprehension instruction for development of professional communicative competence of future international air transportation managers are supposed to be investigated, including insights into various strategies contributing to successful listening on professional themes.

Presentation of the main material. Metacognition, introduced by Flavell J. in

the 1970s, refers to awareness and regulation of one's own thinking and learning processes [3]. It includes recognizing how and why we think in certain ways during solving learning tasks. Flavell J. described it as monitoring and orchestrating cognitive activities toward specific goals. Metacognitive awareness appears as both experience (e.g., feeling confused) and knowledge (e.g. beliefs about learning). In ESP listening, learners may recall past strategies to solve current problems, though some experiences are brief and not consciously processed.

As metacognition develops through social cooperation, learners vary in the ability to apply it. Research shows that proficient EPP learners use metacognitive strategies more effectively. Scholars have emphasized the importance of metacognition across disciplines, calling it a «seventh sense» and a strong predictor of learning success. In EPP teaching, terms like metacognitive knowledge, skills, and strategies are often used interchangeably, leading to conceptual inconsistency.

The outlined approach to EPP listening instruction combines metacognitive knowledge and strategies, focusing on the core elements such as self-appraisal and self-regulation. This model also aligns with a broader framework that views learning as active, developmental, and socially supported. As EPP listeners progress, their ability to process spoken input becomes more automatic. Collaborative learning enhances further cognitive and emotional engagement, helping learners explore and refine their listening strategies.

Metacognitive instruction has the potential to develop learners' awareness of how they listen and learn, at the same time to equip them with effective strategies. They have proven to be especially helpful for less proficient EPP listeners who can work collaboratively on listening tasks which have also been promising in fostering understanding metacognitive instructions by EPP learners as Goh C. claims [4].

Although research into metacognitive awareness in listening comprehension is still taking place, the current study proves that learners as EPP listeners are at some extent aware about metacognitive knowledge, listening process itself. Goh C., Vandergrift L. believe that the chief task of any educator is to introduce metacognitive instruction into EPP classroom to increase students' listening performance [5].

Learners' metacognitive knowledge impacts the way how they fulfill the assigned listening comprehension tasks (planning, monitoring and evaluating their actions), contrasting to those who execute listening comprehension passively. However, Flavell J. doubts that metacognitive awareness can lead students to process their goals, strategies, and interpretations grounded on their skills and educational context [3]. On the contrary, there is certain evidence suggesting that learners who value effective listening strategies are more willing to use them in communication, better understand personal listening difficulties, moreover, it motivates learners to seek solutions.

In the whole, we suggest that metacognitive instructions offer three key advantages: firstly, they enhance learners' emotional engagement into listening comprehension by increasing their confidence and decreasing anxiety; secondly, metacognitive instructions improve listening feedbacks; thirdly, they are crucially effective for learners who struggle with listening. Further research is needed to explore how metacognitive instructions can be optimized and adapted to various learning goals, e.g. development of communicative competency of future international air transportation managers.

According to Goh C., metacognitive instruction has emerged as a promising pedagogical approach for enhancing learners' awareness of their cognitive processes during listening and for equipping them with strategies to manage those processes effectively [4]. While metacognitive acquisition can be achieved logically through

cooperation with more successful people, such as peers and teachers, our study proved that metacognitive instructions and scaffolded learning practice in the traditional educational settings can considerably expedite and deepen the development of metacognitive knowledge through outlined metacognitive instructions.

Being a rather effective mean to develop listening comprehension skills metacognitive instruction consists of two key notions: metacognitive knowledge and metacognitive strategy. Goh C. [4], Flavell J. [3] recognize three dimensions of metacognitive knowledge that should be targeted at, they are the following: person knowledge (the learner's mode of listening and its influential aspects); task knowledge (the origin and requirements of listening tasks); finally, strategy knowledge (the ways to fulfil the set task). Furthermore, Brown A. attracts attention to self-regulation as a contributing factor that comprises planning, monitoring, evaluating [1]. On the other hand, Veenman S., Vandergrift L. and Baker S. stress the necessity to take into account the following principles of metacognitive instruction: connection with the objective of the subject (in our case professional English for managers of international air transportation), next, learners should be aware of metacognitive approach helpfulness, and non-stop educator's assistance to provide resultative listening comprehension [12].

Grounded on all mentioned above, we have successfully created and tested in the classroom the effectiveness of metacognitive instructions which proved to increase students' self-confidence in listening professionally oriented texts and their motivation. Future managers with lower language level attempted to raise it, higher level students developed their listening strategies and cooperation with peers. In addition, our students succeeded in self-regulating their listening modes via planning, monitoring, evaluating, consequently implementing independent learning which is highly important in our challenging time.

Conclusion. The role of an educator in the frame of metacognitive instruction is absolutely undeniable as he/she engages students into listening process through various metacognitive tools, such as integrated experiential listening tasks, guided reflections on comprehension that will result in effective listening in the professional environment. That is why, it is crucially important to include metacognitive instructions and techniques into academic curriculum of EPP for future international air transportation managers with the aim to develop their professional communicative competence.

Perspectives of further research. In the professional setting of future international air transportation managers, listening comprehension is particularly challenging due to the need for prompt and appropriate responses. This complex skill requires deliberate training, and when developed effectively, it contributes to the formation of strong communicative competence, an outcome that shapes the direction of our ongoing research.

REFERENCES

1. Brown, A. L. (1978). Knowing when, where, and how to remember: A problem of metacognition. In R. Glaser (ed.). *Advances in instructional psychology*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates. Vol. 1. Pp. 77–165. Retrieved from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED146562.pdf> (Last accessed: 19.09.2025) [in English]
2. Dunkel, P. A. (1991). Listening in the native and second / foreign language: Toward an integration of research and practice. *TESOL, Linguistics, Education. Quarterly* 25/ 3. Pp. 431–457. Retrieved from: <https://shorturl.at/rwQ2N> (Last accessed: 15.09.2025) [in English]
3. Flavell, J. H., Miller, P. H., Miller, S. A. (1993). *Cognitive development: monograph* (4th ed.). Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall. 432 p. Retrieved from: [https://www.scribd.com/document/732008860/John-H-Flavell-Patricia-H-Miller-Scott-a-Miller-Cognitive-Development-Prentice-](https://www.scribd.com/document/732008860/John-H-Flavell-Patricia-H-Miller-Scott-a-Miller-Cognitive-Development-Prentice-Hall-2002)
4. Goh, C. C. (2008). Metacognitive instruction for second language listening development: Theory, practice and research implications. *RELC Journal*, 39(2). Pp. 188–213. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.1177/0033688208092184> (Last accessed: 9.09.2025) [in English]
5. Goh, C., Vandergrift, L. (2021). *Teaching and Learning Second Language Listening. Metacognition in Action*. New York: Routledge. Retrieved from: <https://doi.org/10.4324/9780429287749> (Last accessed: 10.09.2025) [in English]
6. Mendelsohn, D. (1995). *Applying learning strategies in the second / foreign language listening comprehension lesson: a guide for the teaching of second language listening*. San Diego: Dominie Press, 236 p. Retrieved from: <https://tesl-ej.org/ej08/r8.html> (Last accessed: 12.09.2025) [in English]
7. Paris, S. G., Winograd, P. (1990). How metacognition can promote academic learning and instruction. *Dimensions of thinking and cognitive instruction*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, P. 37. Retrieved from: <https://www.taylorfrancis.com>. (Last accessed: 12.09.2025) [in English]
8. Rubin, J. (1996). Improving foreign language listening comprehension (Project No. 017AH70028). Washington, DC, US Department of Education first published *Foreign Language Annals*, Vol.29, Iss. 3. Pp. 331-342. [in English]
9. Tsarova L.V., Cherniavska O.O. (2025). Challenges of listening comprehension skills development as an essential part of professional communicative competence of future aviation transport managers. *Scientific Innovations and Advanced Technologies: zhurnal*. № 6(46) 2025. C. 789–797. Retrieved from: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/issue/archive> (Last accessed: 9.09.2025) [in English]
10. Underwood, M. (1989). *Teaching Listening*. London: Longman. 117p. Retrieved from: <https://libcatalog.ugent.be> (Last accessed: 10.09.2025) [in English]
11. Vandergrift, L. (2007). *Recent developments in second and foreign language listening comprehension research*. Cambridge, Cambridge University Press, Lan-

- guage Teaching, Vol. 40, Iss. 3, (Jul 2007). Pp. 191–210. Retrieved from: <https://shorturl.at/uXRyW> (Last accessed: 11.09.2025) [in English]
12. Vandergrift, L., Baker, S. (2015). Learner variables in second language listening comprehension: An exploratory path analysis. Wiley Online Library, Language Learning, 65.2. Pp. 390–416. Retrieved from: <https://shorturl.at/akrIx> (Last accessed: 19.09.2025) [in English]
- СПИСОК ДЖЕРЕЛ**
1. Brown A. L. Knowing when, where, and how to remember: A problem of meta-cognition. Advances in instructional psychology / ed. R. Glaser. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 1978. Vol. 1. Pp. 77–165. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED146562.pdf>
 2. Dunkel P. A. Listening in the native and second / foreign language: Toward an integration of research and practice. TESOL Quarterly, 1991. Vol. 25, No. 3. Pp. 431–457. URL: <https://shorturl.at/rwQ2N>
 3. Flavell J. H., Miller P. H., Miller S. A. Cognitive development: monograph. 4th ed. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall, 1993. 432 p. URL: <https://www.scribd.com/document/732008860/John-H-Flavell-Patricia-H-Miller-Scott-a-Miller-Cognitive-Development-Prentice-Hall-2002>
 4. Goh C. C. Metacognitive instruction for second language listening development: Theory, practice and research implications. RELC Journal, 2008. Vol. 39, No. 2. Pp. 188–213. URL: <http://dx.doi.org/10.1177/0033688208092184> (Last accessed: 9.09.2025).
 5. Goh C., Vandergrift L. Teaching and Learning Second Language Listening. Metacognition in Action. New York: Routledge, 2021. URL: <https://doi.org/10.4324/9780429287749>
 6. Mendelsohn D. Applying learning strategies in the second / foreign language listening comprehension lesson: a guide for the teaching of second language listening. San Diego: Dominie Press, 1995. 236 p. URL: <https://tesl-ej.org/ej08/r8.html>
 7. Paris S. G., Winograd P. How meta-cognition can promote academic learning and instruction. Dimensions of thinking and cognitive instruction. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1990. P. 37. URL: <https://www.taylorfrancis.com>
 8. Rubin J. Improving foreign language listening comprehension (Project No. 017AH70028). Washington, DC: US Department of Education, 1988. First published in Foreign Language Annals, 1996. Vol. 29, Iss. 3. Pp. 331–342.
 9. Tsarova L. V., Cherniavska O. O. Challenges of listening comprehension skills development as an essential part of professional communicative competence of future aviation transport managers. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 6(46). С. 789–797. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/issue/archive>
 10. Underwood M. Teaching Listening. London: Longman, 1989. 117 p. URL: <https://libcatalog.ugent.be>
 11. Vandergrift L. Recent developments in second and foreign language listening comprehension research. Language Teaching. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. Vol. 40, Iss. 3 (Jul). Pp. 191–210. URL: <https://shorturl.at/uXRyW>
 12. Vandergrift L., Baker S. Learner variables in second language listening comprehension: An exploratory path analysis. Language Learning. Wiley Online Library, 2015. Vol. 65, No. 2. Pp. 390–416. URL: <https://shorturl.at/akrIx>

Стаття надійшла до редакції 07.09.2025 р.
Стаття прийнята до друку 16.09.2025 р.

Вимоги
до оформлення статей які подаються у збірник наукових праць
«Науковий вісник львівської академії. Серія: Педагогічні науки»

Періодичність: 2 рази на рік.

Робочі мови – українська, англійська.

Вимоги до змісту та оформлення статті:

Стаття повинна мати складові, що відповідають чинним вимогам до оформлення статей у фахових виданнях:

Анотація – обсягом не менше 1800 знаків, включаючи ключові слова.

Ключові слова – до 10 слів.

Постановка проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Мета статті.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Список використаних джерел.

References (транслітерація).

Технічні вимоги:

обсяг статті – 10–18 сторінок (шрифт – Times New Roman, кегель – 14, міжрядковий інтервал – 1,5, поля – 2 см, абзацний відступ – 1,25 см).

Список використаних джерел має складатися із двох блоків (ця вимога діє і для англійських статей):

1) **Список використаних джерел** (для англійських статей: References (in language original). Це джерела мовою оригіналу, оформлені відповідно до українського стандарту бібліографічного опису (ДСТУ 8302:2015).

2) **References** – ті самі джерела, оформлені за міжнародним бібліографічним стандартом APA-2010.

Назви періодичних українських видань (журналів, збірників тощо) подаються транслітерацією, а в дужках – англійською мовою.

Назви джерел (не менш як 5) у списку використаних джерел розміщуються за абеткою.

Компонування тексту:

у лівому верхньому кутку першої сторінки, з абзацу, зазначається шифр УДК (курсивом);

наступний рядок – прізвище, ім'я, по батькові (повністю) автора, науковий ступінь, вчене звання, повна назва посади та установи, де працює, або навчається, автор (співавтор), адреса місця роботи, телефон, e-mail та ORCID у форматі – <https://orcid.org/0000-0000-0000-0000>;

нижче по центру наводиться назва статті (напівжирним шрифтом, заголовними літерами);

далі – анотація обсягом не менше 1800 знаків, включаючи ключові слова (до 10 слів).

Вищезазначена інформація подається окремими блоками українською та англійською мовами перед статтею.

Для авторів, які не мають наукового ступеня необхідна рецензія фахівця (кандидата або доктора наук) у галузі наук, за якою підготовлена стаття.

Матеріали, що не оформлені відповідно до зазначених вимог або не відредаговані, розглядатися не будуть.

Стаття та відомості про автора (авторів) надсилається на E-mail: naukvisped@sfa.org.ua

Більш детальну інформацію можна дізнатись за посиланням:

<https://journals.sfa.org.ua/index.php/pedagogics/about/submissions>

Наукове видання

НАУКОВИЙ ВІСНИК ЛЬОТНОЇ АКАДЕМІЇ

Серія: Педагогічні науки

Збірник наукових праць

**Відповідальність за зміст матеріалів
та достовірність викладених фактів несуть автори публікацій**

Електронну версію збірника розміщено за веб-адресою:

<https://journals.sfa.org.ua/>

Підписано до друку 24.09.2025 р.
Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум. др. арк. 20,5. Тираж 300.

*ВІДДРУКОВАНО: ФОП Піскова М.А.
м. Кропивницький, вул. Тараса Карпи, 17–11.*

СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ
№ 24440000000027816 від 18.08.2016